

SZIVÁRVÁNY AZ ÉG KAPUJA.

Regény.

V.

MÉG aznap este, amikor már nagynehezen életet vertek a saját lakosztályán mély álomban heverő Fiúba, az elegáns, kipárnázott ajtajú főispáni dolgozó szobában idegesen járt fel és alá báró Szelényi Endre. Várta a fiát, beszélni akart vele. Előkelő, rendkívül finom arcú, sötétszőke ember. Komoly, mozdulatlan arc, igazi diplomata. Szemei kékek és mintha egy kicsit ábrándosak lennének. Az ajka gőgös, de kellemesen leereszkedő. A szobában csak az íróasztal fölött égett egy kék láng. A homály és a csend boldogan hemperegtek szanaszét a drága szőnyegeken és a karosszékekben.

A főispán haragos volt. A lelke tele volt felháborodással és utálkozó undorral. Az arca mégis szelíd volt és csendes, mint a gyermeké.

Nem kellett soká várnia. Az ajtón kopogtattak. Enélkül senkinek sem volt szabad hozzá jönnie, csak a feleségének. Nem mondott azonnal szabadot. Előbb leült az íróasztalához, elhelyezkedett és csak azután szólt csengő, fiatalos hangon:

— Szabad.

A Fiú lépett be sápadtan, kicsit elfogódottan. Félt az apjától, a kemény megdönthetetlen akaratától és a rettenetes szigorától. Nagyon hasonlított rá. Ahogy most befelé jött, kicsit előre hajlottan, ruganyosan, mintha csak a főispán sétált volna újra, mint az előbb, föl és alá. Tisztelettel köszönt.

— Jó estét, apám.

Gúnyosan pattant fel a főispán szava:

— Ne mondd. Úgy tudom, neked reggel van.

— Neked köszöntem, apám. És te biztosan már reggel 7 órakor talpon voltál.

— Az igaz. Ülj le ide mellém ebbe a karosszékbe. Lássalak szembe. Közelről.

Cigarettákat vett elő, rágyujtott és kínált.

— Remélem tudod, miért kérettelek.

— Tudom.

— Akkor a botrányról, erről az egészen ízléstelen és csöppet sem eredeti ostoba baklövésről ne is beszéljünk. Jobb is. Megszoktam már, hogy a fiamban semmi friss és semmi eredeti vonás nincs. Épen úgy züllik, épen úgy iszik és épen úgy berúg, mint ezelőtt több száz évvel az emberek. Semmi ötlet. Semmi új. Semmi zsenialitás. Minden, amit tesz,

egészen közönséges, undorító giccs ! Erről tehát ne beszéljünk. Arra vagyok kíváncsi, hogy mit akarsz ?

— Miért apám ? Szólt csendesen a Fiú.

— Ne tetesd magad, tudod jól, hogy miről van szó.

A Fiút indulatba hozta apjának tulságos diszkréciója.

— Mondd meg apám kereken, hogy mire gondolsz. Én nem értek a diplomaták nyelvén.

— Ostoba kölyök. Mintha nem is az én fiam lennél. Tehát kereken és polgáriasan : Mit akarsz azzal a színésznővel ? !

Őszintén és nagyon halkan felelt a Fiú :

— Szeretem !

Megvetéssel nézett bele a fiú szemébe az apja kék, hideg szeme.

— Szamár ! Nem ezt kérdeztem ! Az nem fontos ! Azt kérdeztem, hogy mit akarsz azzal a színésznővel ?

A Fiú zavarba jött.

— Apám, zavarba hozol. Most már nem tudom, mit akarsz és mire gondolsz.

— Ne mondd ! Hát te semmire se gondoltál ? Semmire ? ! Csak úgy egyszerűen szereted ? És kiéled, elzüllöd magad ebben az egy szóban? Hiszen te egészen őrült vagy. Látod én dolgoztam helyetted. Érdeklődtem és sok mindent tudtam meg. Az a színésznő úri lány. Tavaly végezte az akadémiát. Ez az év az első színésznői éve. A szülei alföldi, jómódú emberek. Az apja póstafőnök. Okos, művelt lány és tiszta . . . Már most újra kérdezem tőled, mit akarsz tőle ?

Felnyögött a fiú :

— Nem tudom.

— Azt is tudomásomra hozták, hogy ennek a lánynak a szerkesztő komolyan kurizál, s hogy már menyasszonya is. Tudod?

— Tudom !

Most hagyta el a főispánt először a béketűrése. Kicsit hangosabban szólt.

— Dehát az Istenért, beszélj akkor ! Mit akarsz azzal a lánnyal ?

A Fiú meg csak tehetetlenül, kétségbeesetten nyögte.

— Nem tudom.

— Szeretőnek akarod ?

— Nem tudom.

— Mit tudsz hát, te lehetetlen fráter ?

— Semmit, apám, csak azt, hogy szeretem!

— Ostoba, gyerekes érzés ! Férfiatlan, parvenű nyögdécselés. Tégy le róla. Felejtsd el. Van elég színésznő a világon !

Csökönyösen, halkan, egyre csak azt hajtogatta :

— Szeretem . . . Szeretem . . .

Kétségbeesetten kiáltott fel a főispán :

— Hisz alig ismered. Alig beszéltél vele. Épen olyan asszony, mint a többi. Hát mit akarsz ?

— Nem tudom. Amióta megláttam, senki sincs, csak ő.
— Menj utazni. Adok pénzt.
— Nem megyek.
— Menj Hidasra, a birtokra. Ráférne egy erős kéz.
— Nem megyek.

A főispán tehetetlenül nyelte magába a mérgét. Szeretett volna felugrani és ordítani, öklével verni az asztalt, de nem lehetett. Nem engedte meg az a vele született, örökölt ösztönös érzék, ami őt olyan igen rátermetté tette a diplomata pályára. Megvetéssel és hidegen nézett a karosszékben összegörnyedt fiára.

— Egészen idegen vagy nekem. Én az én időmben nem nyöszörögtem volna az apám előtt tehetetlenül a fotelben, hanem csináltam volna valamit, valamit, ami szép, lendületes és friss. Udvaroltam volna, kedveskedtem volna és kiütöttem volna a nyeregből azt a szerkesztőt. Valami bravúrosat, bolondot találtam volna ki nem egyszer, kétszer, nem kétszer, százszor, egészen addig, amíg meghódítottam volna azt a fruskát. Te meg itt sírsz, mint egy nyárspolgár . . . Te ! Fiú ! Csak nem gondoltál arra, hogy feleségül vedd ? !

Mint a fegyverdörrenés, úgy csattant el szájáról a kérdés. Csend volt. Olyan nagy csend, hogy idegeket kaptak a falak és füleket a bútorok. A főispán arca a kérdés alatt változott el először. Kiült rajta az undor, a megvetés és a megdöbbenés. Keményen, parancsolóan kiáltott a fiára :

— Felelj !

A Fiú felkelt. Nagyon sápadt volt. Szeme alatt feketén ágyazott árkot magának a szomorúság. Rekedten és alig halhatóan felelt :

— Ha máskép nem lehet az enyém, erre is gondoltam. Ezt is megteszem.

A főispán csak ennyit mondott halkan, keményen:

— Akkor azonnal meghaltál a számomra.

A Fiú megindult és szó nélkül, köszönés nélkül ment az ajtó felé.

— Várj még ! — Csendült fel a főispán hangja.

Rá se hallgatott. Mint a holdkóros, mint az álomjáró csendesen és egészen összetörve távozott.

A főispán szívét csak most öntötte el a meleg, szerető érzés. Sajnálta a fiát és féltette. Talán először életében nem tudta, hogy mit csináljon. Szép fehér, ideges kezével céltalanul rakosgatott az íróasztalán. Beleakadt keze a csengőbe. Megnyomta. Azonnal bejött Lajos, a fiatal, hatalmas főispáni huszár és jelentkezett :

— Parancsol a méltóságos úr ?

— Menj fiam, nézd meg itt van-e a hivatalban az alispán úr őnagysága. Kérdezd meg, beszélgethetek-e vele egy kicsit. Ne ő jöjjön, én mennék hozzá. Szaladj.

— Igenis.

A főispán idegesen járt a szobában föl és alá, mint a fia érkezése

előtt. De alig rótta azt egyszer-kétszer végig, máris ott állott az ajtóban Lajos.

— Méltóságos úrnak jelentem, az alispán úr bent van és szívesen várja a méltóságos urat.

— Jól van, fiam.

Azzal se kalapot, se botot nem vett magához, hiszen csak a folyosón kellett átmennie a másik oldalra, hanem sietve, gonddal terhelten lépett be az alispáni szobába.

Melegen és egyszerűen üdvözölték egymást.

— Gondoltam, hogy itt leszel, Sándorom. Szólt a főispán. Hiszen te még vasárnap is bent vagy a hivatalban. Ime szerencsém volt. Sohase volt nagyobb szükségem rád, mint ebben a pillanatban.

Az alispán örömmel válaszolt :

— Állok rendelkezésedre.

A hatalmas, sötétzöld szobában sokáig maradtak együtt és sokáig tárgyaltak. A főispán egyik cigarettát a másik után szívta el, az alispán pedig szorgalmasan eregette a füstöt a nagy tajtékpipából.

Az öreg Fülöp ott bóbiskolt a széken az előszobában és százszor is elmondta magában :

— Hogy mi az ördögöt tudnak tárgyalni olyan sokáig.

Késő volt már, nagyon késő, amikor a főispán felfrissülve, ruganyos, fiatalos lépésekkel ment vissza az irodájába és onnan egy ajtón keresztül a lakásába. Megkereste feleségét, kezetcsókolt neki és így szólt :

— Nem lesz baj, kedvesem. Mindent elintézünk szépen, okosan. Nem kell aggódnia azért a haszontalan, gonosz fiáért.

A Fiú pedig a szerencsétlen és csöppet sem kellemes beszélgetés után fogta a kalapját és lement az utcára. A lába és az ösztöne a színház felé hajtották. A pénztárhoz ment. A pénztárban azonban már nem volt pénztáros. Bement az irodába.

— Mi az kérem ? Nem adnak jegyet ?

— Már mindjárt vége az első felvonásnak, báró úr.

— Bánom is én. Jegyet kérek. Be akarok menni.

— Csak egy páholy van.

— Kérem a páholyt.

Megkapta és bement a páholyba. Nem érdekelte a darab. Nem is törődött vele. Ilonát akarta csak látni. Úgy érezte, hogy okvetlen találkoznia kell a lánnyal. Amint meglátta kedves, ártatlan alakját a színpadon, megnyugodott és meleg jól eső érzés szakadt a szívére. Maga sem érthette hogyan történhetett, hogy ilyen nagyon belebolondult ebbe az idegen, finom arcú, arányos testű lányba ő, a komisz, kegyetlen és hideg fejű nőcsábító. Érezte, hogy minden porcikája áhítja és érezte, hogy nem tud, nem akar lemondani erről a szerelemről. Nem bánja akármi is lesz, de ennek a lánynak az övének kell lennie.

A felvonás befejeződött, kigyulladtak a lámpák és a publikum tombolva tapsolt Ilonának. A színésznő csak most vette észre, hogy a

báró ott van a páholyban és elpirulva zavartan hajlongott. Leengedték a vasfüggönyt. A báró felkelt, elhatározta, hogy a színfalak mögé megy és felkeresi a lányt öltözőjében. Megindult. Az egyik színházi szolga készségesen kalauzolta hátra és ő először életében látta meg a színpad mögötti életet. Szűk és rendetlen, piszkos folyosókon kellett keresztül mennie. Mindenütt nagy otromba díszletek, minden csupa fércmunka, csupa léc és csupa vászon.

Meglátta a színpadot. Ingujjra vetkőzött emberek dolgoztak izzadva rajta. Szögeltek és ácsoltak. Csúnya és undorító benyomást tett rá az egész kép. Mindenki kiabált, mindenki lármázott. Emberek lökdösték egymást, taposták egymás lábát és káromkodtak. Csupa kellemetlen vásári hang és közönséges otromba szavak.

Ez hát a színház.

Meg-megbotlott, tolakodott, rákiabáltak. Rettenetesen szűk volt a hely itt mindenfelé. Alacsony folyosón kellett keresztül mennie, ahol meg kellett hajolnia, hogy be ne vágja a fejét. Apró, kis lyukszobácskákat látott. Mindenütt egy-két színésznő öltözött nyitott ajtóknál, kacagva, nevetve, szemérmetlenül. Az ajtók előtt ácsorgott egyik-másik csaknem meztelenül és kacéran néztek a Fiú jól ismert, elegáns alakja után.

Egy nagyobb szoba előtt mentek el. Ajtaja ennek is tárva-nyitva. Csupa asztal, csupa szék és csupa alacsony tükör volt az egész szoba. Ebben a helyiségben hemzsegtek a színésznők. A Fiú azonnal tudta, hogy ez a kóristanők közös öltözője. Az orrát a sokféle erős parfüm émelyítő szaga ütötte meg. Majdnem rosszul lett. Elő kellett vennie a zsebkendőjét és orrát fujta ok nélkül, csak azért, hogy betömhesse. Egy-egy hangos, trágár szó is megütötte a fülét, gyorsította a járását és majdnem elgázolta az előtte haladó színházi szolgát.

Szerencsére nem kellett soká mennie. Egy csukott ajtó előtt megállottak.

— Ez a Korál kisasszony öltözője. Mutatott rá az ajtóra a szolga.

A Fiú bőséges borravalót nyomott a kezébe és kopogott. Boldogan lélekzett fel, hogy az Ilona ajtaját csukva találta. Az öltözők ezen a részén, úgy látszik, a nagy színésznők öltöznek, mert itt csend volt és nyugalom.

— Ki az ? Kérdezte valaki az ajtó mögül.

— Báró Szelényi.

— Azonnal. — Kiáltott a hang és kis idő mulva hallatszott :

— Szabad.

A Fiú lenyomta a kilincset és belépett a szobába. Hallatlanul szűk kis szobát látott maga előtt. Szinte érthetetlen volt előtte, hogy fért bele a kis asztal, a szék és hogyan képes valaki ott, a sarokban, a spanyol fal mögött öltözni. Mert a szobában senkit se látott, tehát Ilonának a spanyol fal mögött kell lennie.

— Üljön le báró.

Megismerte Ilona hangját és nevetve kérdezte :

— Kezeit csókolom. Ugyan hová ?

— Az ajtó mögött van egy fotel. Abba beleülhet.

Tényleg, ahogy most becsukta az ajtót, észrevette a fotelt és beleült.

— Mit kíván tőlem, báró úr ?

A Fiút az Ilona kellemes parfűmjének mámora fogta el.

— Kíváncsi voltam magára a színfalak mögött. Nem tudtam soha elképzelni, hogy hol van és mit csinál a szünetekben.

— Nagyszerű. Hát öltözöm.

— Azt gondoltam. De hol ? Milyen helyiségben? stb. Erről mindről nem volt fogalmam.

— Képzelem most mennyire csalódott. Úgye? Köszönöm a csokrot báró. Ma is megkaptam, amint láthatja.

Tényleg az öltöző asztalon, a tükör előtt egy nagy csokor hevert. Szép volt. Ő már nem is gondolt rá. Egyszer s mindenkorra rendelte meg a virágkereskedésben. Valamit érthetetlennek talált, megkérdezte :

— Öltöztetőnője nincs ?

— Nekem nincs. A diriné foglalja le magának egészen. Én fel tudok öltözni egyedül is.

— Ruhát kapcsolni ? Szalagot kötni ? Egyedül tud ?

— Oh, hát azt megcsináljuk mi egymásnak lányok. Az marad mindég utoljára. De most beszéljünk másról. Báró úr nem volt szép a délelőtti magaviselete a sétatéren.

— Tudom.

— Remélem, nem teszi máskor.

— Nem. De most én kérdeznék valamit.

— Tessék.

— Igazán menyasszonya Turcsányinak ?

— Igen.

— Szereti ?

— Nagyon.

— A felesége lesz ?

— Furcsa maga, báró. Miért lennék máskép a menyasszonya ?

— Igaz. Ostobaságot kérdeztem.

Ilona előjött a spanyol fal mögül. Bájos egyszerű ruhában volt. Juliskát játszotta a János Vitézben. Gömbölyű, telt keblén huszárosan feszült a piros mellényke. Lábacskái elragadóan ragyogtak a könnyű cipőcskében s a haja hosszú, tömött fonatban lógott le a derekáig, összefonva színes, tündöklő, selyem pántlikával.

A tükör elé ült és az arcát rendezgette.

— Báró, maga így olyan kedves, olyan ártalmatlan, szimpatikus fiú. Mondja, miért félnek, miért reszketnek mégis magától az emberek ? Miért olyan csúnya, részeges krakéler? Azt mondják, durva és kegyetlen.

— Nem tudok róla hogy ilyen volnék.

— Azt mondják, veszedelmes nőcsábász.

— Talán eddig nem is voltam. Most szeretnék az lenni.

— Miért ?

— Magát szeretném meghódítani, Ilona.

— Elkésett. És kérem, nagyon kérem, báró, hagyjon engem nyugton. Jó ? Végtelenül szeretem Miklóst és magának úgyis céltalan minden próbálkozása.

— Azt hiszi ?

— Biztosan tudom.

A Fiút elfogta a dac.

— Hát én pedig nem nyugszom. Én megmutatom, hogy mégis az enyém lesz és el fogom venni attól a skriblertől.

— Sajnálom, báró, hogy így gondolkozik és nem akar jó barátom lenni.

— Nem. Az nem akarok lenni.

— Pedig bíztam benne. De kérem, nagyon kérem valamire. Ne akarjon ártani Miklósnak. Az én szívemet verné, ha bántaná őt !

Csengő szólalt meg.

— Ne haragudjék, el kell búcsúznom magától. Az ügyelői csengő megszólalt. Isten vele.

— Kezeit csókolom.

Mélyen, áhitattal hajolt a kéz fölé és hosszú, meleg csókot nyomott rá remegő szája. Azután elment. Szórakozottan, bódultan, de kemény daccal a szívében gázolt át a folyosón, valószínűleg az ő tiszteletére ólálkodó színésznőkön és vissza se ment már a színházba, a páholyába.

VI.

Másnap délután olyan volt a redakció, mintha kaszinó lett volna. Mindenki ott volt, akinek kis köze volt a művészethez. Mindenki beszélt. A szobában tombolt a zürzavar és Rózsika szédülten kapott néha a fejéhez a rája zúduló kérdések alatt. Azt se tudta mihez kezdjen, azt se tudta, mit feleljen. Balog Béla elemében érezte magát. Embertől emberhez futott. Mindenkinek tudott valamit mondani, mindenkitől tudott valamit kérdezni.Csak úgy habzsolta a szavakat és dobálta a mondatokat.

Sipos Gyurka morogva ült az íróasztala előtt és rágta a tollat. Tőle nem kérdezett senki semmit. Ő se beszélt senkivel. Haragudott az egész városra, bosszantotta a pletykára éhes sáskahad arcátlan turkálása idegen emberek életében.

Ellenséges szemmel nézte a kavargó, hadaró tömeget. Megfigyelte a fehérhajú szép öreg Dobó bácsit, a gimnázium igazgatóját, aki végre egy sarokba vonhatta Rózsikát és anekdótázva mondta el a saját eljegyzését. Biztosan azzal a komoly elhatározással jött be, hogy ezt, ha törik, ha szakad el fogja mondani. Kedves, aranyos öreg úr volt. A helybeli Toldi Kör alelnöke, aki igen szerette adni az öreg bohémet, de ha mulatozásra került a sor, akkor tejet ivott ásványvízzel, s ha a kompánia

berúgott, ő is épen úgy nézett ki, mintha két-három liter bort ivott volna.

Megakadt a szeme Tibor Ferencen, a jogakadémia tudós, nehezen lélekző igazgatóján. Többször írt a lapba asztmás, nehezen lélekző cikkeket. Ez az ember arról volt nevezetes, hogy a helybeli titkos szabadkőműves páholynak ő volt a mestere és hogy elhízott, szépasszony felesége nagymestere volt a helybeli divatos flört tudományának.

A kövér, alacsony jogtanár, Gerő Bandi, ott ugrált körülötte. Állandóan törülgette homlokáról az izzadtságot és nagyokat trombitált náthás orrán. Ez az ember kedvence volt a zsúroknak. Szerették, mint szelíd jó fiút, aki ha kellett, reggelig is eltáncolt, s aki egyike volt a legjobb partiknak.

Ide tolakodott a gazdag, művészhajú zsidó ügyvéd is, aki a Toldi Körnek egyik irodalmi estélyén gyönyörű és drága hegedűjén a Dvorzsák humoroszkjét játszotta több humorral, mint kecsességgel. Előadásában gyönyörűen csillogtak jól ápolt szép fehér ujjain a brilliáns gyűrűk, egész csoda volt, hogy tudott velük játszani. Könnyű volt neki. Ékszerész az öccse.

Az egyik sarokban ott sápadozott az alanyi költő : Lányi Dezső. Csendes volt és szótalan, mint azok az apró gondolatok, amiket gondosan csengő rímekbe öltöztetett. Különben pedig kishivatalnok volt a törvényszéken.

A többi egészen jelentéktelen ember volt. Csak arravalók, hogy az egyes emberek között kitöltsék a hézagokat és hogy tömeget alkossanak a csoportokból.

Mindenki Korál Ilonáról és Turcsányiról beszélt.

A téma azonban lassan elvérszegényedett, elfáradt és már csak vergődött a fecsegő szájak mozgása alatt. Már-már félni kellett, hogy elül a zaj és a lárma, s az emberek egymás szavát lesve majd némán néznek egymásra, amikor kicsapódott az üvegajtó és belépett rajta hangos szóval a színtársulat igazgatója, Zsül Gyula. Hangos, férfias szavú bohém volt. Nagyszerű színész. Előkelő határozott egyéniség. Szép markáns arc. Különben pedig olyan volt, mint egy szivarszipka, sohasem hiányzott belőle a szivar.

— Szerencsés jó napot kívánok. Köszönt nagyot.

Mindenki sietett neki visszaköszönni. Elcsendesedett az egész társaság. Valamennyien az ő szavát lesték. Ő pedig kutatva nézett körül, azután Rózsikához fordult.

— A szerkesztő úr ?

— Nincs még itt.

— Kár, szerettem volna vele beszélni.

— Várja meg, direktor úr. Minden pillanatban jöhet.

— Szerettem volna megbeszélni vele a Petőfi-ligeti mulatságot.

— Az idén is meg lesz ?

— Természetes. Ezt nem mulaszthatjuk el egy szezonban sem.

— A főispáni titkárral beszélt már, igazgató úr?

— Még nem. Előbb a szerkesztő úrral akartam beszélni.

— A főispáni titkárt nem szabad kihagyni. Hiszen a főispánt kérik fel védnöknek az idén is, ugy-e?

— Természetes. Falussy Sándor a titkár most is?

— Persze, hogy ő.

— Még ma felkeresem őt is. A jogászelnök itt van véletlenül?

Rózsika rákiabált Gyurkára.

— Gyurka, jöjjön csak ide!

A direktor és a jogászelnök egy sarokba húzódtak, és nagyban tárgyaltak valamit. Balog Béla nem bírta tovább. Oda kellett mennie.

— Zavarok talán?

— Dehogy, jegyző úr. Csak a rendes nyári mulatságról beszélünk, amit a színészek minden esztendőben rendeznek valami jótékony célra. Most kértem meg a jogászelnök urat, hogy az idén is vegyenek részt velünk együtt a rendezésben.

— Természetes, hogy részt vesznek. És mi valamennyien rendelkezésére állunk a direktor úrnak. Lesz valami műsor is, úgy-e?

— Igen. Ugy gondoltam, hogy egy ügyes, friss kabarét rendezek a szabadban. Csupa tréfa, csupa helybeli aktualitás. Épen ezért kerestem a szerkesztő urat, hogy a helybeli írók munkásságát kérjem fel erre az alkalomra.

Az egész társaság körülöttük volt már és mindenki odafigyelt.

A zsidó ügyvéd arról beszélt, hogy most tanul be egy gyönyörű hegedű darabot Berlioztól. Nagyon szépen megy máris. A darab ugyanis megfelel az ő egyéniségének.

Az alanyi költő elmondta, hogy most fejezett be egy egyfelvonásost egy fővárosi kabaré számára, de sajnálja a fővárosnak adni.

Rózsika kijelentette, hogy az alispánt kell felkérni a prológus megírására. Mindenki lelkesült. Mindenkinek volt ötlete és mindenki magát tólta előre.

A direktor Balog Bélát fogta karon.

— Kedves jegyző uram. Tudom ugyis, hogy maga szokta írni ezeket a dolgokat, felkérném, hogy a legközelebbi számba valami előzetes tájékoztatót, valami kedves, meleg tudósítást írjon az estélyről.

— Természetesen, direktor úr. Nagyon szívesen.

A direktor súgva hajolt Balog füléhez:

— Aztán dícsérje ki egy kicsit a színtársulatot, no, meg engem is természetesen, mint aki szívemen viselem a vármegye jótékonysági akcióit és egész gárdámmal részt veszek a város munkájában.

— Meg lesz, direktor uram. Rendben van.

— Köszönöm.

Most lépett be Turcsányi. Az ő megrendszabályozott és öntudatos arcán is meglátszott a meglepetés a nagy tömeg láttára. Köszönt:

— Van szerencsém, uraim.

Kedvesen, egymásután kezet fogott mindenkivel és mindenkitől egyformán, szürke uniformisba öltözve hallotta ezt az egy szót :

— Gratulálok !

Turcsányi, ahogy végig ment az urak között, gondolkozott, mit mondjon nekik. Hirtelen azt határozta, hogy nem mond semmit. Kapóra jött neki, hogy a színházigazgató azonnal lefogta és hogy a mulatságról kezdett beszélni. Gyors elhatározással szólt :

— Bocsánat, uraim. Ezt meg kell tárgyalnom a direktorkával. Azzal dolgozószobája felé ment s maga elé bocsátotta az igazgatót.

— Parancsolj, kérlek alássan.

Az összegyűltek csalódottan néztek a távozók után. Az ajtó becsukódott.

Egyszerre dolga lett mindenkinek. Mindenki sietett. Mindenki búcsúzott s a szerkesztőség egy-kettőre kiürült.

Sipos Gyurka boldogan sóhajtott fel.:

— No, hálistennek.

— Bizony én is örülök, hogy elmentek már — szólt Rózsika.

— Valóságos ostrom volt. Csodálom, hogy kibirtuk.

Csak Balog Béla nem sápitozott. Mintha semmi sem történt volna, az asztalához ment, rendezgette a jegyzeteit és Rózsikához fordult.

— Diktálhatok ?

— Balog, hát miből van maga ? Maga már dolgozni tudna ? Hagyjon egy kicsit pihenni. Úgy tele van a fejem, azt se tudom, mi történt velem.

— Sok a dohányfüst. — Szólt Gyurka.

Rózsika kinyitotta az ablakot és az ajtót és nagyokat szíva a friss levegőből, kiállt egy kicsit az ajtóba.Valaki azonnal megállt előtte és már beszélgetésbe fogtak.

Balog csendesen fordult Siposhoz.

— Hát, mit szólsz ehhez a vénlányhoz ? Itt a nyakunkon a rengeteg munka, semmit se dolgoztunk még és ő ki áll az ajtóba diskurálni.

— Ne bántsd Rózsikát. Derék lány.

— Nem mondtam, hogy nem az. De kicsit beszámíthatatlan.

— Hadd el. Én se tudok most dolgozni. Ez a lárma egészen butává tett.

Turcsányi szobájából kijött az igazgató, mögötte lépdelt megszokott, hosszú lépéseivel a szerkesztő.

— Hát, nagyon köszönöm neked, Miklóskám. Meglátod csoda egy ricsaj lesz. A fővárosi publikum is megnyalhatná a száját utána. Aztán ne félj, nem felejtem el, Ilona kedves, hatásos sanszonokat fog énekelni. Pedig tudod mit jelent ez ? Tíznapos veszekedést a feleségem részéről. No, de mindegy. Fő a siker. Hát akkor szervusz. Ajánlom magam uraim. A viszontlátásra.

Hetykén, ruganyosan távozott, mint egy diák. Az ajtó előtt még szólt pár szót Rózsikának, azután eltáncolt.

Turcsányi Baloghoz ment.

— Kérlek szépen, ez az öreg hiúság azt akarja, hogy írjunk előre a nyári mulatságról valamit.

— Rendben van, Miklós, már megbeszéltem vele.

Megkönnyebbülten sóhajtott fel Turcsányi.

— Hálistennek. Akkor úgyis tudsz mindent. Legalább nem kell beszélnem. Gyurkához fordult.

— Te is összeszeded a jogászaidat, úgy-e ?

— Természetesen.

— Jól van. Mi újság ? Dolgoztatok valamit ?

— Fenét dolgoztunk. Látod. Az egész város a nyakunkon volt.

— Akkor alaposan hozzá kell fogni.

Rózsika bejött az ajtóból és az írógép elé ült.

— Balog, kérem kezdhetjük.

És munkába fogtak. Az írógép szorgalmasan, egyformán kopogott, Balog diktált és egyre diktált rendíthetetlenül, hallatlan szorgalommal és kitartással. Sipos Gyurka is megemberelte magát s csak úgy szaladt ki keze alól a papiros. Rövid óra mulva Rózsika egész nyaláb kéziratot dobott le a szócsövön Rosner úrnak.

A lázas munkaközben alig vették észre, hogy lassan beosont közéjük az utcáról az este. Gyurka szólalt meg:

— Rózsika, lámpát kellene gyujtani. Alig látunk.

— Úgy van.

Felgyúltak a villanylámpák s a munka folyt tovább. Turcsányi néha-néha kijött. Adott valami kéziratot, megiratott valamit, újra visszament szobájába és dolgozott ő is.

Amikor mindegyikük elkészült a megírnivalójával, Balog szólt Rózsikához.

— No és most mi beszéljünk róla. Mit szól Ilonához és Turcsányihoz?

— Minden jó volna, csak a Fiú ne lenne érdekelt, — felelt a lány.

Balog fölháborodott:

— Már megint a Fiú ! Mindég a Fiú ! Már magánál is a Fiú ! Nem elég, hogy ő viszi el az orrunk elől a legszebb lányokat ? Nem elég, hogy elparancsolja asztalunktól a cigányt, ha neki van hozzá kedve ? Hát már semmi, de semmi sem történhetik ebben a szerencsétlen városban, ami ne lenne szálka a Fiú szemében ? Hát mi lesz még ? Meddig fog ez még menni ?

— Hiába kiabál maga Balog. Tudja nagyon jól, hogy ez így van. Itt nincs apelláta. Sajnálom Turcsányit. Nagyon sok kellemetlenségnek nézhet elébe.

— Ugyan kicsoda és mivel árthat neki ?

— Maga beszél, a vármegyei aljegyző ? Magának jobban kell tudni mindent, mint nekem.

— Én semmit sem tudok, csak azt, hogy mindenki azt a nőt veheti feleségül, akit akar.

— Igaza van. Kivéve, ha azt a nőt a Fiú is megkívánja.

— Gyurka kérlek, — fordult Balog Siposhoz — neked ehhez nincsen semmi szavad ? Én a te helyedben már régen letörtem volna a szarvait ennek a főispán fiúnak. Mi a fenének vagy olyan bika, ha ezt se teszed meg ?

Sipos elmosolyodott, nem felelt, Rózsika beszélt.

— Mert hiába csinálunk akármit, az egész környék, az egész lakosság, minden ember a Fiú mellé fog állni. Mindenki neki segít, mindenki neki akarja a színésznőt. Mert mindenki fél.

— Nem igaz. A másik oldalon itt vagyunk mi, a fiatalság, a kultúra, a szerelem !

Csendesen, komolyan felelt a lány:

— Kevés. A fiatalságnál máma különb és lelkesebb az öregség, a kultúra épen úgy az ellenfélé is, mint a miénk. A szerelem ? . . . Valamikor olyan volt, mint a vihar. Tombolva gázolt át mindenen arra, amerre neki tetszett. Ma már csak egy gondosan megépített vonat. Arra megy, amerre a sínek vezetik. S a síneket a pénz és az érdek fektetik le a földre.

Sipos lépett elő.

— Rózsika maga nem is tudja, milyen nagyot mondott most.

— Pedig nagyon jót tesz a szerelem Miklósnak — folytatta Balog.— Teljesen elfelejtette forradalmi gondolatait, terveit. Az írásában nincsen semmi baloldali, nincsen semmi ellenzéki hang.

— Igen. Én is észrevettem — szólt Rózsika. — Félek, ha valami kellemetlenség éri a szerelme miatt, akármilyen nehezen mozduló és álmos egyéniség is, egyszerre átcsap a másik oldalra.

— Igaza is lesz — heveskedett Balog.

— De Balog, megőrült ?

— Nem ! De jóbarátja vagyok Miklósnak és komiszság, ha amiatt a szerelem miatt valami baja történik.

Kinyilt az ajtó és belépett rajta az öreg Fülöp.

— Adj Isten — köszönt hangosan.

— Jó estét Fülöp bácsi — felelt Rózsika. Mi ujság?

— Hászen tőlem kérdik, mikor maguk csinálják ?

— Hozott valamit ?

— A szerkesztő úrral kéne beszélnem.

Rózsika beszólt a szobába.

— Turcsányi kérem az öreg Fülöp van itt. Beszélni szeretne magával.

Turcsányi kijött.

— Mi az öreg ? Hoztál valamit ?

— Hoztam . . . Nem tudom jót-e, rosszat-e . . . Azt üzenjük a vármegye házáról a szerkesztő úrnak, hogy mindjárt itt leszünk. Valami fontos mondani valónk van. Ne tessék elmenni.

— Jól van öreg. Mondd meg a gazdádnak, hogy megvárjuk . . . Hát aztán, hogy vág a bajusz ?

— Az még vág. Annak még használ a pomádé!

— Hát aztán, van-e valami örömöd még?

— Vanni van... Egy kis jó borocska... Egy takaros szivar...

Turcsányi elővette a tárcáját és szivart adott belőle az öregnek.

— Szivart adhatok. Gyujts rá. De bor az nincs.

— Köszönöm alássan. Az is jó lesz.

— Hát aztán milyen kedvünk van? Haragosak vagyunk?

Az öreg tudta, hogy az alispánról van szó. Felelt is.

— Nem mondhatnám. Olyan se hideg se meleg. Olyan politikai közérzet. Nem tudom, hogy igen, vagy nem.

— Talán diplomatikust akarsz mondani?

— Egy kutya az... De ilyenkor vagyunk a legveszélyesebbek.

— Ahá. Már értem.

— Igen hát. Akkor én mehetek. Igaz?

— Igaz.

— Hát jóéccakát. Istennek ajánlom.

Kicsoszogott az öreg. Csendesen, ringatva vitte egykor daliás felsőtestét. Azért most is úgy járt, mintha karót nyelt volna.

Balog és Sipos hamar befejezték a dolgukat, azután sietve elbúcsúztak. Nem akartak találkozni az alispánnal.

Rózsika és Turcsányi maradtak csak együtt a szobában. Hallgattak. Mind a ketten egyre gondoltak. Mit akar az alispán? Rózsika nem állotta meg. Hangosan is megkérdezte.

— Vajjon mit akarhat?

Elgondolkozva, csendesen felelt Turcsányi.

— Nem tudom.

— Talán verset hoz?

— Nem hiszem. Hacsak arról lenne szó, magához hivatott volna.

Ujra elhallgattak. Kellemetlen érzés vett rajtuk erőt.

— Nem gondolja Turcsányi, hogy Ilonáról lesz szó?

A szerkesztő is erre gondolt. Mégis adta a meglepettet.

— Miért?

— Maga ezt jól tudja. Ne kérdezze.

— Nem tartom kizártnak, hogy róla lesz szó.

Anyásan, kedvesen és tele aggodalommal folytatta a lány.

— Turcsányi kérem... Nagyon kérem... Vigyázzon magára. Vigyázzon a szavaira. Nem szabad elárulnia magát. Hiszen most már nemcsak magáról van szó.

Dacosan kapta fel a férfi a fejét.

— Eh! Mi történhet. Legföljebb kidobnak.

— Ennek, épen ennek nem szabad megtörténnie. Kérem! Vigyázzon! Igen?!

— Jó Rózsika. Igérem.

Alig valami picikét hallgattak csak ezután a párbeszéd után, amikor nagy, csörömpölő csapódással nyilt ki az ajtó és egyenesen, min-

dent elsöprő lendülettel jött be rajta az alacsony potrohos alispán, mint egy tank. Két keze a háta mögött össze volt kulcsolva, vizes nagy halszemével mereven nézett előre s tompa fahangján, mintha csak alamizsnát osztogatna, köszönt :

— Jó estét.

Járása lendületéből hirtelen torpanással állott meg Turcsányi előtt. Nem volt rokonszenves megjelenés. Inkább kellemetlen, szőrszálhasogató, kicsinyeskedő egyéniségnek látszott. Ránézett Turcsányira, azután Rózsikára. Mindaketten ijedten és mélyen köszöntek. Azután újra megszólalt. Kicsit tréfás akart lenni :

— Csak kettesben ?

Turcsányi már nyugodt volt és komoly. Az alispán észrevette, hogy a rajtaütés ezt a jóeszű, tehetséges embert nem hozta túlságosan zavarba.

— A lap kész. Munkatársaink elmentek. Alispán urat vártuk.

A megyefőnök egyszerre a kedveset, barátságosat akarta adni. Felült hirtelen az egyik asztalra és két kurta lábát úgy lógatta a levegőbe.

— Hát mi ujság ?

Turcsányi megérezte a hangváltozást, ő is úgy felelt.

— Ujság nincs . . . Egyforma szegény emberek vagyunk még mindég alispán uram.

— Jó volna egy kis főnyeremény mi ? Kedélyeskedett a tank.

— Hát ez bizony jó volna — felelt Turcsányi. — Méltóztassék talán a szobámba fáradni.

— Nem. Én már helyet foglaltam.

Hirtelen csend lett. Az alispán nem szólt. Csak nagy vizes szemével mereven, hosszan nézett Rózsikára. Szegény lány eleinte nem tudta, mit akar, aztán hirtelen megértette, csak úgy proforma lecsukta az írógépet és ijedten, sietve ment át a szobából Turcsányi szobájába. Az a két hideg szem kegyetlenül üldözte egészen addig, amíg becsukódott mögötte az ajtó. Az alispán Turcsányihoz fordult.

— Ülj le fiam te is.

Turcsányi állva maradt.

— Köszönöm szépen.

Az alispán elővette egészen barátságos hangját. Jobb keze mutató- és hüvelykujját a mellénye zsebébe dugta, a másik kezével kabátja balzsebében kotorászott. Ez a póz nála alantasaival szemben a legnagyobb barátságot jelentette.

— No ülj csak le. Jobb szeretem ha ülsz. Itt most nincs hivatal. Itt most két magánember beszélget egymással. Te most öcsém vagy és én Sándor bátyád vagyok. Megértetted ?

— Igenis.

— Ha hivatalt akartam volna, akkor téged hivattalak volna magamhoz. Megértettél ?

— Igenis.

— No hálistennek.

Kis szünetet tartott. Azután cukorkát vett elő a zsebéből és a szájába dugta. Megkínálta vele Turcsányit is.

— Nesze.

— Köszönöm, Sándor bátyám. Ha szabad, inkább rágyujtok.

— Csak gyujts rá. Ti bagósok ti. Nem ismertek mértéket. Nem is érzitek így tele bagóval a csók ízét. Ahhoz tiszta száj kell.

Turcsányi rágyujtott. Ahogy a szájában érezte a meleg megnyugtató füstöt, mindjárt jobban érezte magát és bodrozva, karikákat szórva a levegőbe, engedte azt ki ajkai közül.

Az alispán elkezdte :

— A napokban beszélgettünk a főispán úrral. Csak úgy kettesben, mindenről és mindenkiről. Néha szükség van erre. Rólad is beszéltünk. No nem kell megijedni. A véleményünk nem kedvezőtlen, sőt mondhatnám kedvező a jelenig, illetve mostanáig.

Turcsányi megérezte az utolsó szón a hangsúlyt, hangsúlyozva ő is megkérdezte :

— Mostanáig ?

— Igen . . . Egészen mostanáig komolyan, férfiasan és mindenképen helyesen viselkedtél. Épen úgy, ahogy azt a vármegye hivatalos lapjának szerkesztői állása megköveteli. A modorod, a megjelenésed, a beszéded egészen rendes, mondhatnám csinos. A szavaid mindég a megfelelőek, úgy hogy várakozásunkon felül némi előkelő színt hoztál be ide a kisvárosi zsurnalisztikába.

Turcsányi megakarta köszönni a dicséretet.

— Kérem szépen . . .

Az alispán újra hangsúlyozottan vágott közbe.

— Egészen mostanáig . . . Mert mostanában olyan dolgok történnek, amik egy kicsit idegesítenek bennünket.

Turcsányi meglepetten kérdezte :

— Sándor bátyám talán olvasta vezércikkeimet ?

Csodálkozva nézett rá az alispán.

— Fenét olvastam ! Ugyan ki olvassa azokat ? Talán valami szamárságokat írtál ? Mi ?

Elkedvetlenedve motyogta a szerkesztő :

— Nem. Csak egy kicsit modernebbül, eltérőbben a vármegyei hagyományoktól fogtam meg egyes dolgokat. Uj irány. Uj hang.

Türetmetlenül legyintett az alispán.

— Az semmi. Az nem számít. A vezércikkeidben írhatsz, amit akarsz. Ugy se olvassa azokat senki . . . Egyéb dolgok történnek . . . A vármegyei hivatalos lap szerkesztőjének a nevét együtt sugdossák a városban egy kis másodprimadonna nevével.

Turcsányi felugrott.

— Alispán úr.

— Nono. Semmi lovagi felháborodás ! Nem én sugdosódzom.

A város ! És épen ez nem tetszik nekünk. Te itt a mi közelünkben olyan bizalmi állást töltesz be, mely állás nem tűr meg semmiféle botrányt.

— De alispán úr !

— Hallgass ! Egy színésznővel kapcsolatban elkerülhetetlen a botrány. Különösen akkor, ha annak mások is udvarolnak. Értetted ? !

— Azt hiszem értettem — felelte Turcsányi.

Az alispán most gyorsan és hadarva beszélt, mintha valakinek a jelentését olvasná :

— A színésznő egy régi kis gyűrűt hord az ujján. Nagyon jól tudjuk, kitől kapta. A színésznő szabad estéin együtt sétál valakivel sokszor egészen éjfélig a város sötét, külső utcáin. Mondják, hogy a színésznőnek nagyon tetszik az a valaki, mert . . .

Turcsányi felháborodottan vágott közbe :

— Alispán úr tájékozottsága mintaszerű !

— Semmi malicia, fiatal barátom. A vármegye fejének mindenről tudnia kell . . . Még a . . .

— Szerelmi találkákról is.

— Úgy van !

Turcsányi felcsattant. A felháborodás meggondolatlanul dobta ki ajkára a szókat.

— De a vezércikkekről nem !

Az alispán idegesen fészkelődött és nyugtalanul nézett a szerkesztő arcába.

— Mit akarsz te folyton a vezércikkeiddel? Miket firkálsz te össze-vissza?

Gúnyosan felelt Turcsányi.

— Mindegy. A kutya se olvassa.

— Abban igazad van — nyugodott meg az alispán és folytatta : — Tehát én, aki szeretlek és becsüllek édes fiam, óvlak minden botránytól és figyelmeztetlek, hogy vonulj vissza arról a cseppet sem neked való terrénumról.

— Báró Szelényi László szolgabíró úr javára !

Az alispánt kellemetlenül érintette ez a nyers őszinteség.

— Ezt nem kellett volna mondanod. Sokkal tapintatosabban is elintézhettük volna az ügyet. Dehát ehhez diplomáciai érzék kell, ami benned nincs meg.

Turcsányi kiegyenesedett. Felháborította a dolog és únta is ! A szeme kigyulladt és ajkán pattogtak a szavak.

— Alispán úr ! Én nyiltan, őszintén és férfiasan jelentem ki, hogy Korál Ilonával kapcsolatban semmiféle botrányt és inkorrekt dolgot cselekedni nem akarok, annál is inkább, mert én szívem mélyéből szeretem őt s miután ő is szeret engem, eltökélt szándékom, hogy feleségül veszem. A tegnapi naptól fogva különben menyasszonyom.

(Folytatása következik.) *Büky György.*

BEDE MÓZEST MEGBOTOZZÁK.

PÁLFALVÁT maga alá gyűrte a hosszú havasalatti tél. A két napig egyre hulladozó hó, mintha neszfogó puha vattába göngyölte volna a falut, déltájon elállott. Megjött a fagy. Estefelé a görgényi havasokból vasárnapozni bejött szénégetők már hozták a hírt, hogy a Nyárádon megállott a jég. Ha megállott, megállott. Jég feküdte meg az embereket is s a jég alatt dermedten lüktettek a szívek : mi lesz?

Mert egyéb hírek is jártak. Egy Parajdról ittrekedt szekeres mesélte, hogy Sófalván a csendőrök felégették a Márton Jóskáék kapuját. Híres kapu volt a Márton Jóskáéké. Kopjás, ducos, faragványos székelykapu, az volt a bejárója tetejébe írva ékes betűkkel :

«Vándor, e kis kapu nem akar kizárni,
Csak azt mutatja: merre kell bejárni.»

Remek egy kapu volt, még Szovátáról is eljártak megvinni a mását. Felégették. Márton Jóskát — az öreget — meg agyba-főbe verték.

Ilyen világ volt s még cifrább.

Teltek a napok a csikorgó hidegben, csendes éjtszakákon éhes toportyánok lopakodtak a falu felé s pusztították a jószágot. Kémenes Ferencet meg is marta egy csikasz, hogy már jó előre karácsonyfának valót nézett a Sóhajtó-fenyves körül. Nem volt mit tenni. A fegyvereket rég beszedték mindenkitől egy-egy nyugta ellenében s elvitték Vásárhelyre. Már akiét. A Vágányos Imre duplacsövű lancastere a jegyzőnél ragadt sok más egyébbel együtt.

A farkasok hát szabadon garázdálkodhattak. Ha összeállott négyöt legény, hogy fejszével őrzik meg a maguk szegénységét, abból rögtön lázadást jelentett a jegyző s másnap már csendőrök hajtották a fiúkat a vásárhelyi országúton. A jegyző szolgabíró akart lenni s gyüjtögette a lázadásokat, mint más a levélbélyeget, vagy a préselt virágot. Azelőtt pap volt. Kalugyer. Most mindenki minden lehetett. Volt zupásőrmesterek lettek rendőrprefektusokká, egy mulatóhely tulajdonosa rövid ideig alispán volt Marostordában, aztán eltűnt az Ókirályságban és birtokot vásárolt. A fizetőpincérek tanárok lettek, a tanárok uradalmi intézők, az intézők főispánok. Ilyen világ volt.

Akkortájt jött meg az új segédjegyző is, — fekete, kicsi emberke, — az orra alatt pár szál macskabajusz, büszke, rátarti. Azt mondta — állítólag első este, amint megjött — a csendőrőrmesternek, hogy most már

aztán ő rendet teremt itt a faluban, majd megmutatja, csak tessék csodálkozni.

Másnap reggelre mindjárt be is hozatott vagy négy lázadót, hogy majd azokon megkezdi a rendcsinálást, köztük Duhaj-Péterffy Áront, aki egyébként régen nem volt duhaj s a régi virtusos erőket már csak arra használta, hogy a fogát szíjja, ha kellett s gyakran kellett.

Ott állottak hát kora reggel négyen, a tanácsterem négy sarkában. Péterffy Áron az irodába vezető ajtó mellett állott egy nagy szekrény oldalánál. Vártak. Az őrmester a kályha előtt ült, s dobolt a bakancsával a pléhen.

Az irodaajtó kinyilott s bependeredett a segédjegyző valami aktákkal. Ujdonatúj sötétkék ruhát viselt s a veres nyakkendőjében ujjbognyi tű villogott. Ledobta az aktákat a nagy tanácsasztalra s odaszólt a csendőröknek oláhul:

— Na mi az? Hát itt vannak a jómadarak? Majd mindjárt elővesszük őket.

Péterffy Áron sarkonfordult a hangra s rámeredt a különös figurára. Szent Isten...

— Csicsa — kiáltott rá.

Az emberke ösztönszerűleg haptákba vágta magát, aztán vörös lett... majd falfehér...

— Izé... — dadogta — izé... tiszthelyettes úr.

A csendőrök bambán bámultak. Nem értettek az egészből semmit. A kis ember magához tért. Szólt a csendőröknek s tessékelve intett Áronnak, hogy jöjjön vele az irodába.

Csicsa — vagy ahogy most használta a nevét, Ciceu — a nyolcvankettősöknél, ahol Áron tiszthelyettes volt, egész a trombitásságig vitte.

A rövid tárgyalás eredménye az lett, hogy a vicenotárius úr felelősségére elbocsátották a legényeket. Majd ő elintézi a felsőbbséggel a dolgot, hogy hát ezek becsületes, derék, megbízható emberek, majd ő elintézi, csak az Istenért, valaki meg ne tudja a trombitási multat.

Áron megígérte, hogy hallgatni fog.

Öreg Bede Mózes hát méltósággal legyintett bele a levegőbe, mikor először szóbavették előtte, hogy a segédjegyző szemet vetett volna a lányára. Julis... Julis meg ez az oláhcigányvakarék, na hiszen.

Keménykötésű, izmos, szép lány volt Bede Julis. Azt mondták róla, olyan esze van, mint az apjának, a vén Bedének, az pedig okos ember, tudja mindenki, hatszor viselt bíróságot, most is csak az oláhok tették le, hogy bejöttek. Taníttatta is a lányát Bede Mózes Vásárhelyen, a polgáristáknál. Tudott az mindent, akár egy úrikisasszony, de nem ártott meg neki — ahogy az apja mondta. Nem ártott meg, mert nyáron, vakációba, ha hazajött, leszedték róla az intézeti kék ruháját, le még a cipőjét is, úgy szaladgált őszig a többi falubeli kislányokkal egysorban. Sudár, szép leánnyá növekedett, ember legyen, aki beköti a fejét.

De a dolgok egyre csak fonódtak-bogozódtak. Egy nap azzal jött

Toczuné — a faluszája —, hogy a segédjegyző úr kosztot változtat. Már ezután nem akar a jegyző úréknál enni, vajjon nem adna e neki Bedéné asszony kosztot.

— Tudja, lelkem, — fonta-fonogatta — nem rossz az, ha egy ilyenféle van a háznál. Nehezebben fogja a baj az embert.

Bedéné — óvatosságra szoktak a népek hamar — nem mondott se igent, se nemet.

— Majd megkérdem az uramat.

Toczuné vitte a hírt. Az ő tiszte nem változott az új világgal. Faluszája volt eddig is, az maradt most is — se magyar, se szász, se oláh korcs vér — hamar átsimította magát, most a jegyzőéknél segített főzni, mosni, vasalni s más effélét.

Az öreg Bede aludt rá akkor egyet s másnap reggel, mikor Toczuné megint arra vette az útját, megizentette.

— Mi egyszerű emberek vagyunk s nem is tud a feleségem olyan ételeket csinálni, ami egy ilyen finom úrnak való, szégyent vallani pedig nem akarunk, hát nem is vállalhatjuk.

— Na hiszen — csattant fel Bedéné — én nem tudok?

— No-no — s megemelte Bede Mózes a mutatóujját — no-no, főzni tudsz, az igaz, de a magasabb politikai tudományhoz rövidebb haj szükségeltetik.

Hát így feláldozta vén Bede Mózes az öregasszony büszkeségét, de meg is lett a foganatja. A finom úr nem ajánlkozott többet kosztra. Ráébredt ő maga is, hogy az tényleg lehetetlen. Már minthogy paraszt-kosztra szokjon.

Pár nap eltelt s Toczuné megint csak bebotlott Bedéékhez.

— Hej-haj — elhümmögetett egy kicsit a konyhán — csak nagy dolog az a szív, bíróné asszony... nagy dolog...

— Na — pirított rá öreg Bedéné, takaros, tiszta vénasszony — tán valami szerelmi bánata van Toczuné.

— Hej, nincsen énnekem, dehogy van, dehogy. Hajjaj... csak a lelkem Julisomat őrizze meg az Isten... a mi időnk már lejárt...

Hallgattak egy kicsit. Bíróné asszony — így hítták a falubeliek Bede Mózesnét az ura régi hivataloskodása után — pedzette már, hogy van valami a Toczuné begyibe, de nem bizgette. Majd kiköpi, ha nyomja. Nyomta. Ki is köpte.

— Hej, lelkem, bíróné asszony, de csúnya szája van olyik embernek... mi mindent össze nem beszélnek.

Várt egy kicsit. Nem kérdezték. Folytatta.

— Még erről az Isten báránykájáról is... nohát... hogy hogy is veszik azt az ártatlan lelkemet a mocskos szájukba... A Juliskáról... hogy hát volna neki valakije... hogy amiatt nem is merészkedhetik, nem is bátorkodhatik az a derék fiatalember, az a segédjegyző úr...

Hümmögött még egy kicsit Toczuné, két nagy krokodilkönnyet is kiengedett, s azt mondta:

— Szegény Julis, szegény Julis . . .

De már erre méregbe jött az öregasszony.

— Hallja, Toczuné, ne sajnálkozzon a fülembe, mert úgy kiteremtem innen, hogy a lába sem éri a földet, tudhassa, ha beszélnek is, hogy nem igaz. Tudhassa, mert ha valaki, hát maga ért a pletykához. Mit sápitozik itt, ne' te oda.

Toczuné elővette a sértődős képit.

— Jól van, bíróné asszony, jól van jól, elmegyek én magam is. Nem akartam én semmi rosszat, csak hát az ember az igazat megmondja s bétörik a fejit. Nem baj nó, elmegyek én, nem zavarok én itt többet. Aggyon Isten.

Elment. De a fullánkját otthagyta s az belétörött az öregasszonyba. Másfelől is suttogtak, pusmogtak az emberek — Toczuné nyelve messze elért — s meg kellett tudni egy-kettőre Julisnak is.

Nevetett rajta.

— Sose bánja, édesanyám, hadd beszéljenek.

Az öreg Bede is azt vallotta.

— Hagyni kell. Azért varjú, hogy károgjon. Nem árt vele senkinek.

Ennyiben maradtak egyelőre, de a vénember megorrontotta a bajt s eléjekészült. Nyárádszeredába izent Puskás Antalékhoz, a leány keresztapjáékhoz, hogy átmenne a Julis egy kicsit hozzájuk. Eltér ott, úgyis nehéz már a kanál Puskásnének. Julis nem bánta, szívesen ment volna, az öregasszony se protestált, hát melléje állott. Ketten aztán levették a vénembert a lábáról.

— Kőszívű pogány, nem restellenéd a leányomat elvinni tőlem? — s más efféle, hát ellágyult az öreg. Jó no, várjunk még.

Csend lett egy időre. De nem sokáig. Mélyebb gyökerei voltak a dolognak. Egy napon Toczuné szerét ejtette, hogy beszéljen a lánnyal s kimondta kereken, hogy a segédjegyző úr majd elvész utána s szeretne beszélni vele, ha találkozhatnának . . . Julis persze kitért okosan. Nem szokott ő legényekkel járni, megszólnák érte, édesanyja még tán meg is verné.

Na, egy ideig megint jöttek a hírek összevissza, Toczuné eregette a fonalat itt is, ott is.

Mikor azt hitte, eléggé megvetette az ágyat, előállott az üzenettel. Hogy Ciceu segédjegyző úrnak se éjjele, se nappala, se nem eszik, se nem iszik, még igazán elemészti magát a nagy búbánatban.

Most már jól látta Julis, honnan fú a szél s gondolta, elmetszi a fonalat, hát megmondta kereken.

— Nézze, Toczuné, nekem több hírt ne hozzon, értette? Jól tudhatja, én nem legényeskedek az anyámék háta megett, hát ne is sértsen az ilyesmivel!

— Na, ne olyan fennen, lelkem, rubintom, sz'e érts a szóból, ez feleségül venne úgyis . . . aztán mához esztendőre jegyzőné lehetsz, de meg szolgabíróné is, ha jól megy. Már pedig megy, mert ez igen ügyes

ember s úgy szereti a felsőbbség, hogy az csuda. Nagy naccsága lehetsz, Julis, csak az ujjadat kell kinyujtsad.

Bede Julis szép boltozatos homloka nekipirosodott.

— Hallja, most aztán már elég volt. Hordja el magát innen, de rögtön.

Az öregasszony leforrázva hagyta ott s még aznap délután az irodában elmondott mindent Ciceunak. Sokáig pusmogtak ott ketten a cigánytrombitással s Toczuné, amikor eljött sustorgó lejeket bogozott a zsebkendőjébe a tornácon.

Alig telt el egy hét, Toczuné elfogta az öreg Bedét az uccán.

— Jó, hogy elékapom, Bíró uram — a jegyzőné naccsága kéri szépen a Julist, hogy hallotta milyen szép hímezni való virágokat tud elérajzolni, kéri, hogy menjen el hozzá vasárnap délután, rajzolni neki egyet. Megmondtam volna Julisnak magának, de neheztel rám a szentem, nem tudom miért, aztán nem is akarok a szeme elé kerülni.

Bede Mózest meggondolkoztatta a dolog; jól van — határozott — Julis elmegy vasárnap a jegyzőékhez és hétfőn átviszem Nyárádszeredára. Ott ül tavaszig. Csend. Amit mondtam, megmondtam.

Vasárnap délután hát elment Bede Julis a jegyzőékhez. Végigmegy a nagy udvaron, fel a tornácra, kopog, zárva van. Az istálló felől bujt elő a jegyzőék idegen cselédje. Felkiabált.

— Az iroda felől menjen.

— A lakásba hívtak — szólt vissza Julis.

A leány vállat vont.

— Ott vannak az irodában.

Julis tétovázott. Elment az épület túlsó felére az irodaajtóhoz. Kopogott.

— Szabad

Belép. Ciceu segédjegyző terpeszkedik a bőrdiványon pöfékelve. Felugrik, ki van kenve-fenve cudarul, még a szurokfekete haja is fénylik a zsírtól.

Julis megállott az ajtóban.

— Jónapot, szép lány — vigyorgott a cigány — jöjjön beljebb, ne féljen semmit.

— Engem a jegyző úr felesége hivatott.

— Úgy? Még korán van. Talán még alusznak. Addig majd beszélgetünk egy kicsit.

Julis a kilincsre tette a kezét.

— Akkor majd eljövök később — s féllába már a küszöbön volt. Ciceu odaugrott villámgyorsan s mielőtt kiléphetett volna, visszarántotta. Ráfordította a kulcsot s zsebrevágta.

Julis falfehér lett.

— Mi ez?

Ciceu aprókat lihegett s végigtörülte verejtékező homlokát.

— Beszélgetni ... izé ... szeretnék, üljön le ...

— Nem ide jöttem. Eresszen ki azonnal.

A cigány ragyás arcán pokoli röhej rezgett végig.

— Nem ide? Hát hova? Nem baj. Most itt vagy és eldiskurálunk, galambom. Kevés időnk van és rátérek az ügyre. Mért nem hallgatsz te a szép szóra, hé? Mit akarsz?

Julis szemei rávillantak.

— Eresszen . . .

— Nem eresztlek, dehogy eresztlek — s a lányhoz ugrott, átkapta a derekát — nem . . . — lihegte — nem . . .

Bede Julis megfeszítette izmos, karcsú testét s egy rándítással kitépte magát a kis hörcsögember öleléséből. Az asztalhoz ugrott. Felkapta a nehéz petroleumlámpát. A cigány meglapult, mint a macska. Ugrani készült. A lány felemelte a lámpát. Egyszerre pattant fel a férfi és repült a lámpa. A segédjegyző megtántorodott és előreesett, a halántékát érte a lámpa talpa. A lány oda ugrott a kapálózó emberhez és a zsebébe nyult . . . a kulcs . . . a férfi rúgott, karmolt és harapott, mint egy veszett . . . itt . . . itt . . . megvan . . . a kulcs . . . Julis falfehéren tántorodott vissza . . . a férfi a kezébe harapott . . . még egy pillanat . . . az ajtóhoz rohanni . . . elfordította a zárat és ki . . . ki . . . a levegőre . . .

Zúgott a feje. Mi lesz? Okos lány volt, abból a ravasz, de egyenes, bosszúálló, de tűrő határőrfajtából. Ha elmondja otthon, abból emberhalál lesz. Az apja leüti ezt a vadállatot. A törvénynél meg hiába keres igazságot ez ellen. Senkinek se szólt. Dugdosta titkon, pólyálgatta a megharapott kezét s hallgatott.

Ezen az éjtszakán odabujt az anyja mellé, még nevetett is rajtuk az öregember reggel, hogy együtt találta őket.

Sírt az öregasszony, szaporán, mint a záporeső. Pakolta Julist bundába, negykendőbe, kiskendőbe, téglát a lába alá, kettőt is.

— Jaj, Istenem, hogy hogy van szíve ennek az embernek, ó . . . ó . . . — dehát csak el kellett válni. Szereda nincs messze, Puskás Antalék jó emberek s tán fordul a dolguk rendje itt is.

A Bede-porta hát egészen elcsendesedett. A két öreg tett-vett s leste a híreket Szeredáról. Julis főz, Julis olyan borogatást csinál Puskásné lábára, hogy az csuda, úgy kikergeti a reumát, mintha ott se lett volna, Julis muskátlit nevel a szobába, terítőt horgol a ládára, Julis így, Julis amúgy . . . az Imre meg hazajön Vásárhelyről, Puskás Imre . . . aztán vagy kitudja . . . sose voltak egymás ellen, hátha . . . hátha . . . s már úgy látszott, hogy rendbejött minden.

A segédjegyző se dicsekedett a dologgal, de leste az alkalmat, hogy valahol belekössön a Bede-familiába. Az alkalom nem jött, hát csinált. Hiszen olyan könnyű volt.

Egyszer szembejött rá az öreg Bede. Az iroda előtt. Reggel volt. Korareggel. De nevezetes nap, igen nevezetes nap lett ebből a reggelből, amelyen szembetalálkoztak. Leszegett fejjel ment az öreg, kikerülve a

kikerülendőket, azzal az óvatos járással, amit megszoktak a népek ebben az időben. Rászólt:

— Hé, öreg. Hát a süveg mitől jó?

Megállott a vén Bede s megtámaszkodott a botján.

— Nekem szólt az úr?

— Neked, neked, ebatta bitangja.

— Hm — a bajusza felé nyúlt az öreg — nem volt még eddig személyes ismeretségem az úrral, aztán meg öregebb is volnék, úgy seccolom.

A vége az lett, hogy csendőrrel vitette be a községházára s megmondta neki a tanácsteremben.

— Vagy izensz a leányodnak, hogy jöjjön, kérleljen meg szépen, akkor kieresztelek, vagy huszonötöt veretek rád, vén akasztófáravaló. Megértetted?

— Igenis, higgy meg.

— Hát válassz.

A vén Bede körülnézett.

— Itt történik a botozás?

— Itt.

— Hát — mondta szinte derült nyugalommal — akkor kezdhetjük. Úgyis rég nem volt botozás Pálfalván. Úgy emlékszem negyvennyolcban volt utoljára. Hát annyit mentünk most visszafelé. Hetvennyolcvan esztendőt.

Ciceu tajtékzott. A csendőrök lekapták az öregembert és végigfektették a lócán. A cigányban felébredtek ősi sintér-hóhér ösztönei s maga fogta két kézre a pálcát.

Bede Mózes, hatszor bíróságot viselt vén székely feküdt a lócán s meg se mukkant. A cigányról szakadt a veríték. A csendőrök körben röhögtek.

Az öregember felkelt a lócáról s nem reszketett a keze, mikor a gunyáját megigazította. Csak az arca volt hamuszínű s a szeme sarkában bujkált valami tűz, hogy ahogy ránézett az egyik csendőrre az menten elejtette a lábhoz tett fegyvert. A nehéz csendőrpuska csörömpölve zuhant végig a padlón s Bede Mózes a segédjegyzőhöz fordult.

— Hát egyéb büntetés nem jár?

Az rácsudálkozott.

— Stróf nem lesz? Pénzbírság...

— Nem...

— Úgy? — szakadozott bugyellárisából egy összehajtogatott százas bankót piszkált elő. Kisimította szépen, megnyálazta a tenyerit, úgy huzigálta, vasalta egyenesre a térdén s kitette a tanácsasztal szélére, a segédjegyző elébe. — Hát én azért mégis strófot fizetek az úrnak — mondta lassan. — Itt van-e, tessék. — Megfordult féltesttel — merthogy — magyarázta szelíden — a tiszta tanulság miatt is megéri.

Odapöccentett a mutatóujjával.

— Fogja hát az úr a fáradságáért. Vagy tizennyolc esztendeig ültem itt ennél az asztalnál, de nem tudtam, hogy velem is így lehet. Hát csak jó, ha tudja az ember, hogy egy szalmaszálba is elbotolhat, igaz-e? Hát a tandíjat nem sajnálom. Adjon Isten jónapot.

A csendőrök eltátották a szájukat.

A segédjegyző bambán bámult utána, aztán egy tétova mozdulattal a bankó után nyúlt, hirtelen lecsapott rá és a zsebébe gyűrte.

Török Sándor

A *HŐS.*

Ne mondd: az hős, ki célhoz jutva — él,
Kinek babér van harcos homlokán,
S győztesként lépdel megvitt vár fokán,
Amíg alant vértől gőzölg a tér.

Az ily hőshöz, halld, a holt így beszél:
«Győztél, — ám utad haldoklók során
Vitt, — hekatombák bőszült gyásztorán.
Nem hős, — szerencsés az, ki célhoz ér.

A hős alant van. Vértől szallagos.
A teste roncs, — széthullt, mint harciszekér,
Melyen győzött a sors kegyelt fia.

A holt a hős. Ő volt a csillagos
Magasba lépcső — másnak. A babér
Övé. A hősnek meg kell halnia.»

Kutas Kálmán.

A KONZERVATIV BERZSENYI.

Berzsenyi konzervativizmusa politikai és irodalmi elveiben domborodik ki leginkább. Ezek az elvek egy erős egyéniség feleletei azokra a problémákra, amelyek a gondolkozó és felelősséget érző elméket ebben az időben hánytorgatták.

A XVIII. század végi és a XIX. eleji lelkiélet alapvető tulajdonsága *az önmagával való elégedetlenség*. Az évszázadokon keresztül saját bajával elfoglalt magyarság felszabadult a különböző háborúk okozta gondoktól és a bécsi udvar által is sarkalva Nyugat-Európa felé fordította szemét. Kénytelen volt beismerni, hogy amíg a magyarság a pusztításban látta a nemzet célját, mint katonai és földműves társadalom igyekezett berendezkedni, a nyugati népek már megkezdték az ipari és kereskedelmi társadalomba való átszervezkedést. A falun és a pusztán lakó magyarokat megigézte az ipari társadalom által megalkotott *város*. Széchenyi programmjának egyik legfontosabb része Pest megépítése és Berzsenyi is csak dicsérni tudja a városi életet. A kor úgyszólván minden törekvése a város fogalma körül tömörül. Ez jelenti a műveltséget, a gazdagságot, szóval a magasabb színvonalú életet. A városi gyors élet Nyugaton és a falusi lassú mozgás nálunk : ez volt a legszembeszökőbb különbség és ez az elégedetlenség kovásza.

A nyugati városok e nagy csábító erejének első következménye főuraink elidegenedése lett. A magasabb színvonalú városi élet kedvéért elhagyták magyarságukat. De a nemzeti életerő még frissen buzogott a magyarság nagy többségében : néhány főúrban és a köznemességben, azért csakhamar reakció követte ezt az irányt. Ez a friss erejű réteg nem a nyugati városokba akart költözködni, hanem Magyarországon igyekezett ugyanolyan életet teremteni, amilyent Európában megbámult. Ez a reakció a magyar fölújulás kora. Ebben az időben a legjobb elméket annyira megbabonázta a nyugati ipari társadalom mozgalmassága, hogy habozás nélkül és fanatikusan hittek mindenben, ami Nyugatról jött és rossznak tartottak mindent, ami itthoni.

I.

A fanatikusok állandó elégedetlensége és haladni akarása mellett egy kisebb csoport kikerülte ezt az igézetet. Ennek egyik oka, hogy néha nem is ismerte ez a csoport a nyugati városi életet, a másik fontosabb oka a veleszületett józanság és ragaszkodás a régi életformákhoz, a konzervativizmusa és nem utolsó sorban bizonyos magyar dac, amely azt diktálta, hogy ragaszkodjék annyit gúnyolt és támadott nemzeti szokásaihoz.

1. A kor alapvető jellemvonása az önmagával való elégedetlenség ezt a csoportot is áthatja. De a többiek nyugateurópai mintája helyett *a régi magyar erkölcsök felélesztésétől várják a nemzet megerősödését*. Ez a különbség azonban nemcsak a minta kiválasztásában nyilvánul meg, hanem nagy eltérés van a

magyarságról vallott felfogásukban is. Az első csoport — nevezzük újítónak — nézete szerint azért kell Nyugat-Európát utánoznunk, mert a magyar nép magában semmi értéket sem tud termelni, szüksége van az idegen segítségre, tehetségtelen. Berzsenyinek írja Kazinczy : «Az öreg Wesselényi, midőn Zsibón voltam, azt tudakozta, hogy palotájának festésére micsoda gondolatot tudnék adni a M. Történetekből. Megvallottam, hogy semmit és neked is ezt felelem. A' mi történeteinkre is ellehet mondani : Stultorum regum et populorum continet aestus» (Ostoba királyok és népek zagyvaságát tartalmazza). A másik csoport véleménye szerint a magyar nép erős és tehetséges volt, csak újabban erőtlenedett el ; ezért kell a multat felébresztenünk.

A két egymástól élesen eltérő vélemény sűrűn csapott össze, néha még magántársaságban is, ami mutatja, hogy ez a kérdés mennyire az érdeklődés középpontjában állott. Egy ilyen magántársaságban való vitatkozást ír le Döbrentei 1829. szept. 12-én Berzsenyinek írt levelében : «Kesergénk úgymint hogy nemzetünk odalett ! Thaisz azon önbizakodásával, mellyel mindig szerete valami nagyobbnak látszhatót mondani s úgy hogy neki van igaza, ezt találá ejteni : De hát volt-e valaha nagy magyar charakter, honáért ? Hohó ! — sivalkodtam rá tréfásan, nem tudod-é az árpádi kort, a nagy kiterjedésű hont nem gyávák vívták össze. És II-dik Endrétől, játodtól a szabadságlevelet. Hé ? De Thaisz hánykolódott. Vitkovics Hunyadit, Bethlen Gábort, Bocskait hozta elé. Thaisz erre «Hunyadi inkább oláh, Bethlen francia vér,» kiáltá. Helmeczi eddig csak setéten hallgatva lőtte Thaiszra szeme villámát, most «Ilyenek vagytok ti lutheranusok né» ordította rá, úgy hogy az ablak megreccsent belé. Én csaknem megpukkadtam kacagtomban : «Kis Miska ; így csendesítém majd a m. literatura granátosát, én is itt vagyok,» s megint nevetnem kellett. Helmeczi hozzám «Te dunántúli vagy, azok éljenek, Kis, Berzsenyi — hanem ezek a felvidékiek... ezek a lutheranus tótok, giskrák ... Természet szerint békéltettük őket, hiszen mindeniket magyarért elbusulás kapta el.» Helmeczi általánosításai (tótok, lutheránusok) mutatják, hogy ez a vita nem véletlen és nem egyedül álló.

A konzervativ csoport középpontja — mint Helmeczi mondja — Dunántúl és Debrecen. Az újítóké pedig a felvidék, különösen Kazinczy miatt, aki Kölcseyvel együtt a hevesebb újítók közé tartozik. Politikai elveiket illetőleg talán az a legfontosabb különbség köztük, hogy az újítók «doctrinaire»-ek voltak, könyvekből tanult elveket akartak megvalósítani : a francia forradalom vívmányait, a liberális elveket ; a konzervativok pedig, részben mivel nem is ismerték ezt a forradalmi irodalmat, a tapasztalatból indultak ki és csak olyan újításokra voltak hajlandók, amelyeket a való élet, nem pedig az elmélet követelt. Ez tulajdonképen *a konzervativizmus induktiv és a haladó pártok deduktiv módszere* közötti örök különbség. Az eltérés oka az, hogy a konzervativizmus az érvényben levő politikai rendszert alapjában jónak tartja, az újítók pedig alapjában rossznak. Ezért a haladók a meglevőt egy elméletben előre megalkotott jobb rendszerrel akarják felcserélni, tehát deduktive járnak el, a konzervativok csak elszigetelt hibákat látnak és azokat javítják, azaz az elérendő állapot szempontjából indukciót alkalmaznak.

A problémákban, amelyek a kort foglalkoztatják, szintén fellelhető ez az ellentét. Az újítók a felvilágosodás és a francia forradalom államrendszerét a maga egészében törekszenek nálunk meghonosítani. A nemesség előjogainak eltörlése és a jobbágyság felszabadítása, a Habsburg-ellenes állásfoglalások, amelyeknek néha antimonarchikus színe van (Martinovicsék) és a nemzeti ön-

tudat fokozásának kérdése programmjuk fontosabb pontjai. A konzervativok csak a nemzeti öntudat és függetlenség fokozni akarásában egyeztek meg ezzel a programmal. Az újító programm alapja az ébresztő liberalizmus, tehát elmélet, amelyet a valóságra akarnak dedukálni. A konzervativok fejében nincs ilyen előre elkészített államrendszer, megmaradunk a valóságban. A tökéletesebb állapot felé lépésenkint akarnak haladni. Az első ilyen lépés a nemzeti öntudat és függetlenség fokozása.

2. A konzervativ csoportba tartozott Berzsenyi Dániel is. *Politikai elveinek alapja* az állandóság, az «okosság rendíthetetlen örök törvényei». «Az európai miveltségről, aeszthetikai tekintetben, mit mondjak egyebet — írja a «*Kritikai Levelek*»-ben — mint amit Anaxilausz a bujálkodó görög muzsikára monda ; esztendőnként új csudákat szül mint Lybia. Mert ami nem az okosság rendíthetetlen örök törvényein, hanem a divatvadászók szeszélyein épül, az természet szerint csak divatbáb, állandó nem lehet. Ki nem látja pedig, hogy e részben Európa, *Madame mode capriceinek* bábja.»

Politikai ideálja az erős, középponti államhatalom, amely nem ismeri el az egyén szabadságjogait. Még a despotizmustól sem idegenkedik. «A Török politika — írja 1805-ben Kazinczynak — mely a világ három részeit elborította diadalmival, nem nevetséges, az ő mozdíthatatlansága az erőnek bélyege, az ép test nem változó.» Ezek az idézetek a konzervativizmus magját, az állandóságot ragadják ki, amelyet csak erélyes, a közösség érdekeivel szemben az egyén javát elhanyagoló kormányforma valósíthat meg. Ezt szembeállítja a demokráciák szeszélyeivel és kapkodó szabadságával. Az «ép test», az egészség kitartását játssza ki a hangulatok, «launék» után induló liberalizmussal szemben. A politikai állandóság és az erősen centralizált államforma az *intellektualizmus** kormányzati elve a *romanticizmus* liberális szabadságával és decentralizálációjával szemben.

Az állandóság azonban nemcsak a jelen és a jövő viszonyában fontos számára, hanem a múlt és jelenében is. Nemcsak a jelenlegi állapotot akarja megőrizni a jövő számára, hanem megbecsüli a multat is, a jelent hozzá akarja idomítani. *A mult, mint* ilyen *mintakép* szerepel igen sok ódájában (pl. Romlásnak indult hajdan erős magyar», «A felkölt nemességhez», «Eszterházy Miklóshoz», «Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás» stb.), de ősei tiszteletében, származásával való büszkélkedésében is megnyilvánul. Toldy Ferenc is idézi 1805. márc. 12-én Kazinczyhoz irott leveléből azt a helyet : «Hogy én, aki eredetemet Zrínyi, Nádasdy és Gyulafi vérből vettem, s Jóbanyáimban Csebi Pogány Ilkót és ezüst medencékbe mosdó Török Magdolnát látok, hogy én mondom, egészen Diogenes nem lehetek, az igaz ; sőt vagynak óráim, melyekben a nagy ősi vér háborgat 's azon herói lelkek hordómat ostromolják.»

A származásával, családjával való büszkélkedés azonban nem osztálygőg, vagy a ranggal, vagyonnal, címekkel való hencegés, hanem őseinek megbecsülése, amit a magyar parasztnál is megtalálunk. Hogy pusztán a címeket milyen kevésre becsüli, mutatja az a válasz, amelyet Kazinczynak adott, amikor azt írta neki egy kicsit dicsekedve, hogy gyermekének keresztapja Vay generális. «Igen szeretném tudni — írja Berzsenyi — minden detail festésig, kitsoda Vay ? akkit Kazinczy szeret és megtisztelt, nem lehet az tsak generális.» Tehát Berzse-

* Nagy József így határozza meg az intellektualizmust (A filozófia története. 318; l.): az a nézet, hogy csupán az értelem az ismeret forrása, továbbá a gondolkodásnak az akaratnál és érzelemnél többreértékelése.

nyi csak azért büszke a származására, mert tiszteli az ősöket, a multat: az állandóság elvének érzelmi alapja ez.

3. Az állandóság egyik biztosítéka az óvatosan újító konzervativ politika. Hogyan lehet biztosítani a közösség életének állandóságát az egyén életében, hogyan helyezkedjék el az egyén a konzervativ társadalomban? Berzsenyi azt feleli, hogy *legyen erkölcsös*. «Minden ország támasza és talpköve a tiszta erkölcs.» Az erkölcs nála elsősorban, «spártai férfikart» és Herculest jelent, akinek «ércbuzogány rezeg kezében.» A magyar katonai társadalom erkölcsi felfogása ez, amely a csatában jelöli ki a férfi helyét. A katonai társadalom egyszerű és kemény erkölcsét hirdeti Kazinczy Ferenchez írt költői levelében is:

«A fényüzés és a bujálkodás
A nagy polgártestben lassú méreg,
De ily csekély népben, mint a magyar,
Nem csak betegség az, hanem halál.»

Erkölcs a hazafiság is, különösen a magyar nyelv pártolása és «elődeink bajnoki köntösé»-nek viselése. De nemcsak ilyen külsőségek töltik meg értelemmel az erkölcs fogalmát. Az erkölcstelen ember «A nemzet őrlelkét tapodja».

Gyermeki báb puha szíve tárgya. «(Romlásnak indult...) Az erkölcsös ember ennek az ellenkezője, azaz férfias, kiforrott jellemű, kemény, nehezen hajlítható.

Ugyancsak Berzsenyi erkölcs-fogalmának tartalmára következtethetünk Széchenyi Ferenchez írt ódájából. Saját érdeke, a vagyonszerzés, «fényes birtokai» nem töltik be Széchenyi életét, «terhek alá veti Atlasvállait,» közmunkát vállal. Az önérdek alárendelése a közösség céljainak az erkölcs másik követelménye a férfias szilárdság, önuralom, kitartás mellett. Tehát az erkölcs ugyanolyan életformát követel az egyéntől kicsinyben, mint a közösség életében a konzervativ politika. A politika állandóságának és józanságának az egyéni életben a férfias szilárdság és kitartás, a központi erős kormánynak pedig az önuralom felel meg.

4. A kor aktuális kérdéseire Berzsenyi ez elvek segítségével felelt. Ennek az időnek egyik legégetőbb problémája — ami egyúttal örök magyar probléma — *Európa és a magyarság viszonya*. Azt már láttuk, hogy Berzsenyi nem sokra tartotta Európát, amelyet a «Madame mode capricei» vezetnek. Az Európa-magyarság fogalompár a kor gondolkozásában úgy szerepel, mint valami mérleg. Minél mélyebbre nyomja valaki az Európa-serpenyőt, annál magasabbra emelkedik a magyarságé és fordítva. Európa nem tetszik Berzsenyinek, tehát a magyarokról igen jó véleménye van. Mutatja ezt az a közismert költeménye, amelyben a többi nemzet táncai közt a magyarét is jellemzi, de egyenesen is kimondja Kölcsey recenziójára tett «Észrevételek» első kidolgozásában: «Hogy a magyar Európának leglelkesebb népei közé tartozik, látja, aki azt ismeri, s aki nem ismeri, elgondolhatja egérül s polgári alkotmányából... A magyar a *lágy* olasz és *nehéz* német között középen áll, férfiasabb az olasznál, tüzesebb a németnél, s így temperaturája oly szerencsés, hogy az semmi emberi tökéletesség hijával nem lehet.»

Az Európa-magyarság viszony ilyen szemléletéből következik, hogy félti nemzetünket az idegen hatásoktól, meg akarja őrizni a maga tisztaságában a nemzeti jellemet. Kölcsey recenziójára írt válaszát így okolja meg az első kidolgozásban: «Aki dicsőségnek tartja azt, hogy a görögöket, olaszokat s németeket gáncsolni tudja, szintoly gyermek, mint aki azokat oráculumokká teszi. Nem ez a hiúság vitt ki tehát útamból, hanem *egyedül a magyar ifjúságot aka-*

rom az idegeneket bálványozó s nemzetünket csúfoló recenses mételyétül őrizni. Mert az idegeneknek vak imádása a nemzeti geniust elfojtja, s az eredetiséget gátolja.»

Esetleg azt mondhatnák, hogy Berzsenyinek ez a tüzes magyarsága csak a Kölcsey-kritika után keletkezett, amelyet Berzsenyi tagadhatatlanúl a Kazinczy—Kölcsey, tehát az újító csoport részéről való visszautasításnak érzett. A kritika előtt valóban nem hangoztatta ezt a meggyőződést, már a Kazinczy iránt érzett barátság miatt sem. De hogy ez a csend csak a magábafojtás csendje volt, nem pedig a mondanivaló hiányáé, bizonyítják versei, amelyekben Kölcsey is megérezte az ilyenfajta meggyőződést, de bizonyítja egy 1815-ben (két évvel a bírálat megjelenése előtt) Horváth Istvánhoz írt levele, melyben Berzsenyi örvendezik, hogy barátja Schwartner, egy ma már elfelejtett történetíró, ellen megvédte a magyarságot. «. . . a'ki egy csüggedő nemzetet inzultál, kivált ha ennek a nemzetnek tagja, megérdemli mint egy rút áruló, az egész emberi nemnek átkát és gyülölségét . . . Irj kérlek többeket is, vívj az özön ellen 's oltalmazd meg az ily mételytől, ha az egészet nem is, legalább a józanabb részt.» Tehát már két évvel a Kölcsey-kritika előtt megvannak Berzsenyiben azok a gondolatok, amelyeket Kölcseynek szemére hány : az ifjúságot félti a nemzet önbecsülését rontó idegenimádás mételyétől.

Berzsenyi gondolatvilágában az antik görögöket és a magyarokat összekapcsolja a férfiasság. Az «okosság», az erkölcs és az «állandóság» vezérli ezeket a férfiakat. Európa antik megfelelője Agbia, mely «esztendőnként új csudákat szül,» ahol a «laune» és a divat szeszélyei uralkodnak. Európai hatás alatt romlottak meg a férfias magyar erkölcsök és lankadt el a nemzeti erő. Akik Európát bámulják, a magyarságot pedig lebecsülik, a további elpuhulás és erőtlenedés apostolai, a nemzet megrontói. Ezért nem ismer Berzsenyi határt, ha az idegenimádók ellen kell küzdenie.

5. *Politikai elveit a gyakorlati életben is meg akarja valósítani.* A nyugati eszméket és szokásokat, a városi élettel járó fényüzést, ami az ő szemében elpuhulás (chinai pamlag stb.) támadja és az ősi magyar virtust, a férfias jellemet propagálja ódáiban. Mivel pedig a valóságban alig talált olyan férfit, aki csak megközelítette volna ezt az eszményt, kiválóbb kortársait emelte dicsőítő ódáiban ebbe a magasabb, virtusban gazdagabb világba. Egyik Kazinczynak írott levelében maga mondja, hogy ezekkel az ódákkal nem dicsőíteni, hanem buzdítani akar. Tehát nem hizelgés ez a dicsőítő ódaköltészet, hanem az eszmeterjesztésnek, a propagandának egyik fajtája. De azt komolyan hitte Berzsenyi, hogy romlásnak induló nemzetét csak ilyen általa megénekelt és sajnos csak ódáiban létező félistenek tudják megállítani és újra felvirágoztatni.

Magáról tudta, hogy nem tartozik ezek közé az igazi férfiak, a nagy nemzetmentők közé. «Valóban gyengeség ily semminek, mint én, a nemzetről aggódni» — írja 1816. nov. 15-én Festetich grófnak. Ennek az önkicsinyítő nyilatkozatnak azonban csak egyik oka az, hogy magát az ideállal hasonlítja össze. A másik ok Berzsenyi egyéniségének egyik elhatározó vonása, amely arra készteti, hogy az általa gonosznak hitt emberek támadásai ellen úgy védekezzék, hogy megnagyítva maga vallja be hibáját. Van még egy oka az ilyen nyilatkozatoknak : észreveszi azt a különbséget, ami közte és kortársai között áll fenn.

Büszkesége ugyan nem engedte, hogy kortársai közül magánál különbnek ismerjen el valakit szíve mélyén is, nemcsak udvariasan buzdító ódáiban, de érezte, hogy hiába zeng ódáinak érces hangú trombitája, tettekre már nem indít. Horváth Istvánnak írja 1811-ben : «De édes barátom, az én hazafiúi énekeim nem egyebek, mint ifjúi hevem ömleményei, melyeket én már most gyermek-

ségem gyengeségei közé — ámbár nemes gyengeségei közé számlálok. Rómát, Athént, Spartát álmodtam, a magyart nagynak képzeltem mint kalpagja, s fényesnek mint ruhája ; nemzetiséget kerestem, hol tán már nemzet sincs, polgári virtusokat kívántam gerjeszteni, melyek nekünk szükségtelenek s tán helyzetünkkel egészen ellenkezők. Nékünk most már egyéb nem kell, csak fabrika, manufactura, pénz, sőt még luxus is. Ezekről pedig én ódázni nem tudok, s következésképen hallgatok.»

A kora által meg nem értett költő fájdalma húzódik meg e sorokban. Amit Berzsenyi fontosnak tart a nemzet életében : a nemzetiség, polgári virtus, már nem érdekli a közönséget ; fabrikáról, luxusról álmodoznak. Más Berzsenyi ideálja és más kortársaié. A visszautasított jóakarat, az eltaszított segítő kéz okozta fájdalom fojtja Berzsenyibe az ódákat. Meghallgatták, az idősebbek meg is tapsolták, de a nemzet cselekvő energiáit, a fiatalságot, más gondolatok hódították meg ; a fabrika, a városi élet és a *hitel*. Horváth János is ilyen elkésett, őszbe szorult fecskének látja Berzsenyit a róla szóló tanulmányában. «Berzsenyivel tetőződik az a naiv, lelkes korszak, mely irodalmat akarván teremteni, legott aranykornak hitte magát s Augustusokat, Perikleseket, Horatiusokat látott maga körül. Őt hatották át legintenzivebben a kor főmotivumai : nemes emberi erkölcs és a mult dicsőségén elfogódott hazaszeretet, legtömörebben, szentenciózusan, egy már képzettebb és szuggesztiv hatalmú nyelven, ő tudta az eszményeket a fenség körébe emelni, a kor nemesebb törekvéseit felmagasztosultan megörökíteni, lelkére venni, áldozatot hozni érettök. E nemesen eljátszott aranykornak lelkét, erkölcsi lényegét kifejező, valódi nagy költője ő.»

II.

1. Berzsenyi irodalmi elvei szorosan függnek össze politikai elveivel, mert ő is azok közé a költők közé tartozik, akik a *politikát és erkölcsöt az irodalom fölé helyezik*. Döbrentey Gábornak írja a «stylistikerek»-ről szólva : «Azok az emberek nem egyebek, mint tudatlan pusztítók, még azt sem tudják, hogy minden emberi tudománynak legfőbb szempontjai az erkölcsi és politikai szempontok.»

Berzsenyi állásfoglalásának egyik oka az erősen kifejlett magyar politizáló kedv. A másik oka ennek az alárendelésnek a költészet lebecsülése. Váczy János így ismerteti Berzsenyi véleményét a költészetről : «... a költészet magában véve csak gyermekjáték, melyet Seneca lelki nyavalyának (titillatio animi) nevez : ő tehát ezt orvossággá s a virtusnak orgánumává akarta változtatni. Ha e magasztos céltól valaha eltért, azt csak az «erkölcstelen Horatz csábító talentumának köszönheti.»

Berzsenyi a költészetet gyermekjátéknak, lelki nyavalyának tartja, kortársa és barátja, Kazinczy pedig a stílus *szépsége*, tehát egy igazán esztétikai, tisztán költészeti elv kedvéért felforgatja az egész addigi magyar nyelvet, germanizmusokat importál, fantasztikus «gyököket» és képzőket talál ki, fúrjafaragja a magyar nyelvet, hogy minél közelebb emelhesse a német irodalom lágy, hajlékonyabb, kifejezőbb nyelvéhez. Berzsenyi írja Kazinczynak 1817. febr. 27-én a Helikoni ünnep leírásában : «A gróf (Festetich) mindenkor nagy tisztelettel emlékezett meg rólad, csak a te németizmusodat nem szereti.» Mert a stílus, az irodalom többrebecsülésével együttjár Nyugat-Európa, elsősorban Németország fölébe helyezése a magyarságnak, amelynek irodalma fejletlenebb. Kazinczy természetesen nem áll egyedül ezzel a véleményével.

Többször szokták idézni Kölcsey ítéletét a magyar irodalomról, amelyet a Berzsenyi-recenzió elején közölt: «Mindazon író és nem író nemzetek közt, kik Európában a Névától fogva a Tájóig lakoznak, nincsen talán egy is, melynél a költésnek való szelleme oly későn gerjedt volna fel, mint a magyaroknál, s melynél az felgerjedése után is annyira nem otthoninak, annyira idegennek látszanék.»

Kölcsey barátai tanácsára enyhitette a Berzsenyi-recenzió hangját. Amikor Berzsenyi a kihagyott részletek iránt érdeklődött, ezt a választ kapta Kazinczytól: «Azt mondá ott, hogy a Magyarnak usque renatas litteras (Hájnis, Szabó, Révay, Ráday, Orczy) nem volt Zrínyin kívül poétája, hanem csak Verselgetője, s a' Magyar poetai szellemben kevesbet kapott, mint még a Morlách is. Ezt én ugyan így hiszem és vallom: de a Pestiek, kik irtóztató hazafiak, 's az igazat nem akarják megvallani, ha az fényt nem vet ránk, meg nem emészthették.» Az ilyen vélemény különleges szemléletforma eredménye, amelyet az jellemez, hogy a szemlélő a megbírált tárgyon kívül és fölötte érzi magát. Mi az a külső emelvény, amely ilyen látványt nyujt?

A Kölcsey—Kazinczy csoport mintaképe a német irodalom, azt akarják követni és elérni. A német költészet ilyen szemléletében szinte úgy érzik, hogy ők is beletartoznak ebbe az általuk bámult irodalomba. Az összetartozás ez érzése emeli őket a külső magaslatra. Amíg csak politikáról van szó, még találnak a magyar népnek mentséget (Kazinczy is így fejezi be a magyar történelemről szóló, fent idézett nyilatkozatát [Stultorum regum et.]. Csuda, hogy ez a' lelkes nép soha sem tehete semmit: Kérded miért? Erre felelj magadnak, mert könnyű felelni. —Nem engedték, hogy nagy legyen, 's önmagát rontaták vele.»), de amint irodalomról beszélnek a Névától a Tájóig utolsók vagyunk s ezt csak az «irtóztató pesti hazafiak» nem látják be. Tehát amíg csak politikáról van szó, ezt az emelvényt nem érzik olyan magasnak és olyan biztosnak a lábuk alatt, de amint irodalomra térnek át, a piedesztál megnő és megszilárdul.

A Kazinczy—Kölcsey csoport politikai ideálja a nyugati városi élet, elsősorban a német. De ebben az időben, amikor még frissen él a napoleoni háborúk emléke, a német ideál politikai viszonyai nem voltak irígylésreméltók, tehát a magyar közösség fölé emelkedett szemlélő inogni érezte ezt az eszményi tornyot. Irodalmi téren azonban Herder, Goethe, Schiller és néhány azóta letünt nagyság: Gessner, Matthisson ugyancsak alátámasztották a bírói emelvényt és tekintélyt adtak a róla elhangzó ítéletnek. Az európai irodalom, jobban az irodalom a legnagyobb érték Kölcsey és Kazinczy szemében, Berzsenyi számára pedig csak «titillatio animi», gyermekjáték.

2. Az irodalom értékelésének ez a különbsége azonban nemcsak Berzsenyi viszonyát jellemzi kortársaihoz, hanem az egyetemes magyar irdalomtörténet szempontjából is fontos, mert *Berzsenyi és a Kazinczy—Kölcsey csoport harcában a régi és a modern irodalmi felfogás csap össze.* A régi, a naiv irodalom valóban csak gyermekjáték. Erre a naiv művészet- és irodalomfölfogásra legjobb példa a felfogás virágkora: a középkor. Abban az időben nem azért énekelték a mondákat, hogy a szépségükkel gyönyörködtessenek, hanem hogy tartalmukból egy-egy nagy hős, vagy esemény érdekes történetét megtudják a hallgatók.* A régi mondákban és mesékben elszórt, modern fülnek is tetsző helyek, az emberben élő ősi diszítő ösztön megnyilvánulásai, nem tervszerű és előre meggondolt

* Néha még alantasabb okoknak köszönhették eredetüket ezek a költemények. Lásd *G. Bédier* kutatásait a «Chanson de Roland» keletkezésére vonatkozólag.

művészkedések. Miért tudunk olyan keveset a középkor művészeiről, soknak még a nevét is alig ? Miért volt gazdátlan jószág a műalkotás, amelyen a másolók szabadon változtathattak, elhagyhattak és hozzátehettek ? Mert a művészetet, az irodalmat nem tartották értéknek. Az irodalom nem volt öncélú, hanem valamilyen más eszme szolgálatában állott.

Ez az irodalomszemlélet töretlen láncot alkot a magyar irodalomban Gyöngyösin, Amadén és Dugonicson keresztül egészen Berzsenyiig. A kritikusok Berzsenyiben ezt a régi, naiv költészetet támadják a modern irodalomfelfogás nevében. Erdélyi Jánosnak nem tetszik, hogy Berzsenyi formában és gondolatban annyira követi Horatiust. «Tehát Berzsenyi idegen volt gondolatokban — írja — de miénk a nyelvben. Mind a mellett ebbeli eredetiségének is Horácz volt a főoka, mert... [nélküle]... nehezen találandaná el azt a tömöttséget, azt a sententiozus előadást, mely most bélyegzi műveit.» Noha túlzás Erdélyinek ez az állítása, de azt elárulja az egész kritika, hogy *Berzsenyi a kortársak szemében* (alig 10 évvel Berzsenyi halála után jelent meg az a kritika) *nem volt eléggé eredeti.*

A kor legtöbb írója talán még annyira sem vegyítette bele egyéniségét az általa utánzott külföldi író jellemvonásai közé, mint Berzsenyi, de az eredetiségnek nem is az utánzás foka volt a kritériuma, hanem az utánzott író. A kortársak szemében eredetibbnek tünt fel az az író, aki modern költő befolyása alá került, mint az, aki már egy sokszor utánzott antik költőt választott mintaképnek. Ha Erdélyinek az utánzás mértéke ellen lett volna kifogása, kereshetett volna más, sokkal alkalmasabb írót is, aki szolgaibban követte mesterét, mint Berzsenyi. Hogy épen Berzsenyire talált, annak oka a mintában, a klasszikus Horatiusban van.

Mért tünt fel Erdélyi Jánosnak Kazinczy, Kölcsey vagy Szemere eredetibb költőnek, mint Berzsenyi. Mert Erdélyi, maga is a német romantikusok tanítványa, megengedhetőbbnek tartotta a németek követését, mint akármilyen más nemzetét, de főképen azért, mert a németes írók, noha sokszor másolják mestereiket, nem nyiltan és öntudatosan, mindenki szeme láttára utánoznak: elvben eredetiek. A német költőket nem ismerte a magyar közönség, Horatiuszt pedig már az akkor élők dédapái olvasták. Ha német költőt utánoz valaki, magyar szempontból újat, eredetit adhat, de aki a közismert Horatiust bevallottan utánozza, legfeljebb a réginek ad uj színeket: elvben lemond az eredetiségről, még ha a valóságban eredetibb is, mint valamelyik elvben eredeti költő. Az öntudatosan és bevallottan, mindenki által tudottan Horatiust utánzó Berzsenyit a naiv irodalom eszmevilága hozta létre és éltette. A németes írók nem utánozni akarnak, hanem eredetit adni. Nem is utánoznak, legfeljebb hatásokat kapnak. Néha ugyan a hatások jobban befolyásolják a gyengébb egyéniségű költőt, mint Horatius Berzsenyit, de ez nem fontos a kor ujítói szemében. Náluk az elvi szempontok döntöttek és itt a német irodalom hatása megengedhetőbb, mint a bevallott utánzás.

A naiv irodalom szerény, idegen tekintélyek alatt megbúvó művészetét támadja meg Erdélyi Jánossal a modern irodalom öntudata, amelynek szemében az újság, eredetiség már érték. A naiv író számára az irodalom nem öncél, hanem más magasabb eszméket szolgál, ezért a speciális irodalmi értékek, mint az egyéniség kifejezése, eredetiség, nem foglalkoztatják. A naiv író elrejti az eredetiség legbővebb forrását, az egyéniségét, mert nem is tartja fontosnak a nagy eszmék mellett, amelyek irányítják. A modern író büszke egyéniségére, a belőle fakadó eredetiségre és leplezetlenül megmutatja lelkét.

3. A modern és naiv irodalom között egyik legfontosabb különbség, hogy *a naiv irodalom beleolvad a mindennapi élelbe*, nem különül el a többi élettevékenységtől. A modern irodalom mesterség, öncél, a naiv mellékfoglalkozás. Kölcsey írja Berzsenyi bírálatában: «*Gyakorlanunk kell*, így tanít Goethe, *fejünket, szemünket és kezünket*. Ez a tanítás festőnek, orátornak s poetának egyformán s elmulhatatlanul szükséges. Idők kivántatnak, míg a művész a maga mesterségének sanctuariumába léphet». Kölcsey itt először leszögezi, hogy az irodalomnak mesterségszerűnek kell lennie: mesterséget, sanctuáriumot emleget. Ezzel a modern irodalom alapelvét állapítja meg. Azután kizárja Berzsenyit az így meghatározott modern irodalomból.

Berzsenyi rá is szolgál erre a kizárásra, mert csakugyan nem tartja mesterségnek az irodalmat. Például Szemerének így mentegeti hirtelen pesti elutazását és levelének késését: «De megengedtek ti nekem, mivel tudjátok, hogy az ily mezei embert, mint én, a filemilének csattogásai és a pacsirta tavaszi trillái nem költői andalodásba, hanem földi gondokba és bajokba merítik». Horváth Istvánnak pedig azt írja: «Öregszem, édes barátom és hidegszem is invita Minerva soha sem szerettem dolgozni. Egyébiránt is én csak téli poéta vagyok, nyaram gyermekeimé». Berzsenyi tehát mindenek fölött «mezei ember» és csak «téli poéta». A költészet csak mellékfoglalkozása. «Invita Minerva sohasem szeretett dolgozni», nem erőlteti a költést, bevárja, amíg szinte kényszeríti az ihlet. Ebben is a naiv irodalomfelfogást követi. Nemcsak az kapcsolja Berzsenyit a régi irodalomhoz, hogy a politikát és erkölcsöt a költészet fölé helyezi, hanem élete is, amelyben a költészet csak mellékfoglalkozás és költői gyakorlata is, amelyet nem a modern mindenáron költeni akarás, hanem a túltelített lélek költeményébe való naiv kiömlése jellemez.

4. Amint az irodalom mesterséggé válik, megváltoznak a vele kapcsolatos elemek is. A mesterségszerű irodalom elválik a mindennapi élettől, szakszerűsödik. A szakszerűség egyik fejleménye, *az élő nyelvtől elszakadt, különleges irodalmi nyelv*. Megalkotói Kazinczy és Kölcsey voltak, akik költeményeiket akarva és tudatosan olyan nyelven írták, ahogyan sem azelőtt, sem azóta nem beszélt senki, sőt ahogyan még maguk sem beszéltek. A fegyelmezettebb, meggondoltabb írott stílus és a pongyolább mindennapi élet beszéde között levő különbséget megnövelték, mert a célja is más az általuk alkotott irodalmi nyelvnek, mint az élőbeszédnek és a hozzá közelálló naiv irodalmi stílusnak. Az élő beszéd kizárólagos célja a gondolat- és érzelemközlés, szépítő elemek csak véletlenül kerülnek bele, Kazinczynál és Kölcseynél ez a véletlenül a stílusba került szépség legalább is egyenrangú követelmény az érthetőséggel, a modern stílus fejlődése folyamán pedig az érthetőség fölé is kerekedik majd.

Az irodalommesterség szakszerűen kiképzett nyelvét csak az erre nevelt közönség értheti meg. Hogy mennyire kell nevelni a közönséget a modern irodalom megértésére, mutatja az a tény, hogy napjainkban a középiskola valóban el is végzi ezt a nevelést. Kölcsey és Kazinczy már ilyen szakképzett közönséget kíván. Négyesy László állapította meg, hogy «Kazinczy . . . nem is az életnek írt, hanem a költőknek.» Ezzel szemben Berzsenyi így határozza meg a maga közönségét: «De egyébiránt is, én a poésis publicumát nem egy-két pedántban láttam, hanem a *közönséges, középszerű, emberiségben*, oly emberiségben tudniillik, melyből mind a felcsigázott tudós, mind a lecsigázott pár egyiránt kimarad; oly emberiségben, melyet a bal cultúra még annyira el nem rontott, hogy a poésist, ezt a gyermeki lelkeknek gyermeki religióját az izetlenség mesterkélt bábjaiban keresné s a lelkeket a fül dobjának alája vetné». Berzsenyi közönsé-

géből kiesnek a «pedántok», a «lecsigázott pórok», marad a magyar úriosztály, a nemesség, amelyet nem rontott még meg a «bal kultúra» és a «góth izetlenség», vagyis Kazinczyék szempontjából műveletlen, az irodalom mesterségében képzetlen, egyszóval még naivul szemléli az irodalmat. Berzsenyi közönsége számára a költészet csak mellékfoglalkozás, mint a szónoklás és adomázgatás.

Ebben az időben a költészet rangját emeli az általános nemzeti felbuzdulás. A magyar nyelvből politikai érték lesz. A nemzet függetlenségéért, különállásáért küzd. E küzdelmében nagy segítségre talál a nemzeti nyelvben, amely szintén elkülönítő elem. A politikát vezető osztály, a nemesség, érdeklődni kezd az irodalom iránt s két nagy költője is támad egyszerre : Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel. Megyegyűléseken ünneplik őket, a hazafias gondolkozású főurak barátkoznak velük : az irodalom úri foglalkozás, nemzeti érték lesz, kiemelkedik a tósztok és adomák köréből.

Az újító csoport azonban nem elégszik meg az itt kínálkozó fejlődési lehetőséggel. Kazinczy és Kölcsey nemcsak irodalmat akarnak alkotni, hanem olyan irodalmat, amilyen a nyugati népeké, elsősorban a németeké. Nem a meglevő valóságból akarják kifejleszteni a születő magyar irodalmat, mint Berzsenyi, hanem azt kívánják, hogy elméletüket fogadja el a realitás. Az induktiv konzervativizmus ütközik össze itt is a deduktiv, elméleti haladó párttal.

5. A két nézet Kölcsey és Berzsenyi híres vitájában csap össze. Kölcsey bírálatát a «Névától—Tájóig» akkorddal kezdte és — noha bizonyos elismerést sem tagad meg — hasonló keménységgel folytatja. Megvádolja Berzsenyit dagályossággal, szűkkörűséggel, kimerültséggel, tanulatlansággal. Az éleshangú bírálat elolvasása után Berzsenyi levelet ír Kazinczynak : «Ez a recenzió annyira által hágta mind a' maga határait, annyira megvet minden illendőséget és emberséget, annyira elárulja tisztátalan kútfejét, hogy az okosok előtt maga magát megcáfolja . . . az ily gorombaság végtelen károkat fog okozni : elidegeníti az írástól a legszebb lelkeket, azokat a lelkeket, kiknek a dicsőség semmi, a gyalázat pedig minden, elidegeníti a főrendet, mely sokat tett és tehet, 's megalacsonyítja a Literatorokat, 's azáltal azon kis tekintetet, melyet a magyar literatura nyerni kezdett, elrontja».

Ezt a nyilatkozatot kétféleképen lehet értelmezni : vagy azt tételezzük föl, hogy Berzsenyiből a bírálat által megsértett hiúság beszél és ennek leplezésére hozza fel a különböző objektív érveket : a főrendek és a «legszebb lelkek» elidegenítését, a literatorok tekintélyének lesüllyesztését. Vagy feltételezhetjük azt is, hogy Berzsenyinek nemcsak az fájt, hogy őt kisebbíti a bírálat, hanem szószerint vesszük nyilatkozatát, nem keresünk hátsó gondolatot, személyes rugókat sorai mögött : elhisszük, hogy valóban elvi szempontból nem tetszik neki Kölcsey bírálata. Ha az ilyen vélemények csak a Kölcsey-féle bírálat után keletkeztek Berzsenyiben, nyilvánvaló, hogy megsértett hiúsága szed össze minden lehetséges és lehetetlen okot. De ha már régebben ilyen formán nyilatkozott, bizonyosra vehetjük, hogy Kölcsey bírálata elvi okokból nem tetszett neki, ha közre játszott is megsértett hiúsága. Berzsenyi 1810-ben, tehát hét évvel a recenzió megjelenése előtt, ezt írta Kazinczynak : «Epigrammáid igen elmések és férfiúi philosophiával teljesek. Te valóban mindenben útnyitónk vagy ! Egyedül csak azt óhajtanám, hogy nyilaid nyilván ne sértsenek, hanem csak titkon és látatlan, mint Apolló nyílai».

Berzsenyi tehát *nemcsak akkor félti az írói tekintélyt, amikor őt támadják.* Az irodalom lebecsülésétől való félelem később is sűrűn visszatér műveiben.

«*A kritikáról*» című tanulmányában igy nyilatkozik : «Az írói demokratiát meg kell a csárdai demokratiától választani, nem pedig annyira terjeszteni és népszerűtlenné tenni, hogy azt a nemzet nemesebb része, mint zabolátlanságot gyűlölje. Mert ha a főbb s ugyanezért becsületértő és féltő embereket a kritikával az írástul elrettentjük : mit nyerünk egyebet, mint azt, hogy a nemzet műveltebb részére nézve, egy második és félelmesb cenzurát alapítunk.»

E nyilatkozatai világosan elárulják célját. Az ízig-vérig nemesember *Berzsenyi az irodalomból is úri foglalkozást szeretett volna kialakítani.* Az ő korában valóban az is volt. Vagyonilag független, jómódú urak nemes passziója. Kazinczy és Kölcsey célja a nyugateurópai irodalmi élet, ahol nem szórakozás az irodalom, hanem mesterség, mert az ilyen irodalom természetesen magasabb fokon áll és különösen intenzivebb az élete. Hogy a magyar irodalmat is ilyen magaslatra emeljék, az eddigi patriarchális, minden kinyomtatott műben érdemet látó (mert valóban érdem is írni a sok semmittevő nemes úr mellett) kritika helyett a nyugati szigorúan esztétikai szempontokat követő kritikát hozták be. De a theoretikusok szokása szerint elfeledkeztek a valóságról, arról, hogy az ilyen kemény kritikát eltűri a nyugati mesterember író, a magyar nemes úrnál azonban legfeljebb azt éri el, hogy méregbe hozza vagy elkedvteleníti, mert megtámadják azért, amit önként, hazafiasságból, ellenszolgáltatás nélkül, sőt sokszor áldozatok árán csinál és abbahagyja az írást.

6. Ugyancsak a Kölcsey—Berzsenyi vita során került elő a kor egyik legfontosabb irodalmi problémája : *a romantika kérdése.* E korban a romantika szónak még más tartalma volt, mint ma. A tartalom kialakításában Magyarországon legnagyobb szerepe Schillernek, a kor egyik legnagyobb hatású gondolkozójának volt. Schiller a modern kulturáltabb kort így határozza meg : «Amikor az ember kultúrállapotba jutott és a művészet hatni kezdett rá, akkor ez az érzéki harmónia eltünt belőle és csak mint *morális* egység felé törekvő tud kifejeződni. Az érzés és gondolkodás összhangja, amely az első állapotban valóban megvolt, most csak *ideálisan* létezik, már nem benne van, hanem kívüle, mint gondolat, amelynek először meg kell valósulnia, nem pedig mint az élet egyik ténye. Ha most a költészet fogalmát, amely nem más, mint *az emberiség lehető legteljesebb kifejezése,* erre a két állapotra alkalmazzuk, akkor látjuk, hogy a természetes egybeesés állapotában, ahol az ember egész természete teljesen megnyilvánul, a *valóság* lehető legteljesebb utánzását, a kultúrállapotban pedig az *ideál ábrázolását* kell a költőnek megvalósítania».*

Schiller meghatározása két gondolaton alapszik. Az egyik az időtől független, örökérvényű meghatározása a költészetnek : az emberiség minél teljesebb kifejezése. Azonban ez a látszólag időtől független meghatározás is a modern gondolkodás terméke, amely csak az új irodalomra illik teljesen, a régire csak bizonyos mértékben. A klasszicizmus nem az emberiséget akarta kifejezni (számára az «emberi» nem különálló valami, hanem a dolgok természetes rendje : csak az létezik, ami emberi), hanem harmónikus műveket igyekezett létrehozni. Ezt a harmóniát sem kifejezni akarta, hanem másolni. A klasszicizmus szemlélete szerint a harmónia nem a dolgokban rejtőzködik, amit omnan ki kell hámozni, kifejezni, hanem a dolgok természetes állapota. A Schiller által így meghatározott költészet tehát, mind módszerben (kifejezés másolás), mind anyagában (emberiség-harmónia) elválik a költészet klasszikus szemléletétől. A meghatározásnak ez a gondolata elkülöníti Schiller korát a klasszicizmustól és a romanticizmushoz kapcsolja.

* Über naive und sentimentalische Dichtung. Säk.-Ausg. B. 12. S. 188.

A meghatározás másik gondolata a naiv költészet elkülönítése a szentimentálistól a cél szempontjából. A naiv költészet célja a valóság utánzása, mert az érzés és gondolkodás összhangban van, a moderné pedig az ideál kifejezése, mert az összhang hiánya miatt ideáljaiban valósítja meg az erre vágyódó ember. E másik gondolat alapján elkülöníthetjük Schiller—Kölcsey—Berzsenyi korának romantikáját a későbbi fejleményektől. Ez a kor még nem tartja értéknek a saját nyugtalanságát és határozatlanságát, hanem mint Schiller mondja, felépít egy ideális világot, melyben megvalósul ez a régi klasszikus harmónia. Ez az alap a kor minden költőjét jellemzi, Berzsenyit is, de a harmónia megvalósítására kiválasztott eszközökben már nagy különbség van köztük. Schiller az emberiség minél teljesebb kifejezését tartja célravezetőnek és ebben követi Kölcsey is : «A művész tehát — írja Kölcsey a *Kritika és Antikritika* című tanulmányában — nemcsak a műnek tökéletességéből, hanem a tökéletes műveknek sokféleségéből is ítéltetik meg. S ez az, amit Berzsenyi nem akar megérteni.» A romantikus Kölcsey a változatos, állandóan mozgó élet kifejezését követeli, a tökéletességre törekvő klasszikus Berzsenyi pedig az intellektus állandóságánál örök harmóniába költi át a dolgokat.

Ugyanezt a gondolatot bővebben is kifejti Kölcsey az első Berzsenyi recenzióban : «Különben is a poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekesszen, sőt inkább, hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, s így stílusának, gondolatainak, érzelmeinek többoldalúságot szerezzen. Ezen tanácsra kevésnek fog oly nagy szüksége lenni, mint Berzsenyinek. Ő minden kifejezésbeli bősége mellett is a gondolatokban s érzésben szegénynek látszatik, azaz, hogy ő némely gondolatokat, némely érzelmeket a lehetséges hévvel önt ugyan ki, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak s *igen sokszor* fordulnak elő.» Kölcsey e nyilatkozatában két lényeges pont van : Elsősorban szűkkörűséggel, gondolat- és érzésbeli szegénységgel vádolja Berzsenyit. Ez a romanticizmus örök vádja a klasszicizmus ellen. Bergson is azzal támadja az intellektualizmust, hogy merev és szűk fogalmaiba nem fér bele a gazdagon áramló élet. A szűkkörűség ez érzésének kútfeje az a felismerés, hogy az emberi tudat milyen kicsiny és tehetetlen az ezer árnyalatú élettel és a tudatalatti kavargó szenvedélyeivel szemben. Ha tehát valaki költészetében a tudatos énre támaszkodik, szűkkörűnek, színtelennek érzik a romantikusok. E nyilatkozat második érdekes pontja szerint Berzsenyinél az is hiba, hogy a «különböző» tárgyakat egyforma mód alá rekeszti ahelyett, hogy minden tárgynak saját hangot adna». Itt is a klasszikus tudatból kiindulást kifogásolja a romantikus Kölcsey. Berzsenyi minden költeménye egységes szemléletmódból, a mindig egyforma tudatból fakad ki és ez hiba a romantikus szemnek, mert egyénit, jellemzőt, az «emberiség kifejezését» kellene adnia, tehát folyton alakuló, változó valamit, nem pedig a mindig «egyforma módú» tudatot.

Tehát a romantikus Kölcsey bírálatával kizárta magából Berzsenyit. Maga Berzsenyi is érezte, hogy Kölcsey ott támadta meg őt, ahol valóban sebezhető: a modernségnél. Ez ellen a vád ellen nem tudott védekezni. Nem maradt számára más, mint öntudatosan megvédeni azt, amit öntudatlanul választott még fiatal korában : a klasszicizmust. Kölcsey bírálatától haláláig Berzsenyi állandóan támadja a romantikát. Mik a kifogásai?

7. Az első kifogás az, hogy *a romantika szertelen.* «Ezen principiumok (harmónia stb.) elfeledése tette a romantikát mind lelkére, mind kérgére nézve szertelenné». Nem tetszik neki a zeneiség hangsúlyozása sem, ami szintén ellenkezik a klasszicizmus szellemével . . . mi pedig még csak a góth ízetlenség

csecsebábjaival vívunk ; s innét van, hogy a poéta muzsikussá akar lenni.» (*A versformákról.*) Majd a romantikus siker mértékét, a hatást, állítja szembe a klasszicizmus emberektől független siker mértékével, az abszolút széppel : «Meglehet, hogy a romantika vázlelkei és boszorkányai a mi alnépünkre benyomóbbak, mint a görög Charisok ; de a valódi poétának nem lehet célja a vakot vakabbá tenni, s nem lehet a poézisban a nagy bényomás ; annak szépnek is kell lenni.» (*Poetai harmonistica.*)

Berzsenyi a kezdődő romantikából különösen azokat a vonásokat veszi észre és támadja, amelyek a józan ésszel a legszembetünőbben ellenkeznek : a szertelenséget, az érzékekhez és nem az észhez szóló zeniséget, a harmónikusan elrendezett szép helyett a hatásra való törekvést. Kritikájával megegyezik pozitív elmélete is, az is a józan észt fogadja el alapnak. *Irodalmi elmélete a klasszikus esztétika hitvallása,* amelyet legalaposabban a «*Poetai harmonistica*» című tanulmányában foglalt össze.

«A szép annyi, mint harmóniás vegyület és harmóniás középlét ; a nem szép pedig annyi, mint különösség, szélsőség vagy ezeknek vegyületlen tarkasága.» A klasszikus harmóniával a romantika szélsősége, különössége, egyénisége áll szemben. Ezt az abszolut klasszicizmust fejezi ki a «tárgyasság» és «személyesség» szembeállításában : «Mely tetőn lehet ugyan a költészet majd személyesb, majd tárgyasb, de mihelyt kizárólag csupa személyessé vagy csupa tárgyassá válik, azonnal leszáll a költészeti tetőről s oly egyoldalú végletbe bukik, mely már csak általmenetel vagy a muzsikába, vagy a festésbe . . . S így a dolog a naiv és szentimentális, a természetes és ideális osztályokkal is. Mert itt is kell mondanunk, hogy a poézis nem csupa természetes és ideális, hanem ezeknek harmóniás középlete, mely természetesb és ideálisb színekre oszolhat ugyan, de nem természetesre és ideálisra.»

Amint a szubjektív és objektív költészetet nem ismeri el és s kettőt össze akarja olvasztani egy közbeeső harmadikban, Schiller naív és szentimentális megkülönböztetését is harmóniába akarja foglalni. Jellemző a klasszikus, tehát fejletlen történelmi érzékű Berzsenyire, hogy Schiller történelmi fokozatait a jelenben levő párhuzamos osztályoknak látja. Schiller szerint a naív költészet a történelmi fejlődés első foka, a szentimentális a később kialakult második fok. Berzsenyi ezeket egymással párhuzamos, egy időben meglevő osztályoknak nézi, amelyeket aztán már lehet «harmóniás középlétbe vegyíteni», míg a történelmi, más-más időben kialakult fokozatoknál ez abszurdum lenne.

A középszernek és a középlétnek állandó hangoztatása a klasszicizmus alapját adó intellektualizmus egyik legjellemzőbb vonását árulja el : a valóságtól való elszakadást. A klasszikus költő szeme a középszeren, a harmónián csügg. Nem akarja a valóságot kifejezni, hanem harmónikus világot törekszik alkotni költészetében. Ez a valóságtól való elszakadás még jobban kiderül, amikor a «középszer» és «különbféleség» viszonyát fejtegeti. «Minden harmónia *középszert* és *különbféleséget* tesz fel magában ; mert a különbféle egymással ellenkező, tarkaságot adó individualitásokat csak úgy hozhatjuk mind egymással, mind az emberiséggel harmóniába, ha azoknak élesebb sajátságait az aesthetiás középszerre szállítjuk vagy emeljük.» Tehát Berzsenyi öntudatosan «szállítja» és «emeli» a «különbféle valóságot» az «aesthetiás középszerre». Ezzel az öntudatos értelmi művelettel Berzsenyi el is szakítja magát a valódi — mint Schiller mondja — naív klasszicizmustól.

8. A valódi klasszicizmus nem öntudatosan szállítja le vagy emeli fel a valóságot az értelem által alkotott harmónikus világba, mert naív szemléle-

tében ez a kettő : a valóság és az intellektus által alkotott fogalomvilág egybeesik. Amikor Berzsenyi — számunkra nem fontos, hogy magától-e vagy idegen hatásra — észreveszi, hogy a harmónia, a középszer külön értelmi művelet eredménye, nem pedig maga a valóság, *elszakítja magát a klasszicizmustól és megteszi az első lépést a modernség felé*, amely ellen pedig nem szűnt meg küzdeni.

Berzsenyi klasszikus akar lenni és kora a romanticizmus felé viszi : élete tragédiájának ez egyik oka. Mint egy öreg fűzfa, amelyet a megáradt folyó ostromol, áll a zúgó ár közepén. Kiszakítani nem tudja a leghevesebb lökés sem, de meghajlítani meghajlítja. Kortársait megigézi a nyugati városi élet és néha Berzsenyi sem tudja kivonni magát ebből a bűvöletből (Vitkovicshoz írott költői levele). Kortársai kényszerítik a naív, tehát nem tudatos Berzsenyit, hogy tudatosítsa törekvéseit. Eleinte Kazinczy, de különösen Kölcsey hatott rá ebben az irányban. Kazinczyval való levelezése a leggazdagabb önmagáról szóló nyilatkozatokban : ebből látszik, hogy ő szoktatta rá a modern idők jellemző magatartására : az önmegfigyelésre. A megtört jeget Kölcsey bírálata indította zajlásnak. A modern idők fegyverével, a kritikával támadta Kölcsey és amikor Berzsenyi ugyanezzel a fegyverrel védekezett, elpártolt táborától.

Berzsenyi politikai és irodalmi elveiben intellektuális, illetve klasszikus, de rányomta bélyegét a kor is, amelyben élt, amelyet a romanticizmus szellői lengtek át. Ugyanerre az eredményre jut Horváth János Berzsenyi költészetét és stílusát vizsgálva : «Ime egy magyar költő, ki antik formát ölt fel, de antik lelket nem, csak utána való heves buzogást, s visszahatásként modern szomorúságot tud beléje önteni. A szellem kétfélesége nem tetszik ki a meghasonlás élességével, csak melancholikus árnyalata vall rá. Kifejezése azonban titkolhatatlanul elárulja az érzés túluralmát, mely hatalmas mozdulatokkal lobogtatja a költői nyelv leplét, s annál nagyobb erőt sejtet, mert bölcseség és műfegyelem fékjei között járdal. *A forma antik, a szellem modern visszahatással klasszikus, a nyelvbeli kifejezés félreérthetetlenül, erőteljesen modern : romantikus.* Korfordulatban áll s lélekkel jelzi a változó időt.»

9. Berzsenyinél nem a véletlen dolga, hogy mint politikai, mind irodalmi elveinek alapja az intellektualizmus. Az ideális államforma szerinte az erős monarchia. Politikai elvei konzervatívok : ha józanság, állandóság, erkölcs vezeti az államot, meg kell erősödnie. Ez elveket alkalmazza a kor problémáira: tiszteli őseit és vissza szeretné hozni a dicső magyar multat. Ellenzi a nyugati eszméket, amelyek az ébredő romanticizmust és liberalizmust terjesztik, tehát ellenkeznek az intellektualizmussal.

Az irodalomban a naív költészet intellektuális klasszicizmusát védi a mesterségszerű modern irodalom romanticizmusával szemben. Az irodalom neki csak gyermekjáték, közönsége az egész nemesi úri társadalom, nem a szakképzett közönség. Kölcsey modern kritikáját is helyteleníti, mert nem az úri társaság tapintatos és udvarias hangján bírál, hanem a modern olvasók szakképzettségével és követelőzésével.

Tehát politikai nézetei is, irodalmi elvei is az intellektualizmusból fakadnak. Honnan veszi Berzsenyi ezt az erősen egyoldalú állásfoglalást. Nem tételezhetjük fel, hogy a tanulatlan és tájékozatlan ifjú Berzsenyi öntudatos megfontolás után lépett volna erre az útra. Ha megfontolhatta volna, ha műveltebb lett volna a döntő években, nemzedékének többi fiatalságával együtt talán ő is másik irányt, a modern romanticizmust választotta volna. Intellektualizmusa valószínűleg nem ilyen tudatosan kiválasztott világnézet, hanem mélyebbről, a magyar faj lelki berendezéséből eredt.

A magyarság intellektuális lelki berendezését Riedl Frigyes is elemezte: «A magyar nép főjellemvonása a józanság, a józan értelmesség, mely néha közönyösségig süllyed. Innen van a magyar nép feltünő okoskodó hajlama, innen jogászszelleme, mely a világos, néha kicsinyes fejtegetéseket szereti.» Ugyanerre céloz Horváth János egyik tanulmányában: «Speciális magyar vonásnak látszik ellenben nagy költőinkben a tanulmányozó, reflektáló hajlam, mely tudós tanulmányokban, s tanszerű vagy elmélkedő szinezettel még lyrai költészetükben is érvényesülni szeret és tud.» Berzsenyi Dániel Riedlnél is, Horváth Jánosnál is a példák közt van.

Berzsenyi ezt a magyaros intellektualizmust átvehette a nehezen elemezhető, századokon át lerakódott faji tapasztalatok valószínű hatása mellett, közvetlen környezetétől, a latinos műveltségű apjától és a hozzájuk ellátogató hasonló gondolkozású rokonoktól.

Berzsenyi nemcsak a régi, nemesi világot és a naív irodalmat védte az újítások ellen fiatalkori ódáiban és öregsége elkeseredett polémiáiban, hanem a magyar faji jellemet is az idegenséggel, Nyugat-Európával, a romanticizmussal szemben. De nemcsak kortársai, az utódok is alig látták meg elveinek roppant távlatát. Sokszor erős hangú kritikáiban, fájdalmas kitöréseiben a megsértett hiúság hangját hallották.

Kortársai azt hitték, hogy csak a nyugati városi életet, az ipari társadalom szervezetét és az intenzívebb irodalmi életet telepítik át magyar földre, hogy ezzel magasabb szintre emeljék a magyar viszonyokat. De Berzsenyi meglátta az árát is ennek a magasabb, európai berendezkedésnek. Hiába zengett trombitáinak érces, összeszorított hangja, ahogy ódáit nevezte, az eszmék megindított fejlődését nem tudta megállítani. Abban a tudatban húnyta le szemét, hogy nemzete vesztébe rohan.

Fábián István.

TALÁLKOZÁS EGY UNGI KOCSMAHÁZBAN.

A ház a régi még s ragyog a kémény
Barnult falán naparany, holdezüst,
De más e tűz, mely mormol most a mélyén,
S nem oly fehér, mint hajdan volt, e füst.

Ostorfa nincs dőlt ágaskútja gémjén.
Eltünt a dúc, mely az ereszen állt.
Üres a kert a tágas utca szélén,
Nem nyílnak ott mályvák, se rezédák.

És bent a ház ivók tanyája mostan,
Hol, mint fészken fióka, álmodoztam,
Apám s anyámnak áldva két kezét.

Hol Csipkerózsa várta a királyfit,
Kövér kocsmároslány ma sört kinál itt
S meghaltak mind a drágaszép mesék.

Szomolányi Gyula.

A GYERMEK.

Ringó csipőjű, piros arcú, formás parasztleány volt Mari. Faluról került fel a Váry-házba; szerették és mulattak rajta, inkább kedvenc volt, mint cseléd. A férfi — a festő — modellül is használta s az asszony okos volt, nem féltékenykedett.

Pirosszoknyás, csiricsári képek születtek róla; szemérmes, tetszelgő, nyakig öltözött képek; ott kedvére illegethette magát s nem volt rajta semmi szégyellnivaló.

Városi ruhába sohasem szokott; akármit szedett magára, mind parasztszoknyának tetszett. Megtartotta széles csipőjét, bő étvágyát s nagy, meleg, mély búgású nevetését. A vendégeknek úgy mutogatták, mint egy ritka, érdekes valamit, játékos, cifra holmit; otthon dédelgették, volt szobaleány, komorna, társalkodónő, modell és rokon, minden. Beszélgetni is lehetett vele, kedves és együgyű dolgokat tudott az életről, a világról és a szerelemről, valóban tudott mindent... Rengeteg komoly buzgalommal felelgetett, ha kérdezték; ha meg nem kérdezték, mindig hallgatott; néha kis dalokat dudolt s nagy szemei nem árultak el önmagából soha semmit.

Ám tavasz felé egyszerre csak megsápadt a Mari hajnal-arca, fürge járása tétovává nehezedett, a nyaka megnyult s halvány homlokára titkolózó árnyék terült... Egy napon pedig összeesett a kertben; orvost kellett hivatni.

— Ebben az állapotban nem dolgozhat — mondta az orvos kurtán. — Pihennie kell.

Lefektették. Mikor az orvos elment, magukra maradtak, az asszony leült melléje az ágy szélére, vaskos kis öklét finom kezébe fogta s megsimogatta fényes, fekete haját:

— Mari, hogy történt? Miért hallgattál vele?

— Nem hallgattam — zokogott a kis cseléd. — Nem is tudok semmit.

— Nem tudsz semmit?

— Én nem is tudok semmit, tessék engem hagyni, bár a jó Isten elpusztítana, úgysem érdemlem, hogy éljek, jaj, jaj...

— Nézd, fiam, ne komédiázz — mondta az asszony komolyan. — Nem vagy gyermek, tudnod kell, hogy mi történt. Tőlem pedig ne félj. Nos? Ki volt az az ember? Nem beszélsz?

De Mariból ki nem vehetett senki egy szót sem. A nyögései mind ritmikusabbakká váltak, mind gyakorlottabban jajgatott, ennél többet

azonban nem akart produkálni. Később már letett arról, hogy meghaljon, csak épen az úrtól félt nagyon s nagy rémült esedezések között hánytorgott, hogy el ne kergessék, szégyenével haza ne küldjék, mert akkor igazán a Dunának mehet . . .

Aznap az ebédnél csendesen ültek egymással szemben az asszony és a férj. Mari nem jött be, a szakácsnő szolgálta fel az ebédet ; mikor befejezték, a férfi felkelt, szivarra gyujtott s odafordult az asszonyhoz :

— Dehát valamit mégis csak tud az a csökönyös személy? Nem lehet kivenni belőle?

Az asszony tagadóan intett.

— Abból nem, semmit — felelte csendesen. — De mit is meséljen szegény? Bizonyára köznapi história, köznapi és kegyetlen, mint ezek a históriák mindig. Nem fontos. Fontos csak az, hogy most itt van nálunk s ha kiadjuk az útját, nyomorba döntjük a gyermekével együtt. Elzüllik, tönkremegy . . .

— Hát mit akar? Itt tartsuk?

— Igen ! Jó leány, megszoktuk. Miért ne?

Az ebédlő kiugró ablakfülkéjében álltak, egymás mellett : ott lenn a kertben már parádés ünneplőbe öltözött a május. A nyitott ablakon át édes, könnyű napsugarak suhantak ki és be, valami játékos szellem kezétől csalogatva, kergetve, könnyű lábú napsugár-leányok . . .

— Drágám, gondolja meg . . . Kis gyermek, nyűg, vesződés . . . A dolgát el fogja hanyagolni miatta . . . Nem éri meg.

— Mit nem ér meg?

— Ezt a nagy törődést. Marinak módos gazda szülei vannak, vegyék magukhoz ők.

A fiatal asszony halk mozdulatot tett.

— Nem lehet. Szégyelli. Meg nem írná haza egy országért.

Elfordult.

— De ha maga nem akarja . . .

Ezzel el is volt intézve. Mari ottmaradt náluk és odakerült, odanőtt Zsizsi is, a világrasírt, újszülött kisleány.

* * *

Úgy ment minden, mint a karikacsapás : Zsizsi itt, Zsizsi ott, Zsizsi mindenütt ; Mari személye új rendeltetéssel terebélyesedett még fontosabbá s a Váry-házaspár kezdte a dolgot egészen magától érthetőnek s Zsizsit égből eresztett jónak tekinteni. A műterem épen úgy nem lehetett el nélküle, mint a kert, a konyha és ők maguk — újfajta csoportosítások váltak szükségessé a napi dolgokban s az érzésekben is, bár néha nem mertek egymásra tekinteni, mert úgy hitték, hogy kissé nevetségesek, mellesleg.

Zsizsi divatos ruhákat kapott, a fejét úgy nyírták, mint egy fiúnak ; a szeme az anyja nedves, fátyolos kék szeme volt s apró keze, lába formáján látszott meg leginkább, hogy paraszt.

Az asszony naphosszat hancurozott vele, mintha ennél észszerűbb foglalkozás nem is lehetne egy harmincéves asszony számára a világon. Parányi személye köré terveket szőttek, melyek elnyúltak jó messzire s amelyeknek a központjában egyre természetesebbé világosodott az egyszerű tény, hogy Zsizsi itt van és itt is marad.

Csak egyről felejtkeztek meg s az épen Mari volt, a gyermek anyja. Mari, akinek a csipője ezalatt a pár év alatt még tágabbá gömbölyödött, nedvesfényű nőstény-szeme öntudatosabbá mélyült s aki most, hogy újra tavasz volt, egyre többet és többet kérezkedett el hazulról. Az özvegy levélhordó szerelme már régóta nem titok a háznál, hogy feleségül kérte, az is rendjén lett volna, csak azon lepődtek meg egy kissé, hogy a közönyös, csalódott Mari igent mondott az ötvenéves embernek és férjhez akart menni.

— Zsizsit magammal viszem, nagyságos asszony — jelentette ki. — Nincs semmi akadálya, Feri szereti a gyereket, még örül is neki, hogy van.

Az asszony szeme megfátyolosodott, de nyugodtan válaszolta:

— Jól van, Mari. A gyerek a magáé, joga van hozzá. Nekünk bizony hiányzani fog, úgy megszoktuk már, azt hittük, örökké a mienk marad. De ha akarja, vigye. A magáé.

Csodálatos volt azonban, ahogy Váry, a férj, valami hirtelen támadt daccal, haragba torkolló keménységgel ellenszegült:

— Nem engedem.

Az asszony megütődött.

— De Béla, ehhez nincs jogunk. Ő az anyja, hát azt tesz vele, amit akar.

— Igy beszél? Hiszen annyira szerette azt a gyermeket, mintha a sajátja lenne!

— Igaz, de mit tehetek? Majd leszokom róla, ennyi az egész.

A férfi izgatottan járt fel-alá.

— Nem jogos. Hálátlanság tőle. Eddig mi neveltük Zsizsit, szívesen ideadta volna örökbe is, most meg szüksége van reá? Felháborító, hogy milyen aljasok az emberek.

A műterem délre nyiló ablakában valami árnyék rezzent meg. Váry öklével nagyot ütött egy leskelődő szunyogra:

— Nem engedem, hogy elvigye!

Az asszony meghátrált; kapkodva kutatta a férfi haragos arcát:

— Nem...?

Döbbent csend esett közéjük. A férfi kínosan megmozdult, valamit még hozzá akart tenni, talán valamit magyarázni; magyarázni, hogy mit, hogyan és miért; az asszony lélekzetfojtva állt egy helyben s úgy érezte a nehéz levegőben megfullad benne szó és gondolat. Álltak a növekvő szorongásban egymással szemben s a csend dagadt és feszítette a távolságot kettőjük között...

Másnap este, mikor vacsora után kimentek a terraszra, megszólalt az asszony:

— Mari ott künn zokog a konyhán, azt mondja, inkább lugkövet iszik, de Zsizsi nélkül nem megy.

— Hát igyék. Buta paraszt. Majd beszélek a Ferijével, annak több esze lesz.

Az asszony ránézett, egyszerűen, szeliden:

— Béla — magáé az a gyermek?

A szó ki volt mondva, súlyosan és ellháríthatatlanul.

— Anikó! Megőrült?

Az asszony reszkető mosolyában távoli sírás zengett:

— Nem vagyok féltékeny... Értsen meg, Béla... Még százszor jobban szeretném, ha tudnám, hogy a magáé. Nem haragszom... de legyen őszinte hozzám.

— Esküszöm az Istenre, Anikó — ez butaság. Egy parasztleány és épen itt, a maga házában, hogy juthat eszébe ilyesmi?

— Nincs benne semmi. Mondja meg, nem haragszom. Csak ne hazudjék.

Később:

— Azt akarja, hogy vállaljam, ami nem igaz? Izléstelen, vad téveszme, téboly. Az álmomat sem járta meg soha. Anikó...

Az asszony hallgatott. És hallgatott azután is és ez a hallgatás elviselhetetlen volt.

* * *

Mari elment, elvitte a gyermeket is; nem tartóztatta senki. A Váryház üres lett; valami rosszkedvű, csukottszájú szellem ülte meg minden zugát, ráfeküdt minden mozdulásra, ott riasztott minden ajtónyitásnál s végigsöpört hideg kezével minden munkán, minden örömön.

Nem lehetett kibírni. Már nem beszélgettek s nem tudtak hallgatni sem; már nem néztek egymásra s ha elkerülték is egymás tekintetét, nem tudták tenni mégsem, hogy ne lássanak. A szerelmes férfi könyörgését hidegre ütötte a néma tagadás; visszaesett, összetört, tehetetlenül vergődött a kérdések kardhegyei között, ahová betaszította valami s ahol nem tudta, milyen zuhanásra ébred...

Egyszer aztán — valahonnan zenéből, zajból, tavaszból tértek meg egy éjjel — átforrósodott benne a lebunkózott vágy s megcsókolta az asszony vállát.

— Anikó, ne kínozz tovább. Állatnak sok lenne, amit szenvedek. Ennyire utálsz?

Az asszony meghátrált. A kezét maga elé emelte.

— Nem utállak. De erről szó sem lehet, értsd meg, azok után.

— Anikó! Hát nem hiszel...

Az asszony megfordult.

— Hazudtál nekem. Csak arra kértelek, hogy becsüld meg bennem az embert, társadat. De nektek a nő nem ember, nem társ. Csak hazudni tudtok nekünk, hazudni.

Megfordult s búcsú nélkül bement a szobájába. A férfi magára maradt, égő fejjel, levágva, ostobán. Egyet lépett s felrántotta az ajtót, mely már-már egészen becsukódott elő.te:

Leborult a földre s szégyenkezve, fuldokolva tördelte:

— Édes, megvallok mindent... Reád gondoltam, csak te voltál a szívemben akkor is... Magamra hagytál, emlékszel... Őrült voltam, gyötört a vágy utánad, elvesztettem az eszemet, bocsáss meg...

A szoknyájába temetkezett; legyen, ami lesz... Az asszony égő szemmel, lihegve figyelt:

— Tehát... tehát mégis? Igaz volt...?

— Igaz...

Megalázva, de boldogan szorította, tépte, csókolta magához a zokogó asszonyt s tördelte a megtalált mentség mámoros felszabadulásával:

— Igen... igaz...

***

Másnap, a reggel mindentlátó fényességében a férfi teste nem tudott kiegyenesedni.

Úgy érezte, görnyed a háta s mázsás terheket emel legyengült lábain... Utálta önmagát, gyávaságát, mindent; a lerázhatatlan hazugság tébolyító nyűge máris megbotlasztotta lépten-nyomon s ahogy az ajtóból még egyszer visszanézett, tudta, hogy elvesztett valamit örökre.

Az asszony, arcán a rászáradt könnyekkel, halványan, de nyugodtan aludt.

Váry felsóhajtott, kilépett az ajtón s óvatosan becsukta maga után. A halk zörrenés nem rázott meg senkit, nem ébresztett a csendben egy árva viszhangot sem. Az újarcú reggel üresen meredt eléje. Üresen, szívtelenül és ostobán.

Nagy Berta.

AURÉL A KEKESRE MEGY.

I.

EGYIK egyéniségedet napszám nyűvöd, de a másikat tokban őrzöd, mint öreg hivatalnok a cilinderét. Kesserűné is kivette magát a mult drága dobozából, megtörülte a hajdani úrinőt s ni, olyan fényes, mintha nem is neki volna kifőzése a Mester-utcában. A Keleti-pályaudvaron még csak a ruhája volt tartózkodón finom, a vonaton az arca is előkelőn egykedvűvé merevedett. Kálkápolnán egy pengőt adott a hordárnak s a csatádfürdői autóbuszos, akinek kitűnő rangszimata van, méltóságosnak titulálta.

S miért ne? Került ki őközülük kegyelmes is. Egy Jókuthy-lány a szegénységben is Jókuthy-lány marad. A törvény igazán tehetne róla, hogy ilyen nagy család gyermekét, ha kifőzőt nyitott is, minden vicéné le ne nagysádozhassa. De a törvény is a megtollasodott libásasszonyokért van.

Hanem ami azt illeti, Kesserűné nem szorul a libásasszonyok törvényére. Itt sétál a fürdőhely sétányán, hallgatja a délutáni zenét, akár a többi méltóságos, s ember legyen, aki göndörre bodorított ősz fürtjei alatt észreveszi a piszkos munkásvendégek körmére vigyázó asszony krajcárgondjait. Van valami vontatottság benne. Talán ő is szívbeteg szegény, aki az eleven kis lányát is azért hozta magával, hogy legyen valaki, akit orvosért szalajt, ha az asztma utóléri. Mintha volna is valami a járásában a szívbetegek kínos rátartiságából. Vagy csak az előkelőségtől ilyen? Divatfölötti feketeselyem ruhája az idősebb úri hölgy örök viselete. Közönytől bágyadt szeme fölényesen tér ki a fürkésző tekintetek elől, mintha fölhányná: mit botlotok belém.

Már a kislány nem ilyen disztingvált. Bizonyosan ő a legnehezebbik «esete» szegény Kesserűnének. Hiába, ez a gyermek nem emlékszik a fehérmegyei kuriára, ahol a két idősebb nővére oldalán csetlett-botlott. Az özönvíz utáni gyerek ő, aki a Ferencvárosban ébredt a világra, s minden szülői gondosság ellenére is van benne valami a Népliget lánygaminjaiból, akikkel a polgári iskolában összebarátkozott. Térd alá érő szolid krémkosztümjét, finomszabású antilopcipőjét, fehér kesztyűit anyja Bár-Madasban nevelkedett ízlése rendezte össze. De az öntudatos úrileány jelmeze mögül egy perfidszoknyácskájú, masnis vászonblúzú, fiús testű és fiús tempójú ördög készül minden pillanatban kiugrani. A szeme jár, mint a csík. Az öreg néniket a tekintete vellájára szúrja s

az örökké ujságot olvasó Bárány úrnak utána fordul és megjegyzi: Nézd, mama, a hentesreklám.

Ezeket a kis gonoszkodásokat persze senkisem hallja s a sétány öreg hölgyei elismerő meglepetéssel figyelnek föl a kellemes jövevényekre. Igazi finom úrinő, mondja a kritikus báróné, lorgnonját az ölébe ejtve. De a kicsike eleven, véli a társalkodónő. Istenem, fiatal, s a báróné a német regények koboldnaiváira gondol.

De Kesserűné elégedetlen. Csupa vén banya, mormogja. Alig látni egy fiatal arcot.

II.

Milyen csendes hely! A vicinális négy kilométernyire áll meg s a legkétségbeesettebb füttyentése sem hat el a legmátrább Mátrának ebbe a halott katlanába. Az országút is megkerüli a fürdőtelepet, az üveggyárba szalmát szállító palócoknak tíz percet kell keringőzniök, hogy a fürdőközönség nyugalmát meg ne háborítsák. A szállodák szétszórt fióktelepei apró játékházak a hatalmas platánok és vadgesztenyék közt. A kanyargós parkutakat a fenyő vörös és pudvás gallyhámlása s a megrozsdásodott tűlevelek fövenye borítja. A csosszanó öreg lábak el-elgördítenek egy-egy fekete magvú tobozt. Az emberek úgy elvesztik egymást a beugróba lapuló fehér padokon, az utak tekervényein, hogy szinte meghökkennek, amikor megint egymásba botlanak. Minden hang elől bespalétázott szoba ez a völgy. Mintha azért volna ilyen csöndes, hogy az elvásott szívbillentyűjű öregek jobban hallhassák a mellükben dobogó halált.

De hisz ez egy kripta, szörnyűködik Kesserűné, aki az egyik lányán Siófokon, a másikon az Adria mellett adott túl. Már bejárták az egész telepet és sehol fiatalok. Csak a hántatlan bükkgallyakkal kerített Mária-kép előtt imádkozik egy áttetsző arcú lány s a teniszpályán ügyetlenkedik néhány fiatal s kövér zsidó fiú. Ezen a klinikán költsem én a pénzt? Erre írta az a csirkefogó Feri, hogy igazi előkelő hely, itt csak jó társaságba kerülhetünk? Köszönöm ezt a társaságot, holnap pakkolunk.

Ez a csirkefogó Feri Kesserűné egyszem fimagzata, télen másodéves gépész, de nyáron egyesegyedül cserkészsegédtiszt s szuverén rajparancsnok. Az idei nyarat itt koplalják és napfürdőzik át a közeli Gallyatetőn, látta Csatádfürdőt s nem győzte invitálni a mamát, hogy idejöjjenek. Kesserűné nem érti hova tette az a szamár a szemét, de Aliz nagyon is érti, nem fakad ki, nem kesereg, ludasan hallgat s a holnap pakkolunk vezényszóba kissé belesápad. Úgy látszik titkos szépségei is vannak Csatádfürdőnek, amelyeket Kesserűné még nem fedezett föl.

Majd csak lesz valahogy, gondolja s érdeklődve néz szét a tejcsarnok terraszán. Az uzsonnát ugyan nem vették föl a költségvetésbe, de Kesserűnét mindenhová beszimatoltatja a kétségbeesés. Az öreg

hölgy és lánya itt is feltűnést keltenek s egykettőre lefegyverzik a kis fehérbóbitás kiszolgáló lányt. Nem, nem, csak magadnak Aliz, tudod, hogy nekem nem szabad, mondja Kesserűné s a fehér bóbita a világért sem gyanakodna az egy adag gyümölcsös rizsre, melyből a méltóságos asszony épen csak egy kanálnyit fog megkóstolni. Ez a kis mosolygó kreol nem élhet meg rajongás nélkül s a hölgy és a kislánya olyan kedvesek, sürög-forog, hogy kiszolgálja őket s elhanyagolja a gyümölcsös rizsért a sorát. Ott legalább egy hölgy fennhangon türelmetlenkedik: Mégis csak bosszantó, mondja s egy férfihang is beletercel: kisasszony, a fagylaltunkat.

Ez az első hamisítatlan férfihang s Kesserűné kanalával a szétnyomott meggy fölött odareszkirozza a szemét. Egy pillantás s már lefényképezte a korlát melletti kis asztalt, beveszi a meggyet és gondolkozik. A gyorsfénykép egy huszonöt-huszonhatéves fiút s egy tíztizenöt évvel idősebb asszonyt mutat. A férfi fekete tüzes arc, mégis szembekiáltóan férfiatlan, van rajta valami vattában ápolt, örök csecsemőszerű. Az asszony csupa hegy, él és szöglet. Hegyes és hosszú az orra, hegyes és hosszú az álla s a könyökét is úgy tartja, mintha ki akarna vele valakit lyukasztani. Nem csunya, de exaltált. Eleinte, úgy látszik, a nő volt türelmetlen és ingerült aztán magával ragadta a fiút s most a fiú dühös és ő csillapítja. A fiú úgy dühös, ahogy a rosszul nevelt vakarcsgyerekek s az asszony úgy csillapítja, ahogy kifáradt és elgyötört anyák csillapítják kissé debilis gyermeküket.

Kesserűné tűnődik. Nem az anyja, semmiesetre sem az anyja. De a felesége sem. A fiú föltétlenül úrféle, van benne valami tájékozatlanság, amely messziről elárulja a nagyúri családok költőszekrényben lett csemetéit. Rokonok? Kesserűné egy új pillantást kockáztat meg. A kis fiú úgy látszik megnyugodott, türelmesen szopogatja a fagylaltját, s az epervörös kehely fölött Alizt nézi. Kesserűné tovább sétáltatja a szemét s pillanatnyilag érdeklődő tekintetét visszamenőleg is hideggé merevíti. Aliz ebben a pillanatban végzett a rizses gyümölccsel, amely nyilván ízlett neki, mert az anyja kétszer is rászólt: «Aliz, nem vagy a Népligetben». Szegény kislány, a vasútra szánt tízórai szalámit ebédelte csak, s mi egy fiatal szervezetnek egy adag rizses gyümölcs, ha még olyan protekciós is. Hiába lassított az utolsó kanálnál, a rizsnek végérvényesen vége, igazán bosszantó. S ezt a bosszúságot éreztetni kell valakivel. Kesserűné valami hallatlant lát: Aliz, aki csaknem szemben ül az ideges párral, fölhúzza az orrát úgy, hogy ezer apró redőcske gyűl a kis fitosa köré, a száját csomóra szedi úgy, hogy az ajkai szinte belefehérednek a nagy ráncolásba. Ez bizony egész közönséges stricigrimasz, s itt nem oly stílszerű, mint a Francstatt-pályán.

Kesserűnének az őseire kell gondolni, hogy Alizt nyakon ne üsse. «De amikor olyan bambán bámul», vihog Aliz, aki az üres tányér fölött nemcsak bambának, de kiállhatatlannak is találja az idegen fiú kicsorduló szemét. «Nézd, ómama is észrevette».

S csakugyan a korlát melletti asztal fölött megint megmoccannak a szenvedélyek. A csupa-él nő valami szemrehányás félét rebeg, mert a fiú fölpattan, majd eldönti a kis márványasztalt s egész hangosan kiáltja : «Kérlek, ne taníts engem, ki nem állhatom a folytonos gyámkodásod». Mire a nő megfogja a kezét és visszahúzza, egész lénye egy rábeszélés. A fiú leül s mint aki legyeket hesseget, bosszúsan kapkodja a fejét s felhörpinti a fagylalt mellől a vizet. Az asszony gesztusai arra vallanak, hogy megnyugtatásból új szemrehányások felé lendíti magát. A szívére teszi a kezét és méltatlankodik. Ez a mozdulat azt látszik mondani : én nem tartalak, mehetsz, ha ennyire nem becsülöd meg az én áldozatkészségemet, mehetsz. Mire a fiú bűnbánóan hallgat s olykor Alizra pislant, mint a gyerek, akinek azt mondták, ne gondoljon a krokodilusra s most csak azért is rá kell gondolnia.

Kesserűné úgy hiszi, érti a helyzetet és fizet. Az kellene, hogy az a bolond nő belékössön. De amint a terraszról lefelé ballag, nem az elutazásra gondol, hanem a fiú póklábujjait látja, amelyek legalább háromszáz esztendővel voltak degeneráltak. Javíthatatlan Kesserűné!

III.

Némelyik ember annyira fél a szakadéktól, hogy beleugrik.

Radicsné mindenáron meg akart ismerkedni Kesserűékkel. Ott ólálkodott a parkban s leste, mikor szólíthatja meg valamelyiküket. Mit akart velük? Kitől félt : Auréltól, az idegenektől, önmagától? Ismerni akarta őket. Tudni, mit várhat tőlük. Ha vihar, legyen vihar, de nem bírta ezt a feje fölött lógó bizonytalanságot. Aurél észrevette a kis csitrit, nemcsak meglátta, észrevette. Ó, Radicsné ismeri az Aurél szemét s a gonosz most ott forgatja az agya legtitkosabb zugában, meghempergeti mindenféle bolond illúzióban, egész tündér a kis impertinens s ez ép elég ok, hogy Radicsné számára ő legyen a világ legfontosabb teremtménye. Nem is törődik vele Aurél? De hátha törődik? Ez a hátha elég nagy szó ahhoz, hogy Radicsné rászánja a nappalait és az éjtszakáit.

A leányt szólítsa meg? Nem, a hangja elárulná. Lám, az öreg hölgy ott ül a jegenyefenyőkszegte kis köröndön, fölteszi a szemüvegét és olvas. Egész rokonszenves úriasszony, az ember szinte sajnálja, hogy nincs mellette egy társalkodónő, aki megkímélje az olvasás kínjaitól.

Radicsné hóna alatt egy vázlatfüzet fityeg. Igazán nincs olyan hangulatban, hogy rajzoljon, az egész festősége nem komoly, nem volt komoly már akkor sem, amikor az urával élt, most meg egyáltalán nem az, de ez is valami, egy titulus, amihez hozzájutott : Radicsné, a festőnő s ezt a címet igazán kár volna elhajítani. Azért hát rajzol olykor s a vázlatkönyvét ki nem eresztené a hóna alól. Ez a vázlatkönyv idestova tizenhétéves, csak a végén van néhány üres lap, de aki elkéri azt hiszi, csupa friss vázlat s csodálkozik, hogy a művésznő mennyit dolgozik.

Most azonban a könyv is kapóra jön.

Patak fut el a sötét fenyők alatt, a ráhajló kaszálatlan fű egészen eltakarja, csak a csörgése árulkodik reá. A patak fölött kissé nagyképű fahíd. Radicsné odatámaszkodik a korlátnak és rajzol. Félig háttal áll Kesserűné felé, mintha észre sem venné. Hirtelen becsapja a vázlatkönyvét, mint aki nincs megelégedve a témájával, közelebb húzódik a padhoz, kiszemel egy jegenyefenyőt. Ó, ez a jegenyefenyő bizonyosan gyönyörű példány, kár hogy nincsenek itt a pasztellkrétái, milyen virtuozitással rétegezné fává a bágyadt ezüst, kék és sötétzöld színeket. Áll és nézi a gallyakat; nem, így nem jó, túlközel áll hozzá. Hátrál. De talán ülve kényelmesebb volna. Ni, hisz itt pad is van. «Szabad», kérdi hirtelen mosollyal a kedves, öreg hölgytől, akiben nyilván nem ismerte föl a tegnapi incidens egyik szereplőjét.

Kesserűné látja ezt a manövert és gondolkozik. Fél ettől a hóbortos asszonytól, viszont talán jó volna megismerni. Belesandít a vázlatkönyvbe : ó, egész jó. Kesserűné ért valamit hozzá még a Bár-Madasból s meglepetve látja a szürke papírból a valódinál kissé csapzottabban kibontakozó fenyőfát. A rajzoló azonban nagyobb igényű, ő nincs a rajzával megelégedve, felsóhajt, összecsapja a könyvet és odaejti a padra, oly ügyetlenül, hogy lesodorja az idős hölgy munkakosarát. Radicsné magához tér és vigasztalhatatlan az ügyetlenségeiért.

— Bocsásson meg, asszonyom, paradoxon, de amikor rajzolok vak vagyok.

— Igen, a művészi munka leköti az embert. Különben is : nem történt semmi.

De Radicsné a világért sem ejtené el a beszélgetést. Hogy hivatásos-e? Igen, rajztanári diplomája van és ki is állít. Különben csak időtöltésből űzi, nincs rászorulva.

Kesserűné elkéri a vázlatkönyvet s megemlíti, hogy az intézetben ő volt a legtehetségesebb rajzoló. Sajnos, az élet kimagvazza belőlünk a legszebb ambiciókat is. De Radicsné más véleményen van. Aki egyszer belekapcsolódott a művészet áramkörébe, élve nem szakadhat ki belőle. Ő azért vált el az első urától, mert nem méltányolta a talentumát. Már pedig előbb lemond a levegőről, mint legszentebb ösztöneiről. Ép ezért veszi magát lehetőleg művészekkel körül. Csak a művészek igazán fiatalok s az ember ne szalassza el a fiatalságot. Itt is egy kedves kis költő az egyetlen társasága . . .

Kesserűné hallgatja, s időnként lovat vált alatta. Érzi, hogy ennek az asszonynak ki kell beszélnie minden titkát, különben megfullad. Mérlegeli az exaltált mondatokat és rekonstruálja az igazságot. Az igazság nem reménytelen, de vajjon csak művészete és fiatalsága van a vattában ápolt ifjúnak vagy egyebe is ?

A két asszony már össze is barátkozott. Radicsné megnyugszik, hogy igazi úrinővel van dolga, akinek a lánya is tiszteletben fogja tartani a tulajdonjogot. Megkönnyebbülése ujjongó mondatok s megoko-

latlan szeretetnyilvánítások tajtékát hányja. Végtelenül örül, hogy ilyen szimpatikus úrihölgyre akadt, ezek a fürdővendégek igazán kiállhatatlanok. Egyedül van ? Nem, a kislányával ? No, ennek nagyon örül, biztosan jó barátnők lesznek.

Ó, ő nem öreg ahhoz, hogy a kislány barátnője legyen. Ugy ugrál a föltápászkodó Kesserűné körül, mint egy kis bakfis. Elveszi a munkakosarát, fölszedi a lepottyant könyvét, a karját kínálja. Mintha csak a vagyonára váró unokahúga volna.

Közben Aliz is előkerül. Az oldalán egy férfi, alacsony, vállas, bizalmaskodó arckifejezésű ember, olyan, akinek megörülünk, hogy ime, egy gyakorlati ember. Kesserűné megpillantja a gyakorlati embert s szemöldökei egyetlen homlokára csúszott szőrpamacsba futnak. Hát ezért kellett nekik Csatádfürdőre jönniök. Ezért az alacsony, tenniszdresszes, «kicsiny a bors» emberért igazán kár volt az utiköltség. Aliz is érzi a pillanat rejtett veszélyeit s megszeppenését színlelt elfogulatlansággal palástolja.

— Képzeld el, kivel találkoztam !

— Látom, feleli megsemmisítőn Kesserűné, aki sehogysem érti, hogy került Csatádra a kis, facér bankhivatalnok. De azért mézédes hangon mutatja be lányát Radicsnénak.

A fiú is meghajol : Halász Antal.

— Ő a tréner urat már ismerem.

Radicsné bizonyára egész elfogulatlanul mondja ezt, hisz ő túltette magát a társadalmi előítéleteken s egy cigányfuvolást is megölel, ha Aliz lovagjául szegődik, de Aliznak ez a tréner a lehető legrosszabbkor jön, mert anyja szemeiben Mózes két kőtábláját s az Ótestamentum kegyetlenségét látja megvillanni. Megtanítja ezt az asszonyt. A legédesebb hangján vág vissza.

— Hisz mi láttuk már egymást, tegnap a tejcsarnok terraszán. Hallod, hogy milyen fiatal urad van.

Radicsnét mintha piros tentával öntötték volna nyakon.

— Nem az uram — hebegi s Kesserűnéhez fordul, aki mint röptében megfagyott ostor mered a lánya felé, de a ráfordult szemek előtt oly hirtelen alakul vissza disztingvált úriasszonnyá, hogy lényének ez a hirtelen föltárt kettőssége jobban megdermeszti Radicsnét, mint Aliz nyílazó impertinenciája.

Hogy Radicsné ijedelme teljes legyen, Aurél is feltűnik a szomszéd útkanyarulatnál; sunyi boldogsággal somfordál feléjük, hogy barátnője új ismerőseinek bemutatkozzon.

— Gerenday Aurél.

— Nagyon örülök.

IV.

Délután beborult. Az ég tarka márványa szaggatott felhőktől volt habos. A felhők alsó, álló rétege fölött ziláltabb és sötétebb gomolyok vonultak. Egyszerre egyetlen szürke bolt volt az ég s az eső, mint aki megfontolt, hosszú munkára készül, nekieredt. A fenyők felfogták az első cseppeket, lassan átnyirkosodtak, zöldjük megfeketedett, a vastagabb ágak vége kis csurgót eresztett, a vékonyabbak kövér cseppeket potyogtattak a zápor finomabb szitálásába. A fába és fűbe ütődő cseppek monoton nesze töltötte be a völgyet. Az utak előbb átnedvesedtek, aztán pocsolyákat hánytak. A pocsolyákon át egy-egy hatalmas ernyő sietett a vendéglő felé.

A vacsoránál többen voltak, mint rendesen. Akik ettek, nem siettek le tücsök-szerenádot hallgatni, egy-egy szelet torta mellett ott ragadtak; a hétkor vacsorázók összekeveredtek a kilenc óraiakkal, ismerős családok összetolták az asztalaikat s a pincéreknek egyre új cselhez kellett folyamodniok, hogy az újonnan jötteket is elhelyezhessék.

Gerenday Aurél bocsánatkérő mosollyal oldalgott új ismerősei asztalához. Azok már a tésztánál tartottak s mintha szívélyesebbek lettek volna, mint délelőtt. Aliz rá-ráfüggesztette a szemét s a tiszteletteljes tekintet alján kópémosoly huncutkodott, mint kristály medencében a beléhajított rózsa. Néhány pillanat mulva Radicsné is beevezett, meghökkenve látta, hogy Aurél Kesserűék asztalához telepedett, de a másik pillanatban már viharos szenvedélyességgel üdvözölte a kedves öreg hölgyet és bájos gyermekét. Aliz szemei befagytak, csak időnként villant meg rajta egy-egy gúnyos szikra. Hallgatott, de hallgatása beszédre ingerelt.

Radicsné azok közé a nők közé tartozott, akik minél kevesebbet szólnak mások, annál görcsösebben iparkodnak a feszélyező csöndet benépesíteni. Ma egyebet se tett : Aurélt féltette, s most megmagyarázhatatlan kényszerből Aurélt kezdte magasztalni. Mintha a tulajdon félelme szuggerálta volna, nyilvánvalóan túlzott, valószínűtlen jelzőket használt; szegény Aurél szemérmesen büszke ábrázata szinte élő cáfolata volt viharos epitetonjainak. Volt abban valami tragikus és megható, ahogy üveggyöngy-kincseit ép a vélt tolvajok előtt esküdte brilliánssá.

Csodálja, hogy nem ismerik Gerenday Aurél nevét. Már első kötete : a *Kicsordult Kehely* is óriási föltűnést keltett, a Revü hét versét hozta egyszerre, s a legelső nevek írtak róla elismerőleg. Persze Aurél költő, s nem tudja magát értékesíteni. Irígy történtők, akik szemére hányják, hogy vagyonos ember létére az ő karajukba harap, vállveregetéssel intézték el második kötetét, a *Szatírszarvakat*, amely a magyar líra legnagyobb eseménye Ady halála óta.

Kesserűnét ebből az egész biográfiából csak az irígy történtők szemrehányása érdekli. Valóban őt is meglepi, hogy egy vagyonos ember éhenkórász írókkal kel hálátlan versenyre.

— Látszik, hogy nem művész, méltóságos asszonyom. El se képzeli, mire képes a művész, a költő, hogy az emberek szívéhez férkőzzön. Ó, Aurél egész élete egyetlen áldozat. A méltóságos asszony nem tudja mit hagyott ott Aurél. A Bóna-név fogalom Zalában.

— Bóna Ferenc Aurél édes apja, teszi hozzá Kesserűné kérdő pillantására, Gerenday csak költői álnév.

— Nem álnév, igazítja ki Aurél, aki nyilván nem szereti, ha az ő nagyságát és martirumát a mindennapi diskurzus sarába rántják, viszont az előadás pontosságára kínosan ügyelt. Nekem nincs szükségem álnevekre. Én nem rejtőzködöm. Egyszerűen utálom az apám nevét.

— Hát nem álneved, ismeri el Radicsné is. Gerenday az édes anyja neve, voltakép nem is Gerenday, hanem Zserandé, mert Aurél anyai ősei francia márkik voltak, akik a hugenotta-háborúk idején vándoroltak Németországba.

— Szóval nincs köze a Gerendához — böki ki Aliz.

De Aurél nagy lélek, akinek tüstént meg kell mutatnia, hogy ősei ellenére is demokrata.

— Nem értem, Emma, mit hozakodik elő az őseimmel. Annyit törődöm velük, mint az elveszett kabátgombommal. Gerenday vagy Bóna, a fő, hogy itt vagyok s fütyülök a familiámra.

— Az ember ne vesse meg a családját — véli Kesserűné, aki az idősebb és ifjabb Bóna anyagi kapcsolataira lenne kíváncsi.

De Aurél úgy találja, hogy kiléphet szerénysége fátylaiból.

— Nem vagyok krumpli, hogy azzal büszkélkedjem, ami a földben van. Vagyok annyi, mint az őseim együttvéve, ha még olyan márkik voltak is. Különben is nem márkik voltak, mert duc de Gerenday, az körülbelül a mi hercegi címünknek felel meg. Herceg minden szamár lehet, de írták volna meg a Szatirszarvakat!

Aliz elkacagja magát, már két perce fojtogatja egy bolond bruhaha. Aurél a tükörből ellenőrzi a gesztusait, nyilvánvalóan szépnek találja magát a demokrata főnemes szerepében. Ha még egy percig késik a nevetésürügy, botrány lesz, mert Aliz belepukkan a költő képibe. A Szatirszarvak azonban felbökik a jókedv tömlőjét s megrázott szőke fürtjei boldogan csengetyűzhetnek.

— Igenis — szavalja a fiatal poéta. — Otthagytam az egész korhadt osztályomat. Fütyülök a kétezer holdjukra, ha a költőt akarják megfojtani bennem. Az ember legyen szabad és mondja ki az igazságot. A költő a szabad szó katonája. Én szakítottam az apámmal, de a szabadságomat nem hagytam. Erre mutasson valaki példát a magyar irodalomban.

Kesserűné igazán nem akar erre példát mutatni. Ő különben is fáradt, a szíve is beteg, korán kell lefeküdnie. Az eső elállt. Gyerünk, gyermekem, haza kell mennünk. Nem, a nagyságos asszonyék csak maradjanak, igazán nem engedheti meg, hogy miatta zavartassák magukat.

S míg a súlyos cseppeket hullató fák alatt haza felé csuszkálnak,

kedvetlenül latolgatja az eshetőségeket. Tehát kitagadták. Az apai kitagadások nem halálosak. Vajjon egyke-e ? Nem, nem menne símán. A fiú is könnyen gyúl, de nehéz melegen tartani. Sívár kilátások. De a ruhája határozottan finom. Selyemharisnyát hord s a nyakkendőtűje brilliáns. Kesserűnének jó szeme van az ilyesmihez.

A szoknyáját fölfogva, gyorsan, előrehajtott derékkal siet a kvártélya felé. Minél előbb a paplan alatt lenni és gondolkozni, gondolkozni. Ebben a szótlanul loholó csatakos árnyban ki ismer a kimértléptű, szívbeteg méltóságos asszonyra ?

Aliz is eltűnődik. Nézi a szétszakadó felhők közül kimosolygó csillagokat.

— Mama — kiáltja hirtelen — ez a Radicsné nem is annyira művész, mint mecénás.

V.

Kesserűné szemeit fölpeckelte a gond.

Történnie kell valaminek. A kifőző egyre rosszabbul megy. A környéken új vállalkozók szorítják le az árakat, le-le az egy pengő alá. Hogy versenyezzen ő velük ? Altisztek feleségei, akiknek az uruk is keres. De ő ? S még a Feri előtt is hosszú három év. S akkor is mit kezd a diplomával ? Istenem, mennyi facér mérnök ! Ez a nyaralás a legutolsó. Ha most nem üt be, vége : Alizt fölszívja a Ferencváros.

Ha legalább a másik két lánya segítené. De szegény Matildnak is oly élhetetlen az ura. Egyetemi karriert jósoltak neki s a Bakonyban körorvoskodik. Persze, a házassága. De a házassága nélkül nem lehetett volna a Matild ura. Igy gáncsolja el egyik érdem a másikat. Lujzára viszont gondolni sem szeret. Az a szemérmetlen kihalászta a maga fogkefegyárosát s azóta meg sem ismeri őt. Pedig mennyibe került az abbaziai nyár, motorcsónakos kirándulások a Quarneroban, vacsorák a vendéglők terraszán. Tavaly ajánlkozott, hogy meglátogatja őket, még sosem volt Bécsben s mit ír az a ripők veje ? Várom a mamát s a hozományt. Ezt írta. Nem baj. Azért úriasszonyok lettek. Boldogult Jókuthy nagyapjuk nem dohog, ha csillagokkal kivert karosszékéből rájuk tekint.

Istenem, olyan boldogság után ennyi baj. Dezső, Dezső, szegény uram, csak te ne hagytál volna az én fiatal kelekótya fejemre mindent. De neked csak a fácánokra volt gondod s amikor a fácánokat kiírtottad, a foglyokra. S amikor az utolsó foglyot is lelőtted, én az utolsó hold földet is elprédáltam. Százötven hold föld — mi az ? Te persze símán kicsusztál a bajból. A foglyok után egy hajnalban önmagad. De meghalhattam-e én ?

Az ablakon befülelő vadgesztenye megrázta a fejét : nem. A gesztenye mögött a szürkület nyujtózó leányai sóhajtoztak. Az ablak nyitva volt ? Igaz, ő nyitotta ki még éjfél-tájban. Nem bírta a csalán-forró ágyneműt, a keresztfának támasztotta a fejét, nézte a szálló előtt hunyorgó lámpát, hallgatta az esőcseppeket rázó fákat, s az ablak nyitva

maradt. Nem baj ! senkisem láthatott be : emeleti szoba a fiókpavillonban.

Brrr hidegek a hajnalok. Aliz nem fázott meg ?

Nem, Aliz nyitott szájjal szedi a levegőt, átöleli a párnáját, elmosolyodik s hirtelen mimikája hangtalan szavakat kísér. Olyan eleven ez a mosoly, hogy Kesserűné hallja a szavakat. Vajjon kinek vágott oda ?

Bizonyosan ezt a gyerekét szereti a legjobban. Vásott, komisz kis Aliz, csak a te gaminságodat keretezhessem be egy fényes parti aranyrámájával. Te majd eligazodsz azokban a felsőbb körökben is, noha csak a Népligetben nevelkedtél. Ugy szállsz ott fölfelé, ahogy a Ferencvárosban szállnál lefelé. Csak ennek a fickónak látna a begyébe ! Hol van a Kesserűné hires anyai sugallata. Valami jelet, ami útbaigazít ! Mindennap húsz pengő s húsz pengő ötven menű haszna.

Betette az ablakot, betakarta a lánya kicsuszott mellét, magához vette a Horváthnéhoz írt levelét és kiment a ragyogó augusztusi reggelbe. Horváthné a huga volt, az egyetlen Jókuthy-lány, aki szinten maradt. Pedig hogy lenézték, amért a simontornyai paraszt fiához hozzáment. De a parasztfiú iparkodott s ma törvényszéki bíró. Micsoda irónia : Horváthné az egyetlen igazi méltóságos köztük. Nézte a borítékot, a maga fagyos és dölyfös betűit. Ebben a levélben csupa apró semmiség volt, Horváthné talán nem is felel rá, elvből nem felel. Mégis : nem dobta a levelesládába. Ajánlva fogja föladni. A méltóságosnak szóló leveleket ajánlva szokta föladni.

Harmadszor sétált el a pósta előtt. A hivatal nyitott ablakán át tésztásbőrű, szemölcsös vénlány állt, a csomagokat rakosgatta. Szegényke makacson iparkodott fiatalos és régiszabásúan úrileány lenni, de petyhüdt arca, kontyba tűzött gyér haja, merev dereka az elszaladt ifjúságot siratta. Mintha egy haszontalanul ellobbant élet hamvváza lett volna. Észrevette Kesserűnét. Ó Kesserűné előkelő asszony, s a póstás kisasszony vonzódik az előkelő idősebb hölgyekhez, akik kedveskedve jegyzik meg, milyen tökéletes úrileány, igazán jobb sorsot érdemelne.

— Hogy parancsol-e valamit ? Nem, hiszen még nincs hivatalos óra, majd később visszajön.

— Nem tesz semmit, csak tessék s a retesszel is bezárt ajtóban megfordult a kulcs. Az öreg hölgy igazán bizalomkeltő. A kisasszony elveszi az ajánlott levelet : Méltóságos Horváth Józsefné, Budapest, mondja s a vevényre is ráírja : méltóságos.

— Mér ilyen korán munkában, kedvesem.

— Ó igen. Olykor tízig is dolgozom. Persze, csak nyáron. Télen alszunk, akár a medve.

— Nagy sor, az ilyen fiatal lánynak. Nem unatkozik ?

— Nem, dehogy. Ez nem olyan unalmas foglalkozás. Az ember megtud egyet és mást . . . Ó nem, nem úgy . . .

De Kesserűné nem érti el a póstáslány gyónással fölérő zavarát. — Teszem a sürgönyök, ugye ?

Nemcsak a sürgönyök, a sürgönyök a legkevésbbé. Egy halálhír, egy férj, aki hazarendeli a feleségét : mindez semmi. De olykor egész váratlan dolgokat tud meg az ember. Egy előkelő, puccos úriasszony, aki minden héten csomagot kap. A csomagon ez áll : ruhanemű. De a ruhanemű átázik s a papiron zsírfoltok ütnek ki. A hölgy nem étkezik a vendéglőben, nem, ő a szobájába hozatja az ételt. S egy este elutazik, anélkül, hogy számláját kiegyenlítette volna. Sok különös ember fordul meg itt. Néha hetekkel előbb tudom, amire a rendőrség vértizzadva jön rá.

— De hisz ez nagyon érdekes. Azt hittem, ide csak halálosan unalmas és beteg emberek jönnek.

— Á, dehogy. Bankárok, képviselők, költők.

— Költők is ?

— Tessék — mondja a kisasszony s elpirul. A Revű egy kifordított száma, a kifordított oldalon egy vers, a vers címe Csatádfürdő. Ilyesmi is lappang a kisasszony fiókjában.

— Ez az a Gerenday, akit azzal a szőke nővel látni.

— Szőke ? Vörös. Az a nő annak a fiúnak az átka. Pedig nagyon tehetséges. Ó, nagyon. De az a nő belevájta a karmait. Őszintén megvallva, a kisasszony azt hiszi . . .

Ebben a pillanatban egy szállodai boj lép be, a kezében fölbontatlan sürgöny.

— Kisasszony, a Szedlacsek úr azt üzeni, ilyen nevű nincs a szállodában.

— Nincs ? — kérdi a meglepett kisasszony, átveszi a sürgönyt és szfinksz-arccal rendelkezik. Ezt a két csomagot a Terézia-lakba. S amikor a boj a két csomaggal kikászált, Kesserűnéhez hajol. — Hát nem érdekes? Egy órával ezelőtt vettem föl. A sürgöny igy szól (ugyebár köztünk marad) : *Atyád javadra végrendelkezett. Azonnal jöjj, Anyád.* S az illető nem is lakik itt, nincs is a fürdőhelyen. Ki tudja, milyen fontos érdekek forognak itt kockán, suttogja a kórosan kiváncsi, fürkész lelkek szenvedélyességével s elrévült arcán öt Sue-regény egymást lerontó bonyodalmai kavarognak.

Kesserűné a rejtélyes borítékra néz. Egy szempillantás s a lap már vissza is hullott az asztalra. E szempillantás alatt három dolgot lát : egy Au betűt, azután az egész Aurél szót, s amikor a sürgöny eltünt a szeme elől, szinte ott ég a retináján a bizonyosság : Bóna Aurél. S most ő villanja át egy perc alatt az ezeregyéjtszakát. Persze, hogy nem találják, a költői nevén jelentette be magát : Gerenday-Bóna. A kis Gerenday ebben a pillanatban kétezer holdat ér. Szeretné fölvenni, megnézni, megtapintani ezt a papirost. De nem meri. Kiejtené a kezéből, összeesne.

A ketyegő fali órára néz : Félkilenc, a lányom vár. Nagyon örültem, kisasszony s már szalad, tele kavargó gondolatokkal, mint egy fiatal poéta, aki megivott félliter feketét, megírta élete legjobb versét s nem tud elaludni.

VI.

Azonnal jöjj! Mért jöjj? Haldoklik vagy csak megbocsátott. De akkor mért azonnal! Ebből a két szóból a halál kacag. De hát akkor mért nem így: ha az életben akarod látni, azonnal jöjj. Igy az ő számára érthetőbb volna, de Gerenday ugyis tudja, mért kell jönnie. Az anyjával bizonyosan jó viszonyban van, az anyja titokban értesíti őt, ő dugja pénzzel is. Rfuj, s ő benne milyen aljas gyanu motozott Bóna Aurél nagybirtokossal szemben, szinte röstelte magát.

Jól, jól tette, hogy nem kottyantotta el magát. A titok így is minden pillanatban kipattanhat. A póstáskisasszony fecseg, akad valaki, aki tudja, hogy Gerenday és Bóna ugyanaz. Hogy rohanna az a vén cirmos a sürgönnyel: Gerenday úr egy szomorú hír, fogadja részvétemet. S fuccs, Gerenday Aurél már el is utazott s Bóna Aurél minden ujjára kap egy Alizt.

A szálloda előtt nyúlánk tejképű cserkésztisztecske értekezik Szedlacsek bácsival, a világotjárt portással, aki hét nyelven kíván jóreggelt, s a szakállát ferencjóskára vágja. A fiú egész megokolatlanul faképnél hagyja Szedlacsek bácsit, s az üveggyárhoz induló társasautó mögött keres fedezéket. De Kesserűné nem tünődhet olyan intenziven, hogy a retinájára rajzolódó homályos árnyak közt a fia holdképére föl ne riadjon. Feri! — kiáltja a fiú után, aki féltestével már az autó mögött van s ez a felkiáltás az ifjú parancsnokból a gyermekkori engedelmesség ős-reflexét csiholja ki. Iszkolni akar, de máris hátrafordult, s mint veréstől félő, szűkülő, de azért farkcsóváló komondor sündörög az anyjához s túlzott boldogsággal esik fekete kesztyűjére, míg drótostót kalapja a nyakába csúszik.

— Aliz hol van? — kérdi az anyja, aki Feri viselkedéséből látja, hogy a két testvér találkozott már. Komisz Aliz, különös öröme telt benne, hogy a bátyja nyúlszívét megtáncoltassa.

— Ugy hiszem a tennisznél — makogja engedelmesen Feri. — Megkeressem?

— A tennisznél — vonja össze Kesserűné a szemöldökeit, mintha váratlan akadályra bukkant volna. No, de ez a kisebb akadály. Ha ő egyszer kiadja a parancsot, hogy kedvesnek lenni, szeretné azt a kölykét látni, amelyik nem vigyorog. Mondd meg neki, hogy azonnal jöjjön. A hallban várlak, de már itt is vagytok.

Beleveti magát az előcsarnok nagy nádfotelébe. A kis fonott asztalon a fürdőhelyet dicsérő prospektusok hevernek; orvosprofesszorok és kémikusok nyilatkozatai, a híres csatádi víz összetételét igazoló analitikai táblázatok. Széndioksid, kén, hidrogén, olvassa Kesserűné s lassan tekercsbe sodor egy fényes papirú füzetet. Egy nyitott lapon a kékesi kilátó fotográfiája, a másikon az új szanatórium terve. Hirtelen abbahagyja a tekercs sodrását s megáll, mint akinek a csákánya keménybeütött.

— Végre — förmed Alizra, mikor a két gyerek melléje telepedik. Elég közel, hogy beszélgetésük foszlányait a reggelizni siető vendégek el ne kaphassák, elég messze, nehogy az a látszata legyen, hogy sugdolóznak. A gyerekek látják Kesserűné izgatottságát s tudják, hogy valami rendkívüli előtt állnak. Aliz arcán még ott a tenniszparti s a partit fűszerező enyelgés édes évődése, de szemeit tisztelettudóvá redőnyözi s nedvesen csillogó ajkait komolyra biggyeszti. Feri buksi fejéből az elnyomott és halvérű fiúk köteles jóindulata kandikál.

— Gerenday apja meghalt — szól Kesserűné, mert tiszta helyzet elé akarja állítani a lányát. — Meghalt, pont, ez ellen nincs apelláta. A vagyont Aurél örökölte : kétezer hold, tessék gondolkozni. Ő véletlenül tudta meg a halálhírt, néhány óra kérdése s Aurél is tudja, akkor elutazik s ők itt maradtak.

Aliz hallgat, a pilláját kigyöngyözik a könnyek, nem mer tiltakozni, csak ennyit mond : biztos ez mama ? S azután mintegy szövetségest keresve, a bátyja felé fordul, aki tátott szájjal várja, hogy megmagyarázzák neki a helyzetet. Ez a Gerenday egy majom, szepegi durcásan.

— Gerenday ? Csak nem a költő Gerenday — kérdi Feri, aki a férfierény tűzpróbáit ecsetelő novellákkal és versekkel árasztotta el kora valamennyi szerkesztőjét s a legkriptogámabb pályázatok bírálóit is. Nincs az a zugfolyóirat, amelynek az évente egyszer megjelenő poétáját ne ismerné s Gerenday, akinek minden két hónapban jön verse a Revűben, egyike azoknak a távoli fényes sorsoknak, akiket időnként epésen bírál, de elérhetetlen üstökösként figyel.

— Az — szól Aliz. — A pincérek úgy hívják Mestergerenda.

— Ne viccelj — csattan fel Kesserűné, aki nem tűri, hogy Aliz ostoba szójátékokkal rontsa a jövendő vőlegénye tekintélyét. — Labdaszedő akarsz lenni ? Vagy bankot nyitsz a facér udvarlódnak ?

Aliz az asztalt nézi s a környék nevezetességeit reklámozó füzetet lapozza.

— Nekem ne lapozz — förmed rá Kesserűné, aki ebbe a füzetbe vetette horgonyát. — Légy okos — teszi hozzá makszimális szelídséggel. — Gondoskodni akarok rólad s ennek a fiúnak kétezer holdja van. Grófnő vagy mellette és kenyérre kenheted. Ha száz évig maradsz tizennyolc éves, ilyen nem akad több.

— Igaz, bólint Feri is, aki tudja, hogy ha mamája vállalkozása meghiúsul, őt tépik meg a csatádfürdői nyaralásért, de meg a költőmilliárdos sógor is új perspektívákat tépett föl benne.

— Meg kell előznünk ezt a halálhírt — folytatja Kesserűné. — Gerendaynak még ma nyilatkoznia kell. Érted ? Legalább is el kell vesztenie a fejét. — Aliz egy könnycseppen át az anyjára néz s alig észrevehető mosollyal honorálja a nőügyességébe vetett bizalmat.

— Mi ez ? — bök Kesserűné a prospektusra, s a cserkésztisztre néz.

— Ez, mama a kékesi kilátó. Ezertízméter, gyönyörű panoráma, északra Salgótarjánig, keletre Mickolcig, délre a Tiszáig.

Mennyire van ide?

— Ó, gyalog nagyon sok, de a kaparóházig kitűnő kocsi és autóút, onnét másfélóra séta a csúcs.

— Idefigyelj. Megismerkedsz ezzel a Gerendayval. Megmondod, hogy Aliz öccse vagy és kipuhatolod, nem jönne-e el velünk délután. De egy nővel van, azt el ne hozza. Az autóban csak egy fölösleges hely van.

Feri ismeri a rendes csomót, a dupla csomót, a halász csomót, tud szabadtűzet csinálni és tudja az ábrázológeometriát, de még soha életében nem ismerkedett meg senkivel, ha csak szolgálati úton nem. Nyel egyet, elvörösödik s ezt mondja: Igenis mama.

— Féltíz. Tizenegykor indulunk.

VII.

Ismertem egy női szabót, aki a magyar Rougon-Macquartot írta, s világosan ítélkező bírák a legbadarabb verseket őrzik a fiókjukban.

Halász Tóninak azonban még én sem merném a szemébe vágni, hogy igenis barátom, maga is költő. Elölről: ügynök, hátulról: artista, oldalról: fogorvos — de költő? S nem is volt költő a szó klasszikus értelmében. Viszont kitűnő gyakorlati érzéke van s ha pillanatnyilag nincs is elhelyezkedve, a kilátásai nem rosszak. Volt bankhivatalnok, próbálkozott a tőzsdén, hallgatta a sajtófőiskolát, nyaranta aktív tenniszréner: ha egy ilyen ember leül és operetteket ír, a darabjai nem soká fognak színpadot keresni. Mindenesetre ismeri már a nyomdafesték gyönyöreit. Számos riportja jött a Pesti Aretinoban és a Színházi Szennyben. Elég kedves és elég vitriolos dolgokat mond ahhoz, hogy a jövője elé kellő bizalommal nézzen.

Kissé különös, hogy Kesserű Feri ép ezt a Halász Tónit hívta félre, aki pedig a hugának megrögzött udvarlója s így Gerenday versenytársa is. Ebben nemcsak a gyáváknak az a görcsös szemtelenségtisztelete vezette, mellyel ezt az életre született embert bálványozta. Furcsa, de az a titkos óhaj is ott motoszkált benne, hogy a meghívás kényelmetlenségét a trénerre tolja. Ezt persze magának sem vallotta be, ő végre is bemutatkozik Gerendaynak, de itt nemcsak Alizról van szó: Gerenday maholnap irodalmi hatalom, új Baumgarten s nincsenek-e szegény érvényesüléstől elzárt költők, akiknek a tehetségét ép az ő barátsága óvhatja meg a pusztulástól. Homályosan azt is érezte, hogy a tréner fölényes férfi, aki Aliz karrierjét se buktatja el, ha azzal a magáén lendít. Minderről azonban nem ért rá intenzíven gondolkozni s nagyon is becsületes volt ahhoz, hogy őszinte legyen. Majd kialakul minden a beszélgetés során, hisz ő sem ügyetlen fiú, ismerősökkel szemben határozottan ötletes, csak idegenek előtt zavarodik meg, s Tóni végre is a barátja.

— Tudod, hogy Gerenday is itt nyaral — fordult fontoskodva a trénerhez, aki akkor fejezte be a cukorbeteg Schwarz-mama tizenkét-

éves és hatvankét kilós Teriképének a meddő ugrándoztatását, a pálya melletti zöld pad támlájára ült s cigarettára gyujtott.

— Beszéltem vele.

— De azt nem tudod, hogy ez az ember hallatlanul gazdag?

— Igen, a papa kitagadta. De ez csak frázis. Kelleti magát a kis apuci. Ki hagy ott, fiam, egy kastélyt?

Feri fogja a rakettot, megkotorja a piros salakot s alattomosan, minden szót külön szürcsölve mondja :

— Már pedig gazdag. Az apja mindenét ráhagyta. Kétezer holdat, fiam.

Tóni fölnevet.

— Szamár vagy kedvesem. Az apja él, a mult héten küldte vissza a felvágatlan Szatirszarvakat.

— Meghalt. Tegnap halt meg. A mama mondta.

— A nagyságos asszony? — fülelt föl elkomolyodva a tréner, fölállt s a pad deszkáján elnyomott cigarettacsutkát a pálya közepére dobta. Ha Kesserűné mondta, magva van a szónak.

— Még Gerenday sem tudja, élvezte tovább önmagát Feri. Mindent ő örökölt s még nem tudja.

— Nem?

— A mama is véletlenül értesült róla. — S elmesélte a Gerenday-Bóna sürgöny történetét.

Tóni föl-alá járkált és gondolkozott.

Ez a Gerenday belepistult az Alizba. Aliz panaszkodott, hogy reggel is zaklatta.

— Igen.

— Voltakép nem utolsó dolog kétezer holdba beleülni . . . Mit gondolsz, revüt vagy napilapot fog alapítani?

— Gerenday? Úgy hiszem, revüt.

— Lesz olyan ostoba. Te egész jól elhelyezheted majd a dolgaidat. Alapjában nekem sincs kifogásom egy megfelelő állásocska ellen. Mondjuk, az adminisztratív ügyek intézése.

— Igen, neked kitűnő gyakorlati érzéked van, Gerenday jól járna veled.

— Kár, hogy nem voltam szivesebb hozzá. Be fogják lepni szegényt az irodalom legyei.

— A mama azt gondolja, ki kellene rándulnunk a Kékesre.

— A mama kitűnő túrista ! Persze Aliz is jön.

— Igen, Aliznak is szüksége lehet összeköttetésekre.

— Hogyne. Tulajdonképen még én se voltam a Kékesen. Gondolod, hogy a nagyságos asszonynak nem lesz kifogása ellenem?

— Nem. Talán . . . Ámbár . . . Különben azt is mondhatod, hogy Gerenday hívott.

— Természetesen nem Aliz kedvéért megyek, megnyugtathatod a mamát. Sőt ezt Aliznak is megmondom. Te barátom vagy, előtted

őszintén beszélhetek. Aliz nagyon kedves lány s engem igazán kitüntet az ő kedvessége, de mért gáncsoljuk el mi egymást, amikor egymás segítségére is lehetünk. Mi lennénk mi együtt: két gályarab, hidd el, fiam, két gályarab.

— Körülbelül.

— Látod. Én velem lehet beszélni, ismerem az életet s nem lövöm szíven magam. Nem gondolod, hogy át kellene iratkoznod a Gazdasági Akadémiára?

— A Gazdasági Akadémiára?

— No igen, egy kis jószágkormányzóság.

— Ugyan, te komolyan hiszed, hogy Gerenday elveszi Alizt?

— Gerenday ilyen — mutatja Tóni s ívbe hajlítja a nádpálcáját. — A kedves mama meg ilyen s megmutatja a rakettje nyelét. — Mikor indulunk?

— Tizenegykor.

— Akkor hát ne mámlászkodjunk. Meg kell főzni a kis öreget. Talán jobb volna, ha én beszélnék, úgy nem olyan föltűnő.

— Igen, te sokkal élelmesebb vagy — hebegi Feri. Örül, hogy nem kell neki beszélnie, de az anyjától is retteg, mit szól az, hogy Tónit is beavatta.

Radicsnéval mindenesetre számolni kell, — mondja Tóni s karját a kis cserkésztiszt vállára öltve, elindul, hogy az ifjú örököst megkeresse.

VIII.

Gerenday Aurél csodálkozva nézett a két fiatal ember után. Semmi kétség, az ő ideje is elközelgett. Vannak, akik lelkesednek érte, ifjú szívekben él s mindig tovább.

Milyen különböző volt a hódolatuk s mennyire egy igazság lángolt mindenikben! A tréner úgy beszélt, mint egy férfi, aki nem tehet róla, de meg kell hajolnia. Nehezére esett a vallomás, de ép ezért volt becses. A kis szőke viszont belepirult s úgy rebegte el szerelmét, mint egy visszautasítástól reszkető leány.

Pedig milyen rosszul indult a nap! Fejfájósan ébredt, annyira kimerítette Emma esteli rikácsolása. Rettenetes tud lenni! Fölmagasztalja őt s otthon nekiesik: na kedvesem, kidicsekedte magát, a kicsike igazán meg lehet hatva, hogy a nagy Gerenday ennyire kelletőzött előtte. S ha még csak ezt mondta volna, de nincs az a buddhista imamalom, amelyik gyorsabban lejárná a tibeti miatyánkot, mint Radicsné a maga sérelmeit. S akkor az engesztelgetés. Legalább kibékülni ne kellene!

És Aliz? Hát elhiheti? Milyen hideg volt reggel, mintha csak le akarta volna rázni. Hogy is mondta a tréner? A mester «burokban született» s hunyorított is hozzá. Gúnyolódott vagy igazán irígykedett? De mit jelent akkor a meghívás? Ó, a hölgyek tudta nélkül nem hívták

volna. A mester burokban született : nem, ebben a mondatban árnyéka sem volt a gúnynak. Vagy a mester megszólítás is gúny? Nem ismételték-e ezt a szót többször is és szinte kigyult arccal?

Fölfedezte őt Aliz? Vagy a reggeli hidegségével is csak hirtelen szerelmét páncélozta el? Aurélnak voltak tapasztalatai, ha fiatal lányokkal szemben kissé passzív volt is. Némelyik nő akkor a legfagyosabb, amikor görcsösen kell összeszorítania az ajkát, hogy szerelmére árulkodó szavak ne robbanjanak ki mögüle. S nem volt-e Aliz arcán valami elgyötörtség? Mintha szórakozott lett volna. Idegesen felelt s a feleletének nem volt értelme.

De akkor milyen szamár ő s megtapogatta a kabátja zsebében zörgő papirost. Ahelyett, hogy ujjongott volna, az erdőbe vette magát s egy keserű levelet rágva, hosszú orral ballagott föl az egyenes sudarú bükkfákat tükröző Halas-tóig. Voltakép arra gondolt, hogy legjobb volna az egésznek véget vetni. Ugy tartják őt, mint egy rabot s az igazi nők elhúzódnak tőle, kigúnyolják Ó, ostoba pesszimizmus ! Hányszor megfogadta, hogy nem alázkodik meg a sorsa és önmaga előtt. Milyen jó lecke volt ez. Elveszítheti-e ő minden tartalékját? Nem rejt-e ezer meglepetést az élet? Minden férfi egy leleplezésre váró barát, minden nő egy megnyilatkozni óhajtó szerelmes. Még mindig nem gyógyult ki a «crainte de déplaire» betegségeiből? Mindenhez joga van ! Zörgessetek és megnyittatik, mondja a biblia. S ő azon sopánkodik, mit gondolnak a zsalu mögött. Hát nem ő írta az Ódát a Szemtelenséghez?

Különben mindegy, tette hozzá azzal a szimpátiával, amellyel csak költők viseltetnek kiállt szenvedéseik iránt. Az érzés szép volt és igaz. A vers is az, de nehogy a kabátja zsebében hagyja, mert Radicsné megtalálja s az megint egy roham. Kivette a papirt, a mellénye bélése egy helyütt felfeslett, apróra hajtotta s odagyömöszölte. Itt senki meg nem találja. Egyszer majd ezeket a verseket is ki fogja adni, akkor derül ki, hogy nem volt ő olyan egyrétű ember, mint a kritikusai hirdetik.

Jaj, Radicsné ! S már a délutáni kirándulást sem látta oly ragyogónak. Hogy szökik meg tőle? Át kellene öltözködnie. De ha fölmegy, rákullancskodik s le nem rázza estig. Ó ezek a veszekedés utáni pásztorórák ! Most könyörülj rajtam Odysseusi Ravaszság !

— Gyuri ! — kiáltott rá a szálloda kapujában ólálkodó bojra. — Szaladj föl a nagyságos asszonyhoz, Gerenday úr kéreti, sétáljon föl a Halas-tóhoz. De el ne áruld, hogy itt beszéltél velem. Még reggel hagytam az üzenetet.

— Igenis.

Behúzódott a hallra nyíló billiárdterembe, onnét leste, mikor megy el az asszony. Negyedtizenegy, féltizenegy. Végre ! Fölsurrant a szobájába, átöltözött. Közben arra gondolt, mit szól Emma, ha nem lesz a randevu helyén. Jaj, de jó kedve van ma, hogy ezt is mulatságosnak tartja. De nincs-e az ő napja fölkelőben? Nem értékelik-e őt egyre többen? Mi ő, hogy egy asszony kalitkában tartsa. Csak azért is. Csíny-

tevő diák ma. Meg fog pukkadni. Meg fog pukkadni, ujjongta gyilkos kárörömmel, beledobta magát az ágyba s fölkacagott.

De a tulajdon kacagása megijesztette. Százszázalékos bizonyosságként tudta, hogy Radicsné nem is ment el a Halas-tóhoz. Itt őgyeleg a szálloda körül, lesi őt s abban a pillanatban csap rá, amikor autóba szállnak. Háromnegyed tizenegy mult öt perccel. Csak most segítse le az Istenke! Csak most jusson át a féltékenység sárga drótsövényén.

Reszketve szaladt le a lépcsőn. A forgatható kapu üvegkalitkáján egy bordó női ruha foltja derengett át. Visszaugrott a lépcsőházba. Nem, nem Emma volt. Már kinn áll a szálloda előtt. Nem bírja a várakozást. Mindenünnét az Emma szemei vöröslenek. Lemegy a garázshoz. A kapuban egy indulásra kész kocsi.

— Kiket visz, barátom? — kérdi a fiatal, szőrtelen arcú, nikotinos ujjú soffőrt.

— A tréner úr fogadott meg.

— Akkor maga az én emberem. Mondja meg a Kesserűné méltóságos asszonynak, hogy itt várom őket.

— Igenis — feleli a soffőr, aki hozzászokott, hogy semmin se csodálkozzék.

Gerenday Aurél egy fölfordított kocsimosó dézsára ült és várja az autót. Csak benne ülne már. Még mindig közbe jöhet valami, Emma kiszámíthatatlan. Vajjon ezek a Kesserűék gazdag emberek? Ha ő egy rendes családba bekerülhetne! Szivesen letenné az utolsó jogi vizsgálatait is; Kesserűék összeköttetése révén állást is kapna. Utálja ugyan az ilyesmit, de hisz ez ugyis provizórikus. Egy-két év s a legelőkelőbb kiadók versengenek a regényeiért.

(Folytatása következik.) *Lelkes László.*

NEONACIONALIZMUS.

Gróf Klebelsberg Kunó összegyüjtött ujságcikkei.

Az év utolsó napján mondta ki Klebelsberg Kuno gróf először ezt a szót: neonacionalismus. A szó hatása nemcsak attól függ, hogy mit mond, hanem az is, hogy ki mondja — s ujságok, folyóiratok hasábjain igen előkelő szellemek valóságos ankétot tartottak a mögötte rejlő gondolatok körül. Egymás után szólalt meg Berzeviczy Albert, Bársony István, Kállay Tibor, Rákosi Jenő, Somogyi Szilveszter, Tormay Cecile, Voinovich Géza s a Napkelet azóta megjelent számaiban Mátrai Rudolf, Mályusz Elemér, Huszti József, Hajnal István, Török Pál, Dóczy Jenő, Ritoók Zsigmond, Dékány István, Bognár Cecil, Moravcsik Gyula; definiálták, magyarázták, illusztrálták a miniszter elgondolását. Voltak, akik vitába szállottak vele s Berzeviczy Albert felvetette a kérdést, hogy szerencsésen konstruált szó-e a neonacionalizmus s hogy épenséggel szükség volt-e rá? Természetesen sokan meg is hökkentek a miatt: nem valami magyar talajra átültetett fasizmusra gondol-e a gróf? Az orthodox liberálisok balról, a fajvédelem intranzigens apostolai jobbról, a szkeptikusok pedig a l'art pour l'art kritika hűvös magaslatairól bírálgatták gyanakodva és fanyalogva, mint ahogy minden pozitiv és aktiv mozdulattal szemben nálunk magyaroknál — csak nálunk? — nem, az egész világon szokás. A magyar publicisztika évtizedek óta ellenzéki vagy legalább is meddő analitikai kritizálásban éli ki magát; szinthézisnek és produktiv gondolattermelésnek alig van nyoma. Ezt a sajtó mindig rábízta a kormányzatra és a népképviseletre, egyúttal megállapítván, hogy mindkét szerv képtelen a konstruktivitásra. Ez történt a neonacionalizmus gondolatával is; nem baj; ez is csak azt mutatta, hogy a gondolatnak nagy sikere van; egyetemes, viharos, hódító sikere. Lehet érte lelkesedni, lehet támadni, ellenezni, lehet fölötte vitatkozni, lehet tőle mindent remélni, lehet tőle félni, lehet elébe harangozni s lehet ellene a harangokat félreverni, csak egyet nem lehet: lehetetlen elhallgatni vagy elhallgattatni. Ez az igazi győzelem. Azt hiszem, Klebelsberg Kuno gróf, aki nem egy közéleti csatát vívott már meg méltó és méltatlan ellenfelekkel, nagyon büszke lehet erre a győzelemre.

* * *

A gondolat olyan nagy és átfogó erejű, annyira egyetemes és olyan gazdag tartalomban, hogy egyetlen ujságcikkel nem lehet kimeríteni. Klebelsberg gróf nem is állt meg a komprimált meghatározásnál. A január elsején megjelent cikk után még vagy két tucatszor tért vissza a frappáns gondolatra s aktuális és örökké változatlan principiumokon egyképen kipróbálja a maga elméletét. Igy született meg az a cikksorozat, amely most kötetbe foglalva előttünk fekszik. Szükséges és hasznos dolog volt ezeket a cikkeket összegyüjteni s igy még egységesebb és meggyőzőbb a neonacionalizmus eszmemenete. Kiviláglik belőle, hogy azok közé a gondolatok közé tartozik, amelyek képesek

az öntermékenyítésre; maguktól szülnek új gondolatokat s amikor a gondolatsejt ketté esik, nem veszít, de nyer a maga szervességében és szaporodik és a sejtmegoszlás rendszeréhez vezet. Ma a neonacionalizmus már nem meglepő elmés és eredeti jelszó, hanem programm. Elmélet, amelyet gyakorlati alkalmazása nemcsak igazol, hanem továbbfejleszt. Szerencsés a módszer Klebelsberg kezében, amely vezérmotivumot adhat nemcsak a kultúrpolitika, hanem az egész magyar közélet, a gazdasági és szociális, sőt — külpolitikai koncessziók alá. Ezt észrevette Bethlen István gróf is, aki ma végső fokon nemcsak a kultúrpolitikáért, de a magyar nemzet sorsáért felelős. Ő írja a könyv előszavában, hogy a szerző által kimondott szó, a neonacionalizmus annak a politikának az alapgondolatát fejezi ki, amelyet maga is képvisel. Ez az alapgondolat: a gyökeréig változott viszonyok között élő magyarság nemzeti eszményeinek és gondolatvilágának az új körülményekhez való szabása és kijelölése azoknak a töretlen utaknak, amelyeken haladva az ország újjáépítése megtörténhetik.

Rouget de Lisle dalát a Párisba vonuló marseillei önkéntesek énekelték először; később Napoleon azt mondta a Marseillaiseről, hogy fölér egy hadtesttel. Néha egyetlen szó többet ér, mint egy egész pártprogramm. A neonacionalizmus szó, lehet, hogy több hasznára lesz a magyarságnak, mint az országgyűlési beszédek naplójának akármelyik évfolyama.

* * *

Mégis akármilyen hangos eszmecserét váltott is ki az új szó, az előttünk fekvő könyv bizonyítja, hogy a neonacionalizmus elvének legjobb kommentátora maga a szerző. A szkepszis legsötétebb napjaiban neki van hite a koncepciójában; azért érti a módját az elhitetésnek, mert érzi az igazságait. Szinte játszi könnyűséggel építi rá az egész új Magyarország eszményi konstrukcióját. Megállapítja, hogy a multat nem lehet feltámasztani; sőt a félmultat sem; sem a forradalomból, sem az ellenforradalomból nem maradt meg egyetlen alkotás sem, egyetlenegy intézmény, amely a nemzet állandó birtokállományának kiegészítő része lenne. Mindent újra kell teremteni, a legtöbb dolgot semmiből. Az alapköveket ki kell cserélni, ha azt akarjuk, hogy össze ne dőljön az egész nemzeti épület. Ujra kell építeni a nemzetegzisztencia összes pilléreit, ha meg akarnak élni. Mert miből fog megélni ez a Magyarország? Abból, amiből eddig élt, csak tengődni lehet. A *tudás* által termékenyebbé és hasznosabbá vált *munkatöbblet:* ez az egyetlen reményünk. *A több és jobb munka hozadéktöbblete.*

A könyv minden cikke egy-egy gondolatot termel a több és jobb munka megszervezésére. Kultuszminiszter létére természetesen a tanításon kezdi. Az ország minden lakosának beiskoláztatására, — hogy ezzel a rossz, de kifejező hivatalos szóval éljünk. A nyolcosztályos népiskolán, mert a népművelés legalább is annyira gazdasági kérdés, mint amilyen mértékben egyúttal erkölcsi, nemzeti és kulturális ügy, hiszen — mondja — gazdasági életünk a tőke hiánya és drágasága mellett főképen azzal a bajjal küszködik, hogy csekély a munkateljesítmény.

Dolgozni csak az tud, aki tudja mit, hogyan és miért kell dolgoznia. Tehát tanulni, tanulni, elemi, polgári, gimnáziumi és egyetemi iskolát végezni, igen, minél több magyarnak minél nagyobb általános és szakműveltsége: ez az a kimeríthetetlen olajoskorsó, amelyből a jövő magyarság táplálkozni fog.

Hogy ez esetleg értelmi proletariátust terjeszt mesterségesen?

Klebelsberg elkészült erre a kérdésre és a következőkben felel meg az aggodalmaskodóknak:

— Középosztályunkban egészen természetes törekvés, hogy gyermekeinek társadalmi színvonalát fenn akarja tartani. A legtöbb magyar középosztálybeli család már számol azzal, hogy a mai generáció helyzete elég nehéz marad, minden reményét a gyermekeibe helyezi. Az a felelős miniszter, aki még a gyermekben megnyilatkozó reményt is el akarná venni a középosztálytól, nagy bűnt követne el a nemzet ellen. A régi középosztály mellett itt vannak a vagyonosodó, a feltörő családok, ezek is taníttatni akarják a gyermekeiket. Visszaszorításuk szintén nem csupán igazságtalan, hanem sikertelen kísérlet is lenne, hiszen a vagyonosabb ember könnyűszerrel küldi külföldre tanulni gyermekét. Ha komolyan vesszük azt a vádat, hogy túlnagy az értelmi középosztályunk, akkor nincs más megoldás, mint a születések korlátozására irányuló manipulációkat megengedni, vagyis az egykét propagálni. Erre, mint vallásos ember, kapható nem vagyok, még gondolatnak is iszonyatos felelős állásból bűnös machinációkra biztatni.

* * *

Klebelsberg gróf azonban nemcsak azt tartja szükségesnek, hogy minél több magyar legyen részese a minél egyetemesebb műveltségnek, de azt is, hogy minél több magyar érje el az európai műveltség legmagasabb színvonalát is. A kultúrfölény politikájához nem elég a Balkánon való ideig-óráig tartó elsőség. Ha ezt állandósítani akarjuk — a Balkán is halad! — a nyugati nemzetekkel kell tartanunk a tempót.

Ezért küldi ki legkitünőbb ifjainkat a külföldi egyetemekre.

Nem lehet ezt a rendszert jobban megvédeni, mint ahogy ő védi. Azt mondja:

— Eddig a külföldi nyelveket igazán jóformán csak az arisztokrácia és a haute finance gyermekei tanulhatták meg. A külföldi ösztöndíjak és főleg a magyar intézetek nyitják meg majd az utat a művelt világba a magyar középosztály legtehetségesebb gyermekeinek. Itt van a külföldi magyar intézetek nagy szociálpolitikai jelentősége a magyar középosztály politikai szempontjából is. De ezen túl talán még fontosabb a nagy nemzeti szempont. Mikor a régi Ausztria diplomáciája és a saját élhetetlenségünk mesterségesen elzárt bennünket a külföldtől, a legképtelenebb dolgokat elhitették rólunk Európában. Csak meg kell nézni a külföldi tankönyveket, micsoda naiv vagy rosszakarattal koholt rémmeséket hitettek el rólunk.

A világháború előtti időben valóban könnyűvé tettük ellenfeleinknek azt, hogy a világ közvéleménye előtt teljesen elrágalmazzanak bennünket. Jóformán minden ellenállás nélkül tehették ezt, mert magunk ugyan alig tettünk valamit önvédelmünkre. Trianonban azután meg is adtuk az árát, mert mint valami Európába betolakodott vad néppel bántak el velünk.

De mindezt a célt nem lehet elérni kézi ösztöndíjakkal? Kell, hogy ösztöndíjakciónk szerves kifejlesztéséhez mindenkor palotákat vásároljunk? Kell, hogy e palotákban elhelyezett Collegium Hungaricumok élére igazgatókat, prefektusokat nevezzünk ki? Nem növeli-e ez felesleges módon az akció költségeit?

Az én véleményem szerint ez intézmények nélkül a külföldi ösztöndíjakra költött pénz számottevő része elvész. Ezt a tételt kívánnám még megmagyarázni.

Ösztöndíjasaink egy része főiskolai hallgató. Ha minden ellenőrzés nélkül bocsájtjuk ki Berlinbe, Párisba és más nagyvárosokba, ezer kísértésnek

van kitéve, mely a 18—22 éves ifjút nagyon könnyen elvonhatja a főiskolai munkától. Talán azt, aki itthon erősebb családi ellenőrzés alatt állott, még inkább, mint azt, aki középiskolában is mint kosztosdiák nőtt fel.

De eltekintve az ellenőrző felügyelettől, mily elhagyatottnak érzi magát az a magyar fiú, például ha megérkezik Párisba, ahol az egyetemi rendszer a miénktől egészen eltérő. Más városokban is az oda kimenő magyar főiskolás sokszor nem is tudja, hogy kik ott a legelsőrendűbb professzorok és ha aziránt tájékozva is van, nem tud támogatás híján intézetébe, laboratóriumába, klinikájára vagy műtermébe bejutni. Ahol Collegium Hungaricum van, ott a vezető állandó összeköttetésben áll az illető város főiskoláival és a kijövő ösztöndíjast nemcsak tanáccsal látja el, hanem bemutatja, bevezeti az ottani professzoroknál. Megbecsülhetetlen értékű szolgálat!

* * *

Ettől várja ő az új magyar típus kialakulását. Az új magyarét, aki keveset beszél és szónokol, de annál többet dolgozik és alkot. Az új stílus, amely szakít a kiegyezés, Ferenc József, az osztrák Hofrátok és a Metternich-féle diplomások formulákban, a kérdések dilatorikus kezelésében, elhalogatásokban és taktikázásokban kimerült metodikájával, hanem érces hangon belekiáltja az igazságot a katasztrófák után kitört zivatarba. Ő is kimondja az igazat a negatív emberekkel, a kétségbeesés apostolaival, a hiperkritika hőseivel, a nemzetközi radikálisokkal és a szűk látókörű fajvédőkkel szemben: sem pöffeszkedő individualizmussal, sem mindenütt jelenlevő etatizmussal, sem nagyzási hóborttal, sem kétségbeesett siránkozással, sem a mult oktalan dicsőítésével, sem faji és vallási türelmetlenséggel, sem a sikertelenségek kultuszával, sem reakcióval, sem radikalizmussal nem lehet Magyarország jövőjét biztosítani, hanem munkával és kultúrával.

Az új stílusnak egyébként legjellegzetesebb képviselője ő maga, a magyar kultuszminiszter, aki három ódai szárnyalású kommentárral ismerteti az olasz munkakartát, vezércikket ír Dürerről és Ibsenről és a magyar irodalmi és művészeti neonacionalizmusról.

Irodalom és művészet! Talán nem meglepő, hogy ehhez a témához íróembernek van valami hozzátenni valója.

A világ egész irodalma és művészete (kivéve a ponyvát és a pornográfiát) pro vagy kontra a nacionalizmus elve körül forrong. Anatole France mondotta Verlainere, hogy istenkáromlása tulajdonképen nem egyéb, mint Jákob harca az angyallal, — a nacionalizmus ellenfelei is voltaképen Jákob küzdelmét folytatják a nacionalizmussal.

A francia irodalomnak és az angol művészetnek mindig olyan erős egyéni zamata volt, mint amilyen egyéni színe van a francia szellemnek és az angol karakternek, nekik sohasem volt szükségük nacionalizmusra, annyira túltengett ez náluk a sovinizmus és az imperializmus alakjában. S Németország? Nos, hiába találta ki Goethe az általános emberit és az örök asszonyit és hiába kerülte írásaiban oly gondosan a Vaterland szót és hiába vergődik most a német közélet a junkerizmus és a pacifizmus végletei között, Németország mindig nacionalista volt, Deutschland über alles, mint ahogy minden nagy nép és minden nagy birodalom a maga lényegénél és öncélúságánál fogva nem is lehet más, mint nacionalista.

Az azonban bizonyos, hogy a háború előtt való európai szellem dekadenciájában minden dogmatikus elvet és minden programmkultúrát, más szóval

minden izmust kompromittáltak a maga belső gyengeségei és kompromittált a minden emberi dolognak az a végzetszerű tragédiája, hogy tehetségtelenek, túlzók, ostobák, és vaskalaposok mindig lejáratják, elrongyolják és megutáltatják a maguk legszentebb és legszebb ideáljait.

Minden rendszernek, elvnek, irányzatnak, jelszónak az a közös sorsa, hogy használatban elvesztik valódi jelentésüket és megkopván az útszéli sárban, a fórumok szemetes talaján, a hátsólépcsők sötét és rosszillatú zugaiban saját maguknak gúnyjává válnak. Adjátok vissza a szavaknak igazi jelentését s akkor kitűnik, hogy az elv szépsége mit sem változott, de annyi asszociáció rakódott rá, szennyes és visszataszító, mint amennyi bacillus tapad néhány év alatt a pénzverőből kikerült makulátlan aranyérmére a pénzforgalom sűrű piacán.

Kérdés, volt-e Magyarországon tudatos és programmszerű irodalmi és művészi nacionalizmus? Nem mondható épen elfogultnak, vagy rosszhiszeműnek az, aki tagadja, hogy volt. De azzal sem mondunk valótlant, hogy ezt a vérszegény nacionalizmust sokszor és pedig halálosan kompromittálták azok, akik a nemzeti irodalomból csak a nemzetit ápolták, (a maguk módja szerint), de elsikkasztották belőle az irodalmat, amelyhez hiányzott az írói zseni.

Igaz, az irodalomban minden érték, erő és szépség az egyéniség értékéből, erejéből és szépségéből fakad; ámde nacionalizmus az irodalomban: ez nem jelenti azt, hogy új témát, új módszert, új stílust kell adni az irodalomnak, ha azt jelentené, akkor egyenesen elpusztítaná azt, mert az íróművészet nem tűr meg semmiféle diktatúrát, még a demokráciák, a tömegek, a császárok és a szovjetek diktatúráját sem, az esztétika birodalmában mindenki önmagának legfőbb ura és legutolsó rabszolgája is, a zseni csak a saját maga alkotta légkörben, a tökéletes szabadság atmoszférájában tud teremteni. Ezt sokszor elfelejtették a nacionalisták. A neonacionalisták nem felejtik el. Ők tudják, hogy egy nemzet individuális lelkiségének a legtökéletesebb és legőszintébb, legtisztább sajátosságában és teljességében kell megmutatkoznia. Tehát semmi kölcsönzés, utánzás, semmi hazugság és semmi affektálása az általános emberi és világpolgári tendenciáknak; a magyar irodalom legyen meztelenül és brutálisan magyar, minden bűnével és minden erényével, keletiségével és magyarosságával és égen és földön, emberben és természetben, szépségben és gyalázatban, éhségben és szerelemben, isteni és állati ösztönökben való egész földi életünket, eredetünket és célunkat, rendeltetésünket és hivatottságunkat, egyénenként különkülön és nemzetben összefoglalva valamennyiünket, mindent, mindig csak magyar szemüvegen és magyar szemmel nézzen.

Az irodalom és művészet csak irodalmi és művészeti eszközökkel dolgozhatik és ez a l'art pour l'art helyes értelmezése. A lélek azonban, amely a művészet anyagába életet és halhatatlanságot lehel, csak egyéni és nemzeti lehet. Ez a neonacionalizmus.

* * *

Egyáltalában: jöjjünk azzal tisztába, hogy a nacionalizmus nem faji és nem nemzetiségi elv, a nacionalizmusnak fajelméleti szempontból való értelmezésével mi magyarok semmire sem mehetünk s a nacionalizmusnak nemzetiségi szempontokra való átjátszása volt épen az ürügy Magyarország megcsonkításához.

A nacionalizmus nem is a történelmi osztályok, a kiváltságosok előjoga — mint ahogyan azt a francia radikálisok és a német szocialisták csúfolják — és

roppant hibát követne el az, aki a nacionalizmust a társadalom egy politikailag kivételezett része számára foglalná le, aki a nacionalizmusból előjogokat teremtene az intelligencia, a középosztály vagy talán a polgárság számára.

A nacionalizmus nem egy a patriotizmussal sem, mert a patriotizmus kettészakíthatja magát a nemzetet is, mint ahogyan azt meg is cselekedte a magyar nemzettel a török hódoltság alatt, amikor a magyarnak két hazája volt: Erdély és a királyság, vagy ahogy ezt megcselekedte a német törzsekkel, amelyek számtalan apró fejedelemségben sokszor véres harcokat vívtak egymás ellen a patriotizmus jelszava alatt.

A nacionalizmus magában foglalja a patriotizmust, magában foglalja a nemzetiségi elvet is, magában foglalja a faji szolidaritást is, de mindezek fölött egy magasztosabb és egyetemesebb principiumot képvisel. Jelenti azt a gondolatot, hogy a világ valamelyik részén egy zárt geografiai területen közös történelmi mult, egyenlő életfeltételek, azonos műveltségi és gazdasági atmoszféra, a társadalmi rétegek és az egyének egymásra utaltsága valami külön individuális egységet hozott létre: egy politikai nemzetet, amely önmagában véve tökéletes, hiánytalan és öncélú magasabb egyén. Jelenti a nemzeti államot.

A nemzeti állam, hogy chemiai hasonlattal éljek, nem elem, mint a hidrogén vagy az oxigén, hanem vegyület, mint a levegő vagy a víz. A nemzeti állam fogalmában különböző fajok egyesülhetnek, mint ahogy a hidrogén egyesül az oxigénnel s ez esetben elvesztik önálló karakterüket, mint ahogyan a H O képletben a H megszűnt hidrogén, az O megszűnt oxigén lenni, hanem ketten együttvéve alkotják a vizet. Politikai nyelvre fordítva ezt le, a magyar nemzet áll magyarokból, németekből, tótokból, ruténekből, románokból, de a magyar nemzet képletébe ezek a népfajok egy magasabb egységet hoztak létre, a magyarországi román nem azonos a romániaival, a magyarországi német más, mint az osztrák vagy a szász s a Magyarország területén együttélő nemzetiségek a magyar fajjal való keveredésükben elvesztették egyéni jellegüket s beleolvadtak a magyar nemzet tökéletes és minden más nemzeti egyéniségtől merőben különböző új egyéniségbe . . .

Ezt jelenti a neonacionalizmus.

A nacionalizmusnak ezen az új fogalmazásán keresztül aztán egész más értelmet kap az irredentizmus is. Jegyezzük meg jól: az irredenta nemcsak azt jelenti, hogy fel akarjuk szabadítani az elrabolt országrészeken lakó magyarokat; ez kevesebb, mint amit a neonacionalista irredentizmus jelent. A neonacionalista ezzel nem elégszik meg. A magyar nemzet képletébe azok a románok, tótok és németek is beletartoznak, akik ezer esztendő alatt egy új politikai és kulturális egységet épen a magyar faj hegemóniája alatt hoztak létre. A neonacionalista irredentizmus azt jelenti, hogy jogunk, sőt világtörténelmi és kulturális kötelességünk felszabadítani az erdélyi oláhokat, a felvidéki tótokat és a nyugatmagyarországi németeket Nagyrománia, Csehszlovákia és Ausztria jogtalan imperiuma alól, mert a magyar nemzetnek az erdélyi román, a felvidéki tót és a nyugatmagyarországi vagy temesi német époly elválaszthatatlan és organikus eleme, mint az alföldi magyar.

Ez is Klebelsberg neonacionalista rendszerének a konzekvenciája.

Surányi Miklós.

Semiramis. Regény. Irta: *Üchritz-Amade Stefánia* grófné. Budapest, Légrády-kiadás. 335 l. — A mesés hírű keleti királynő eseményekben gazdag életét a szerző azzal a nyiltan bevallott céllal választja regénytárgyul, hogy azt megfejtse s «őt némiképen a történelem vérvádjától mentse». Ez a cél, mint uralkodó szempont irányítja az egymásra torlódó események bonyolítását s a belőlük áradó gondolatok meghatározott menetét. Az ebből folyó biztos kezű meseszövés, valamint a következetes gondolatmenet egységes kompozicióvá fogja össze egy tüneményes asszony életének s egy nagy keleti birodalom fénykorának csillogó mozaikképeit.

E mozaikképek pompázó változatosságában elénk tárul a misztikus Kelet a maga színes külsőségeivel és titokzatos lelkiségével, hogy tökéletes hátterül szolgáljon a legizgatóbb sorsú keleti asszony élővé rajzolt alakjának. A ninivei birodalom sorsa, a félelmes erejű Assyria újjászületése és Babylon világhatalma, mind e rendkívüli asszony csodálatos életébe kapcsolódik. Benne ölt testet egy bámulatos kultúrájú világhatalom eszméje, amely a nyers erővel hódított ninivei birodalomból a szellemi és anyagi műveltség áldott fegyvereivel hívja életre Assyriát. A szellem hatalmára alapított birodalom kiépítése nagyon súlyos áldozatokat követel a *nő*től, aki mindent föltesz egy nagy eszméért. Pusztulásba kergeti első urát, a dicső hadvezért s elszakad gyermekeitől, hogy a hatalmas Ninos oldalán, Ninive trónjáról, mint királyné valósítsa meg eszméjét. Ezzel megindul a nőtől képviselt *eszme* s a király nyers alakjában megtestesült *anyagiasság* drámai küzdelme. A világnézeti küzdelem egyszersmind a nemek harcává is módosul, amelyből az *asszony*ban élő *eszme* kerül ki diadalmasan. Ám a győzelemnek szörnyű ára van: meg kell halnia Ninosnak, akit pedig Semiramis, eszméjén kívül, mindenek fölött, egyedül szeretett ezen a világon. De Semiramis «útja a hegyre vezet és a hegyet mászó embernek meg kell tagadnia nemét és minden érzését».

Ilyen asszonyfölötti áldozat árán lesz a királynéból korlátlan hatalmú király, aki «félig nem tesz semmit, valamely tervéért mindenét kockára teszi; sohasem tétovázik, mindig egyenes utat lát maga előtt, mert kisugárzó ereje mindent átvilágít.» Hozzáfog a természet leigázásához. Öntözéssel, csatornázással paradicsomot varázsol a sivatagból; hegyeket hordat le, alagutat furat, megépíti Babylont s a modern útépítés, talajtanulmányozás és tudományos agrikultúra áldásaival boldogítja hatalmas birodalmának száznyelvű népeit. «Megfordítja a világ sorát: serege pusztítás helyett épít, vérfolyás helyett mindenütt virág fakad». Férfiúi rangra emeli a nőt azzal, hogy a maga személyében istenséget állít a szerelemnek. Azonban csókjának ára: halál. Aki szerelmére vágyik, annak életét kell áldoznia a szerelem oltárán. Semiramis fogadalmához híven, minden szeretőjét egyetlen forró szerelme, Ninos emlékének áldozza az első csók után.

Minden számítása sikerül és már nem tud remélni sem, hiszen mindene megvan, akár csak Polykratesnak. Ekkor fiaiban föltámad ellene a kihívott végzet s az indiai hadjáratból vereséggel tér meg. Harcos millióinak pusztulása megrendíti hatalmát s fiára hagyva trónját, álruhában elbujdosik. Nyitott szemmel akar vezekelni, «mert — mint mondja — a halál sohasem büntetés. Bukás után élni, az a bünhődés».

Semiramis titokzatos egyéniségének és szédítő pályájának megkapó rajza a csodás Kelet mozgalmas életének és misztikus lelkiségének hatalmas vásznává teljesedik. S ennek a monumentális festménynek nemcsak ragyogó színeiben gyönyörködünk, hanem motívumainak eszmei tartalma is megkap bennünket. A színek pompás gazdagságából tisztán kialakul a különféle kultúrák, nemzeti és egyéni életek lelkének, misztikumának elmélyülő, aprólékos jellemzése is, amely lélekkel hatja át ezt a nagyszabású korrajzot.

A szereplők életéből és beszédjéből szűrődő életfilozófia még inkább fokozza a mű eszmei jelentőségét. A helyénvaló reflexiókon kívül az *eszme* győzelme az *anyag* fölött szintén az író emelkedett világnézetét hirdeti s az sem lep meg bennünket, hogy ebből a motívumból a női egyenjogúság, sőt felsőbbrendűség hirdetése következik. Ám ez a diadalmas világnézet — a nemek viszonyára vonatkoztatva is — méla rezignációvá halkul Semiramis tragédiájában s ez a fordulat azokat is kibékítheti, akik egyébként készek volnának harcba szállni a mű tendenciája ellen.

A történeti kor s a szereplők jellemzése kitünően sikerült. Hogy Semiramis felmagasztosított szeretkezését igazolni

s a vérvád mocskától hófehérre menteni mégsem sikerült, annak oka nem a lélektani motiváció elégtelenségében, hanem a dolog természetében van adva. — Bár a mesebonyolítás olykor szeszélyesen váltakozó menetű és mozaikszerű, azért a főhősnek az események minden részletén uralkodó egyénisége biztosítja a mű szerkezeti egységét. Stílusa tárgyszerűen archaikus és színes. Nyelve nem mindig elég szabatos és itt-ott magyartalan. Egyikmásik mondata, több mondat laza egymás mellé helyezése folytán, kelleténél hosszabb és terjengős. Ez rontja egyébként dícséretes tömörségét, azonban még csak nem is érinti a mű eszmei, tárgyi, stílusbeli és műfaji jelentőségét. Kétségtelen, hogy a könyv számottevő gyarapodást jelent a keleti tárgyú történeti regényirodalom szempontjából. *Gulyás Sándor.*

Megyery Ella: A világvándora hercegnő hét országon keresztül. Szép, csöndes nyári este. Itt üldögélünk kettesben, Pauler Ákossal az ischli Hotel Post lombos, kellemes terraszán és az utazásról beszélgetünk. Érdekes, furcsa társalgás. Ketten beszélnek. Ő az utazás nagymestere, aki vagy tíz évig járta saját yachtján a nagy vizeket, bejárta az öreg Európa minden érdekesebb pontját, Afrikát, Ázsiát, hónapokat töltve egy helyen, hogy a *genius locit* megismerje és én, aki úti lázat kapok már akkor is, ha Pomázig merészkedem a szárnyas keréken.

Mondom: utazásról, utazásokról beszélgetünk. Az apropos: Megyery Ella útikönyve, mely itt fekszik előttem az asztalon.

— Minek utazni, mire való az egész strapa, hiszen a világ mindenütt ugyanaz: emberek, ugyanazokkal a vágyakkal, szükségletekkel; fák, vizek, hegyek és völgyek, az egyik alacsonyabb, a másik valamivel magasabb; és az égbolt, mely fölöttünk feszül, az is ugyanaz; csak itt kicsit kékebb, ott szürkébb.

Pauler mosolyog.

— Az utazás — mondja — a végtelenbe vágyás s tulajdonképen Istenkeresés.

Eszembe jut, amit Megyery Ella mond könyve előszavában, hogy neki az utazás életkeresés, személytelen élmények öröme, összefolyás, átolvadás valami egyetemes lelkesültségbe: szerelem *minden* iránt . . . Istenkeresés és életkeresés, a kettő körülbelül ugyanaz.

Descartest idézem, aki egy helyütt azt mondja, hogy aki sokat utazik, az nem ismeri végül saját magát, a saját országát. Pauler Kayserlinggel vág vissza, aki azt írja, hogy ő a világ körülutazása révén jutott el voltaképen önmagához, az önismerethez.

Ez a mondat megkap és rögtön aplikálom Megyery Ellára, erre az érdekes, nyugtalan szellemű fiatal aszszonyra, akinek utikönyve pár nap óta az egyetlen olvasmányom. Vajjon ez a nagy világkódorgó mikor jut el sok útja végén az utolsó, a legérdekesebb állomásig, önmagáig? Vajjon eljut-e egyáltalában valaha? Most még kerüli önmagát, még nem él benne az élmény szomjúsága, hogy önmagával is megismerkedjék, bejárja a saját lelke világát, völgyeit és csúcsait, hogy önmagában keresse az életet, a végtelent, az Istent. Most még mintha félne saját magától, mintha menekülne tőle. Könyvében finom tollal, szellemesen megírt, éles szemmel meglátott útirajzokat találunk a világ sokféle tájáról, de az író szeme mindig csak kifelé néz, befelé soha. A könyv tele van érdekes impressziókkal, de az expressziók hiányoznak.

Inkább riporter, mint író. Ez a mondat nem akar értékelés lenni, csak minősítés, de azért akarva-nemakarva mégis értékel. Igen, Megyery Ella egy riporter szemével látja a nagy világot s egy riporter tollával írja útirajzait. Hiába teszünk a riporter elé egy pár jelzőt, utána egy pár mellékmondatot, hiába ismerjük el, hogy nagyműveltségű, jószemű, művészi értékű, hogy nagy érzéke van mindennek a meglátására, amit a hely lelkének szokás mondani, hogy bizonyosan meg volna benne a képesség komoly tanulmányokban is beszámolni úti benyomásairól, — a jelenlegi tényállás mégis csak az, hogy az útirajzok, melyeket könyvében összegyüjtött, gyors kézzel papírra vetett vázlatok, nem azért, mert útközben, útról írta őket, hanem mert — riporter, aki útközben mindent észrevesz, ami időszerűleg érdekelheti a közönséget, a magyar közönséget, vagy még pontosabban: a Társaságot.

Jellemző, hogy miket lát meg, miket ír meg Megyery Ella? Párizsban jár például és elmegy — hová? . . . Jean Patou maisonjába, Párizs legelegánsabb divatszalonjába, az előkelő Párizs valóságos divatszentélyébe és leírja az új divat bemutatóját. Vagy megírja egy párizsi mannequin életét reggeltől-

estélig, a kis bulvárleány típusát, akinek, hacsak egy kicsit kedvez a szerencse, könnyen nagyvilági hölgy lehet belőle... Párizsban jár és egy ötletes cikkben beszámol a koponyadivatról és Josephine Bakerről, akiért akkoriban szintúgy bolondult egész Párizs ... Vajjon Megyery Ellát ép ezek a dolgok érdeklik legjobban Párizsban? Nem valószínű. Érdekli őt minden, az egész Párizs, a tudomány, a művészet, az üzleti élet Párizsa, de mivel a riporter szemével néz, elsősorban az aktualitásokra gondol és a magyar úri társaság érdeklődésének tárgyaira. Ezek pedig körülbelül ebben foglalhatók össze: nagyvilági élet.

Hollandiában járva a gyémántkereskedésről, a gyémántbörzéről ír, Angliában a wembley-i árumintavásárról, az etonfrizuráról, Svájcban a turisták inflációjáról, mely elönti és megfertőzi a havasokat — és így tovább. De nem mindig. Néha a riporteren erőt vesz az író. Rátudja kényszeríteni az olvasóját, hogy az érdekelje, ami őt. Ezek a legjobb, a legértékesebb írásai, művészi jellemző erővel bírnak. Ilyenkor mintha már magából is adna valamit, most sem sokat, de legalább elárulja, hogy olyasmi iránt érdeklődik, amihez lelki köze van. E nemből való írásai között legszebb és legkarakterisztikusabb a Holt Városról szóló cikke, Brügge, melyet Stephan Zweig is megénekelt. Igen finom vonalakat és színfoltokat használ, hogy leírja a hallgatás, az elmulás ez itt felejtett városát, a hosszan elnyúló rakpartok és megfeketült boltívek mentén szunnyadó ablakszemek sorsát, melyeknek agóniás, megtört szürkesége mintha apácafejkötők fehérségéből s papi reverendák sötétjéből olvadt volna össze, e két alapszínből, mely a várost uralja s mindenfelől visszaverődik, mint örök félgyász misztériuma az önmagát sírba fektetett Brüggéért.

Igaza van Megyery Ellának: minden város tulajdonképen egy lelki állapotot fejez ki, mely mint láthatatlan fluidum átömlik belénk, midőn benne időzünk. De viszont az is igaz, hogy egész valónk, egyéniségünk fogékonyabb egyes lelkiállapotokra s az író akkor van igazán elemében, mikor a saját egyéniségének leginkább megfelelő lelki állapotot fejez ki. Megyery Ella is ilyenkor szökken fel a művészet színvonalára. A riporter most sem tagadja meg magát, de riportja nem múló beszámoló, hanem művészi értékű vázlat, mely megfogja és lenyügözi az olvasót, mert szuggeráló ereje van.

Dóczy Jenő.

Két vallásos költemény. *(Dehány Mária: Szent Katharina.* Drámai költemény. Bp. 86 l. — *Szerviczky Margit: Jézus.* Bp. 300 l. Mindkét mű a Szent István-Társ. kiadása.) Középkori irodalmunk egyik becses emléke, a latinból fordított verses Katalin-legenda szolgált forrásul Dehány Mária, kalocsai iskolanővér érdekes kísérletéhez, mely most dramatizált alakban mutatja be a keresztény hitbuzgalom egyik ifjú mártírjának megható történetét. Katona Lajos, a kiváló irodalomtudós, annak idején újfoglalatú régi gyöngyöknek nevezte az idők patinájától bevont tárgyak modern feldolgozását, melyek felé néha szívesen fordul a divatos témáktól megcsömörlött költői gyakorlat.

Dehány Mária némi szabadsággal, de igen gyöngéd tapintattal s itt-ott stílszerű színezéssel formálja ihletindítéka anyagát. Háromfelvonásos drámaiköltemányét rövid előjáték vezeti be, mely a hősnő születésének csodás előzményeit közli, míg a továbbiakból Katalin lelki vívódásairól, boldog titokfejtéséről s a meglelt igazsághoz való törhetetlen ragaszkodásáról értesülünk. A hatodfeles jambusokban írt mű verselése gondos. A személyek párbeszéde tárgyszerűen közvetlen, csak egy-két helyen rí ki belőle a kezdőre való félrefogás (mikor Katalin önmagáról harmadik személyben szól). A leányifjúság, melynek a mű szánva van, bizonyára szívesen fogadja majd e tiszta eszközökkel ható költői kísérletet.

*

Az emberiség megváltójának földi élete sokféle viszonylatban foglalkoztatta a magyar költőket. Gyermekkora és a szociális sebeket gyógyító szerepe különösen gyakran talált művészi tolmácsokra. Általában számos kisebb vers mutatja, hogy a biblia alapján mindnyájunk lelkében élő alakja nemcsak az áhítatnak, hanem a költői ihletnek is örök forrása lett. Egyházi költőinket, Tárkányi Bélát és Mindszenti Gedeont, Sík Sándort nem is említve, szembetűnő, hogy újabbkori világi verselőink közül Reviczky Gyulánál, Endrődi Sándornál, Kozma Andornál is a lírai ihlet e tárggyal kapcsolatban mily nemes veretű szavakban jut kifejezésre. De epikus, sőt drámai fel-

dolgozásoknak sem vagyunk híjával. Alig negyedszázada, hogy Straveczky Géza karácsonyi pásztorjátéka *(Jézus Krisztus születése.* Bp., 1901) megjelent, nem sokkal utána Vincze Alajos dramatizálja *Jézus születése és a három napkeleti király* címen (Eger, 1909). Nagyobb elbeszélő műveket írtak róla: Pongrácz Béla (Bp., 1887), Rudnyánszky Gyula (1888) és Pásztor Árpád (1899).

Ily előzmények után adta ki most egy háromszázlapos nagy műben Szerviczky Margit saját, kegyeletes elgondolása szerint készült *Jézus* című, két részből álló nagy eposzát. A harminckilenc énekre terjedő első rész «Jézus első eljövetele» felírással főleg a Szentírás nyomán foglalja költői keretbe az isteni kegyelem legszebb ajándékának földi életútját, míg a tizenháromének második rész irodalmi források és egyéni elképzelés alapján az utolsó ítélettel járó világmegrendülést érzékíti meg hatásos képekben. A merész koncepcióval kapcsolatos kisebb jelenetek rendkívül nagy átmérőjű képzetkörből valók s talán ez az oka, hogy a mű szerkezete nem oly erős, mint kívánatos lenne. E fogyatkozásért azonban kárpótol a világtörténeti vonatkozások között rokonszenvesen felfelbukkanó magyar utalások nagy száma. A verselés és nyelv kiműveltsége nemzeti klasszikusainkon iskolázott készségre vall. *V. M.*

A budapesti francia intézet füzetei. 1. *Vasshegyi Margit:* A magyar Molière-fordítások (1927). 2. *Szirmay Regina:* Delphine Gay (Mme É. de Girardin) élete és művei (1927). 3. *Hirscher Imre:* Chanson d' Aspremont. Tanulmányok. (Pécs, 1927.) 4. *Maritschingné Jankovics Kornélia:* Marcelle Tinayre. Tanulmány az írónőről és műveiről (1928). A harmadik kivételével mind Eggenberger kiadás. — Ezek a füzetek azokat a doktori értekezéseket foglalják magukban, amelyek a budapesti egyetem francia intézetében Eckhardt Sándor vezetése mellett készültek. Jó gondolat a doktori értekezéseket így sorozatba foglalni, mert egymásnak súlyt és tekintélyt kölcsönöznek, könnyebben feltalálhatók és a legtermékenyebb egyetemi munkahelyhez, a szemináriumhoz kapcsolják a hallgatókat.

Ha az ember összehasonlítja a címeket a háború előtti disszertációk címeivel, amelyek nem egyszer világirodalmi nagyságok neveivel büszkélkedtek, a témák kiválasztásában kénytelen bizonyos süllyedést megállapítani. E füzetek nem Villonról, La Rochefoucauld-ról, Rousseauról, Chateaubriand-ról, vagy Rostandról szólnak, hanem Delphine Gay műveiről és a Chanson d' Aspremontról, amelyeket Lanson nem említ meg irodalomtörténetében. Mi az oka ennek a szembetűnő változásnak?

A budapesti tanszéken Becker Fülöp Ágost személyében ült először igazi tudós. A francia filológia, különösen a középkori francia irodalom európai hírű művelője serény munkása volt annak a nagy német nemzedéknek, amely az egész világ számára akarta megalkotni minden nép nyelvészetét és irodalomtörténetét. A francia nyelvészet és középkori irodalomkutatás alapjait valóban németek rakták le és a francia tudósok ezen a téren németektől kapták első impulzusaikat (Bédier épen Beckertől). Becker tehát Budapesten is ebben az irányban dolgozott; sajátosan francia problémákat oldott meg. Távozása után Haraszti Gyula ugyanebben a szellemben vezette a tudományos munkát, de már inkább a modern irodalom terén. Ő is a franciák számára és talán a franciák helyett akart dolgozni. A francia irodalomtörténet nagy problémáihoz akart hozzászólni és erre bíztatta tanítványait is. Azonban csakhamar bebizonyult, hogy ezek a nagy problémákkal foglalkozó, szép című disszertációk mind a tanár, mind a tanítványok részéről eredménytelenek maradtak, mert nem tudták elérni a célt, amelyet kitűztek maguk elé s amely megadta volna létezésük jogosultságát: nem tudtak visszhangot kelteni Franciaországban.

Ennek az eredménytelenségnek egyéni okokon kívül országunk helyzete is oka volt. A franciáktól távol élvén nem használhatták az ottani tudományos szervezeteket, amelyek megkönnyítik a kutatást és kicsinységünkből eredő szegénységünk nem engedte meg, hogy ilyen nagyarányú célra rendezkedjünk be itthon. Ezt a tanulságot le is vonta a következő nemzedék, melyet Eckhardt Sándor képvisel a francia tanszéken.

Ennek az újabb iránynak a célkitűzéseit és módszerét ezekből a füzetekből is megismerhetjük, ha kikeressük a mindegyikre jellemző közös vonásokat, amelyek elkülönítik őket a háború

előtti doktori értekezésektől. Ilyen elsősorban a magyar vonatkozások keresése. Maritschingné Marcelle Tinayre-jének legterjedelmesebb fejezete a francia írónő Tormay Cecile fordításait ismerteti és bírálja, Vashegyi Margit értekezése pedig Molière magyar fordításait foglalja össze. Hogy a magyar-francia vonatkozásoknak keresése mennyire öntudatos és tervszerű, mutatja az, hogy ott is megvizsgálják az anyagot e szempontból, ahol az ilyen kutatás már talán egy kissé erőltetett is (Hirschler: Chanson d'Aspremont). De a szempont életrevalóságát bizonyítja, hogy még ilyen esetben is érdekes eredmények érhetők el.

A másik közös jellemvonása e füzeteknek az esztétikai elemzés franciás eszközeinek ügyes kezelése. Különösen Vasshegyi Margit és Maritschingné otthonosak ebben a módszerben. A stílus árnyalatainak megfigyelése és aprólékos leírása, az árnyalatok színkülönbségeinek megokolása valamilyen lélektani elemmel: a francia kritika nagymestereinek ellesett titka. Tehát felhasználják a francia szellem értékes termékeit a sajátságos magyar problémákra is, vagyis a magyar kutatás anyagát is francia módszerrel dolgozzák fel.

A harmadik közös jellemvonás csak a francia filológia területén újdonság, más területeken már eddig is érvényesült nálunk: bizonyos tudományos fegyelem. A cél biztos kijelölése és a kutatási terület éles körülhatárolása az eredmények levonásában a híres filológus óvatosság, a kicsiny de biztos lépésekben való előrehaladás, a részletek ismeretéből felépített nagyobb egység: mindez mutatja, hogy a magyar kutatók nem elégszenek meg a francia esztétikai analizis módszerével, hanem a német filológiai módszer bevált fogásait is felhasználják.

E közös jó tulajdonságok mellett, amelyek természetesen különböző mértékben vannak meg az egyes szerzőkben, egyéni vonásokat is találunk a füzetekben. *Vasshegyi Margit* fejlett stíluselemző képességei mellől hiányzanak az összefoglalás magasabb szempontjai. A magyar Molière-fordítások történetét egy kis fáradsággal magyar stílustörténetté lehetett volna fejleszteni, de a szerző megmarad a fordítások kritikája mellett. *Szirmai Regina* értekezése talán a legkevésbbé sikerült a négy közül. Mme Girardin műveiben a koreszmék hatását kutatja. Talál is ilyen hatásokat, de megmarad a hatás általános megállapításánál, részleteket nem ad. Rámutat a Delphine Gay regényeiben feltalálható korszerű gondolatokra, de nem tudjuk meg, kiktől vette át azokat. Stílusa is idegenszerű, de szorgalmas adatgyüjtése révén az átlagdisszertációkat eléri. *Hirschler Imre* vállalkozik a legnagyobb feladatra. Eredeti akar lenni: Bédier elméletét támadja. Bédier a középkori epikus költemények eredetét kutatta. A régebbi felfogás szerint (G. Paris) ezek az eposzok népi eredetűek és az internationális (valószínűleg germán eredetű) eposzi meseanyagot használják fel. Bédiér szerint az eposzokat a zsonglőrök és szerzetesek csinálták, de függetlenek a germán meseanyagtól, eredeti francia alkotások. Újabban különösen azzal támadják Bédiert, hogy a francia eposzokban levő germán motívumokra mutatnak rá. Ezekhez a kutatókhoz csatlakozik Hirschler is sok találó megfigyelésével és érdekes ötleteivel. Érvei azonban ritkán meggyőzőek, megoldásokat nem tud adni, inkább csak föltevéseket. *Maritschingné* Marcelle Tinayre írói arcképét nem a legmélyebb, de találó megfigyelésekkel rajzolja meg. Otthonosabban mozog a stílusra és világnézetre tett hatások kutatása terén, de a könyv legjobb fejezete a francia írónő Tormay Cecile fordításait bírálja. Marcelle Tinayreban nem az írónőt, hanem a finom ízlésű művelt asszonyt emeli ki. Lelkes szépkeresésére jellemző az a mód, ahogyan megismerkedik a magyar írónővel. D' Annunzio felolvassa neki Tormay Cecilia egyik fiatalkori novelláját (*Fuvola*) saját fordításában, amely annyira megtetszik neki, hogy lefordítja az «Emberek a kövek között» című regényt franciára.

A nagyképüségtől hangzó szólamok és féktelen ambíciók mai világában a szerény és alapos munkának ez a négy füzete csendes kis ligetet alkot, amelyben az olvasó örömet és megnyugvást talál.

Fábián István.

Osztrák színdarab a magyarokról. A muraparti Pensionopolis, a kies Grác, amelyben esztendőnként átlag 70.000 magyar ember fordul meg, az idén ünnepli fennállásának nyolcszázéves fordulóját. Az ünnepségeket a középeurópai sajtóban meglehetősen nagy reklám előzte meg, a város állandóan lobogódíszben pompázik, színháza pedig — szakasztott mása a mi Vígszínházunknak — díszelőadásokkal emelte az ünnepi hangulatot.

Ezek között a díszelőadáson bemutatott darabok között van egy, amelyet nem árt észrevennünk, amelyet el kell könyvelnünk, sőt — esetleg a konzekvenciákat is le kell vonnunk belőle. A darab könyvalakban nem jelent meg, eddig legalább nem s talán a 70.000 magyar közül is alig nézte meg valaki. Pedig — ! Címe *Der Donauprinz*, hőse Rudolf trónörökös, többi szereplőinek legalább fele magyar, műfaja — szerzőjének meghatározása szerint — «eine österreichische Tragödie in fünf Geschehnissen». A történet helye : Bécs. Ideje : 1889. Irója a színlap Heinrich Spiller-nek nevezi.

A szereplők közül a főhősön kívül csak a legfontosabbak legyenek itt felemlítve : Ferenc József, Erzsébet királyné, Stefánia, Ferenczy Ida, Vecsera Mária, gróf Taaffe, gróf Thun s egy csomó magyar politikus, úgymint Tisza Kálmán, id. gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi (a színlapon és a szereplők ajkán Graf Assony), valami gróf Széchenyi (a színlapon Graf Szeffeny), s ezeken kívül még Graf Eszterhazy, aki «ein ungarischer Edelmann»-nak van minősítve és Elemer von Sathiany, aki alkalmasint Batthyány akar lenni, mert a szereplők listája szerint ki ő ? mi ő? . . . nem kevesebb, mint «der Nachkomme eines ungarischen Revolutionärs».

A darab — mint a gráci előzetes ismertetések elárulták — az egész Ausztria-Magyarország (persze e jelentések szerint csak Ausztria) tragédiája akar lenni s amely bár 1889-ben játszik, már jelezni akarja a birodalmat majdan szétfeszítő nagy belső ellentéteket.

A bonyodalom három szálból sodródik : 1. Rudolf trónörökös szerelme Vecsera Mária iránt ; 2. a trónörökös elvi ellentéte az uralkodóval ; 3. a magyarok intrikája.

Az első szál kezdettől végig előttünk fonódik. A trónörökös a színpadon egy udvari bálon, szemünk láttára ismerkedik meg Vecsera bárónővel, egykettőre szerelmet vall neki, szerelme nyomban meghallgatásra is talál és e sebtében lepergő szerelmi jelenet magyarázza a darab címét is. Vecsera báróné adja a *Donauprinz* nevet Rudolfnak.

A második szál, a trónörökös ellentéte apjával szemben, a darab előzményeiből bukkan ki, előttünk csak tovább sodródik. Ferenc Józsefnek szinte absztrakt egyéniségével, amely minden emberi érzelmességen felül áll s mely szinte fogalmi hidegségű megtestesítője a birodalmi eszmének, szembeszegül Rudolf forró emberi mivolta, amely szétfeszíteni törekszik ezeket az elvont, hideg korlátokat. De a temperamentumbeli ellentéten kívül politikai különbségek is vannak. Ferenc József a magyarokat a jövő népének tartja, kedvez nekik, míg Rudolf kikel a magyarok túlhatalma (!) és előjogai (!!) ellen. Ezek az ellentétek a harmadik felvonásban robbannak ki. A felvonás közös minisztertanáccsal kezdődik, amelyen a trónörökös is résztvett. Tisza Kálmán a magyar miniszterelnök követeli, hogy a magyar önkéntesek magyarul tehessék le a tiszti vizsgát. Az osztrák miniszterek ellene szólanak s velük tart Rudolf is. Szemére vetik Tiszának többek között a magyar agrárvámpolitikát is. A szóharc mármár kiélesedik, amikor Ferenc József hirtelen berekeszti a vitát s megköszönve az uraknak az értékes eszmecserét, magára marad fiával. Eleinte a politikai ellentétek vetődnek fel közöttük, majd Rudolf egy kérvényt tesz atyja elé. A kérvény a pápához van intézve, hogy engedje meg az elválást Stefániától. Ferenc József a katholikus vallás válási tilalmára hivatkozva, szétépi a kérvényt.

S itt lép cselekvőleg közbe a darab

harmadik főindítéka. Elemer von Sathyany, aki bejáratos az udvarhoz, vértanu őséért bosszút forral a Habsburgok ellen. Ama bál estéjén tanuja volt a trónörökös és Vecsera bárónő szerelmi jelenetének (a lovagias magyar tudniillik hallgatózott), s most elérkezettnek látja az időt, hogy éket verjen apa és fiú közé. Elhiteti Rudolffal, hogy a magyar egyházpolitikai törvény majd módot ad az elválásra és az új házasságra s ha teljes lélekkel a magyarok ügye mellé áll, mindent keresztülvihet. A negyedik felvonás pár gyors jelenete épen olyan naiv hamarsággal pergeti le a fordulatot, akárcsak a második felvonás a trónörökösnek és Vecsera bárónőnek szerelmét. Sathyany nem kevesebbre biztatja Rudolfot, mint hogy álljon a magyar felkelőseregek élére s ezek majd kikiáltják őt magyar királynak. (Meg kell jegyezni, hogy a szándék nem komoly : a ravasz vértanusarjadéknak eszében sincs Habsburgot ültetni a trónra, ő csak apát és fiút végzetes viszályba akar keverni.) Az ingadozó trónörökösnek egy zsebéből előhúzott iratot mutat, a magyar felkelőcsapatoknak részletesen kidolgozott operációs tervezetét. Rudolf beleegyezik, s ő, aki eleddig a magyar érdekek ellenlábasa volt, most a magyar seregek élén akarja atyját a trónról letaszítani. A felvonás magyaros mulatozással, cigánymuzsikával és sűrű Eljen-kiabálással végződik.

Az ötödik felvonás meghozza azután a katasztrófát. Lord Midleton, az angol követ, aki még Sathyanynál is alacsonyabb intrikus (vajjon hány angol jár évenként Grácba?), felfedezi az összeesküvést, leleplezi a magyarok ugrató szándékát, mire Rudolf — összeomlani látván egész életét — agyonlövi szerelmesét, majd önmagával végez. A két véres holttest láttára Sathyany, mint a fúriáktól üldözött Orestes, lelkiismeretfurdalástól gyötörve, elrohan . . .

. . . A függöny legördül, vége a darabnak, taps harsan fel s gráci szokás szerint a szerzőt csak most hívják a lámpák elé. Milyen nagy azonban meglepetésünk, amikor a színlapon szerzőként megnevezett Heinrich Spiller helyett egy asszony jelenik meg a rivaldán. Hamarosan megtudjuk, hogy Heinrich Spiller csak álnév és Baronin Hilde von Spur gráci írónőt takarja.

A darab meséje kapcsán nem esett szó még egy felettébb bántó motivumról. Erzsébet királyné titkos levelezést folytat ama előbb említett Eszterházy grófnal, aki huszártiszti egyenruhában jár-kel — legtöbbször teljesen indokolatlanul — a színpadon.

A darab egyébként is annyira kezdetleges technikájú, annyira laza felépítésű, lélek- és miliőábrázolása annyira a füzetes regények színvonalán mozog, történetfelfogása annyira kezdetleges, hogy ha tárgya nem érdekelne bennünket, ismertetésére kár volna nyomdafestéket vesztegetni.

Az előadás minálunk Budapesten alig számítana közepesnek. A színészek teljesen vidéki nívón állanak, a rendezés pedig még legfeljebb ott tart, hogy azt hiszi, mindent megtesz, amikor arról gondoskodik, hogy a színész onnan jöjjön vissza, amely felé kiment. A magyar vonatkozások nevetséges színpadi megjelenítései külön megemlítést kívánnak. Sathyany nemcsak az udvari ünnepségen, hanem egyéb közönséges alkalmakkor is csizmában járkel, Tisza Kálmán a közös minisztertanácson is díszmagyarban feszít, a negyedik felvonás végjelenetének nagy mulatozásában egyetlen szál cigány — kakadútarkaságú ruhába öltöztetett cigány — húzza a trónörökös fülébe; a daliás Andrássy Gyula grófot, ezt az európai elegánciájú nagyurat (akinek egyébként egy csomó más magyar politikussal együtt alig van pár szava) egy kis, köpcös színész játszotta sűrű szakállal. Inkább valami hasbamagyar kisgazdának látszott, mint grófnak. Az a figyelmetlenség is megemlítésre kívánkozik, hogy a közös minisztertanácson csak négy miniszter volt jelen, holott tudvalevő, hogy a két miniszterelnökön kívül a három közös miniszter szokott részt venni rajtuk.

És mégis az előadás a maga botlásaival és egész jelentéktelenségével felette állott ennek a magyarokra acsarkodó fércműnek, amelyről érthetetlen, hogy a gráci színház miért vette fel «ünnepi» előadásainak sorába.

Vagy talán a város idegenforgalmát akarta vele növelni?

Nem tudjuk, említettük-e már, hogy Grácot minden esztendőben 70.000 magyar keresi fel? *Galamb Sándor.*

A mono-filmdráma.

Nem elmélet és nem is utópia . . . A film — pillanatokra — látszólag megakadt ; fejlődésének egyik legközelebbi etappja : a *mono-filmdráma* . . . Azaz : egy személy filmdrámája, vagy ha úgy tetszik — az *Ich-film!*

A mono-film abból az egyszerű pszichológiai tényből indul ki, hogy a figyelem korlátolt. A publikum csak egy kis töredékét appercipiálja a vásznon lepergő képsorozatnak. Ez vezette a rendezőket a total-planok helyett a second- és premier-planok fokozott alkalmazására, ami tulajdonképen nem más, mint bizonyos részletekre vonatkozó figyelemkoncentráció. És ez vezette a szcenárium-írókat olyan filmdrámák írására, amelyek redukált számú szereplőkkel, lehetőleg egy-két személyre egyszerűsített meséjükkel létrehozták a kamara-filmek fogalmát. A mono-film e megkezdett út folytatása: egyetlen ember vizuálisan megfogalmazható és kifejezhető drámájának következetes végiggondolása, szcenáriummá rögzítése és megörökítése a perforált celluloidszallagon.

A film lényege a *kinézisz* megrögzítése és visszaadása, amit neve — *kinematográfia* — is bizonyít. Az első filmek nem is voltak egyebek mozgások lefotografálásánál. Csak amikor teatrális tartalmat kapott a felvevőgép előtt lefolyó akció, tévedt zsákutcába rövid időre a film. Tizenöt-húsz másodpercig is eltartó, filmszerűtlenül hosszú jelenetek azonban hiába rövidültek, a *mozdulatlan* felvevőgéppel egy helyből való fotografálás csak az ugrásszerű színtérváltást engedi meg, ami mozaikszerűvé teszi a jelenetkomponálást és a rendező által önkényesen megszabottá a képbeállítást. Hiába redukálták egy-egy jelenet idejét átlag két-három másodpercre, hiába experimentáltak ennél is rövidebb időtartamú jelenetek ritmusszerű egymásrakövetkezésének gyorsításával és lassításával, hiába próbálkoztak meglágyítani az átmenetet átkopirozással az egyik színtérből a másikba, ezen az úton nem jutott közelebb a film a *filmszerű* felé. Nagy eredmény volt a statikus felvevőgép *megmozdítása*, ami az ú. n. panorámafelvételt eredményezte. A néző *elkiséri* útján a hőst, vele megy, vizuálisan intenzív mozgásélményt kap. Gondoljunk csak a rohanó automobilról fotografált táj elsuhanásának szuggesztivitására és akkor megértjük, micsoda effektusok állnak a mono-filmdráma rendezőjének rendelkezésére, aki az első jelenettől az utolsóig *mozgatott felvevőgéppel* realizálja ennek az új filmtípusnak újszerű szcenáriumát.

A mono-film felé tapogatózások harmadik csoportjába tartoznak azok az eddigi rendezői eredmények, melyek a miljőt olyannak akarták megmutatni, amilyennek a hős látja, érzékeli a külvilágot. Ezeknek a gyakran érdekes jeleneteknek paradoxonja abban állt, hogy a néző a hőst is *látta* az érzelmi és hangulati alapon át stilizált miljőbe helyezve.

A filmszerűségre törekvésnek ez a három útja a mono-filmben fut össze, ami ezek szerint egy ember drámájának gépmozgatásos felvétellel való megrögzítését jelenti oly módon, hogy a nézőnek a hős szemén keresztül megjelenő valóságvilágot mutatja a vászon.

Mit jelent ez technikailag?

Az eddigi — többezer jelenetre tagolt — szcenáriumok helyett az *Ich-Roman*-hoz hasonló, folyamatos, első személyben megírt, szigorúan komponált, minden pszichológiai aktust vizuálisan megfogalmazó *Regie-Buch* készül, amelynek írója azonos kell hogy legyen a rendezővel. A felvevőgép — mely nüanszirozottan mozgatható — lép a hős helyére. A lencse a *szem*, mely előtt a hős lelkiállapotának megfelelő módon elváltozva jelenik meg a miljő. Mindig csak a térnek egyes pontjai állanak világosan a néző előtt, a többi csak fátyolosan, mint a szem látóterének szélső pontjain. A felvevőgép a járás ritmusának megfelelő mozgásban van: a miljő mozog a hős helyzetváltoztatásainak megfelelően. Nem a hőst látja tehát a szobába belépni, vagy az utcára kimenni a néző, hanem a publikum minden egyes tagja különkülön és együtt átélik a szobábalépés, vagy utcáramenés, mozgás- és látásélményt. Magát a «főszereplőt» tehát nem is látjuk, csak ha a tükörbe néz, hogy mindenki a maga arcának érezze az ő arcát, ha kezet fog szembejövő valakivel, egy előrenyúló kart, vagy járás közben földre nézve, két lépegető lábat, skurcban, a tovabaktató úton haladva. A valóságvilág egy lélekkel való benső vonatkozásban jelenik meg, ami lehetővé teszi a legfinomabb pszichológiai aktusok kifejezését. A «látható ember» helyébe a «látható világ» lép, amint valami koncentrált történés kapcsán egy lélek tükrében, folytonos evolucióban megjelenik.

A film mai válságát az okozza, hogy a szcenáriumírók nem tudnak újabb és újabb meséket *kitalálni*, amelyek érdekességben az előzőket felülmulnák. A film mai formájában nem tud *átélésekből* táplálkozni, ezért él a legtöbb darab tiszavirágéletet. Az emberi lélek időtlen talajába vékonyka gyökér-

szálak nyúlnak csak le... Nem művészi *kifejezés* a film, *nemcsak* vizuálisan objektiválható mondanivalók közlése. A mono-filmdráma csak a *filmköltő* önkifejeződési formája lehet. Akinek nincs *mondanivalója* e téren, hiába kisérletezne vele, a formát nem tudja élővé varázsolni. A közlendő tartalmaknak spontánul kell a mono-filmdráma formájába kristályosodnia, akkor lesz az irodalommal, zenével egyenrangú *alkotás*.

A mono-filmdráma az első igazán *abszolút film:* nem regényillusztráció, nem rengeteg jelenetre tagolt dráma, nem absztrakt «képzene» stb., hanem a film mai eszközeivel való művészi objektivációja a látható világban élő és cselekvő embernek, a kimeríthetetlenül gazdag lélek örök titkainak feltárása egy új művészet segítségével... Egyetlen embersors megélésén keresztül az egyén konfliktusa a világgal: a legnagyobb perspektívájú drámai lehetőség, ami az embert «sub specie aeternitatis» megmutatni kívánó művész előtt megtárult.

Németh Antal.

A hős, meg a másik. Ha jól emlékszem, a Budapesti Szemlében és Gyulai Pál tollából olvastam egyszer egy Jókai-kritikát. Többek között olyasmi volt benne, hogy Jókai mindig olyan színben látja regénye hősét, mint a tizenhétéves kis lány a maga huszárkapitányát.

Hát ez igaz. De csaknem valamennyi, legkivált angol és francia regényíró (ideértve a színdarab- és novellaírókat is) így van vele.

Ahogy az egyszeri gyerek, mikor jövő terveiről faggatták, azt felelte, hogy ha nagy leszek : vendég leszek, úgy jómagam már idestova ötven éve átlagos regényhős szeretnék lenni.

Hogyne!

Nézzünk csak meg közelebbről egy ilyen regényhőst. Kereszteljük el például Arthúrnak.

Természetesen fiatal ember. Magas, vállas, napsütötte arcú alak. Külseje szokatlan izomerőt árul el. Kell is. Hiszen Murielt, az eszméletlen Murielt, félnapokig megállás nélkül viszi tüskénbokron át. Ez pedig nem tréfadolog, hiszen ahogy én a Murieleket ismerem, még manapság is nyomnak átlagban vagy ötven kilót.

Arthúr haja mindig dús, ritkán szőke, vagy érdekesen ezüstös a halántékok körül, de feltétlenül hullámos. Az ősidőkben kackiás, később nyirott bajuszt viselt. Most bajuszát is borotválja, hogy «nemesen ívelt» felső ajka jobban lássék.

A szem mindig sötétszínű, nyílt, becsületes, mélyen látó. Hol nyájasan mosolyog, hol megreszkettetően villan egyet-kettőt, de mindig leigázó.

A homloka nyílt. Az orra és az álla szabása rendkívüli akaraterőre vallanak. Az orrnak ezenfelül van egy másik nevezetes tulajdonsága is. Akármibe üti be gazdája, sohasem törik be.

Az egész arc hol megvesztegetően mosolyog, miközben hibátlan fogsora («mint fiatal ragadozóé») csakúgy villog, hol pedig férfias, fenyegető redőkbe torzul a pompás homlok.

Ah az a homlok! Gazdája rettegett bírája férfitársainak, de mindig megértője a női nemnek, még akkor is, sőt akkor a leginkább, amikor az a legérthetetlenebbül viselkedik.

Arthúr a világért sem piperkőc, sőt bizonyos hanyag elegenciával öltözködik. De a szövet a lehető legjobb, szabója pedig már nem is szab, hanem alkot. Készen vett nyakkendőről szó sem lehet. Ő egész egyéniségét beleviszi, amikor a nyakkendő másik szárát keresztüldugja az egyik száron készült csombókon.

Artúrnak rendszerint nincs foglalkozása. Ő mindig ráér. Legalább is szerfelett ritkán olvastam, hogy 9 órától kettőig például telekkönyvet alakítana át, vagy a kötelező heti 18 óra alatt nebulókkal vesződnék. Enni, aludni ritkán szokott, de sűrűn veszi elő ezüst (olykor zománcozott) cigarettatárcájából az aranyvégű cigarettákat. Az ő cigarettái tudniillik mindig aranyvégűek.

Kitűnő bűvész is. Például kilovagol (persze kitűnő lovas), elesteledik, eltéved, a fenyegető zápor elől vadidegen kastélyba kerül. Az már privát szerencse, vagy kitűnő szaglóműszer, hogy sohasem téved be az aggok menhelyére, hanem mindig csak olyan házba, ahol megtalálja a megfelelő Jane-t, vagy Ellen-t. Ez rendjén van. Hiszen előbbutóbb úgyis találkozniok kell. Megdöbbent azonban valami. Megszólal ugyanis a gong s akkor a hős habozás nélkül átöltözik, hogy illendően jelenhessen meg az estebédnél. Honnan a pokolból vette elő a második számú ruhát? A nyeregtáskában nem hozhatta, mert 1. Sokkal egyenesebb lélek, semhogy szándékosan tévedt volna be a leányos házhoz, ergo nem készülhetett előre az átöltözéshez. 2. Nyeregtáskát sétalovaglóshoz nem szokás vinni, 3. «jól néz ki» az az estélyi ruha, amit egy nyeregtáskából guberáltak elő. Nem, ilyen gyűrött holmit egy igazi Artúr sohasem vesz fel.

Megengedem, hogy ez a jellemzés főkép az angol regények hőseire illik. Sőt azt is megengedem, hogy lehetne még egy megoldás. Az tudniillik, hogy a házigazda kölcsön ad egy ruhát a

jövevénynek. Csakhogy a hős, a jólnevelt regényhős soha sem ékeskedik idegen tollakkal. Azonfelül a házigazda egy töpörödött köszvényes öreg bácsi, kabátja könyökig, nadrágja térdig érne Artúrnak, már pedig Artúr sohasem komikus. Azonfelül:

Mindig megbámultam annak idején az udvari kocsisokat. Ahhoz képest, hogy ült-e valaki a kocsiban vagy sem, hosszában vagy keresztben viselték a kalapjukat. Uram Isten, micsoda formájú fej kellett ahhoz! Ilyenforma testűnek kellene lennie a házigazdának, hogy mindenféle termetű vendégének adhasson egy jól álló kölcsönruhát.

A hős természetesen nemcsak kitűnően lovagol, hanem mesterien vív, lő, rúg, evez, tenniszezik, korcsolyázik stb. Mindent csinál, csak nem dolgozik. Pénze azért, a jó ég tudja honnan, mindig van.

Bátorsága, hidegvére egyenesen megdöbbentő. Miközben ellenfele, ki pedig mesterien lő, 15 lépésről rásüti pisztolyát, ő arcizmának «egyetlen megrezzenése» nélkül nyugodtan gusztálja a feje fölött, a magasban keringő héját. Ha egyik oldalról három cápa, a másik oldalról három tigris támadja meg, ő könnyű hányavetiséggel körtét eszik, holott máskor sem körtét, sem más egyebet nem szokott enni.

Könnyű neki: egészen bizonyos benne, hogy a harmadik kötet végén «egy hosszú édes csókban» fog összeforrni Renée-vel. Hiszen lehet, hogy megsebesül valamelyik esetnél, de az is csak attól jó, hogy Edmée odaadóan ápolhassa s a «hosszú édes csók» mégis csak bekövetkezik, ha sietnek, a második kötet végén.

Ha pedig nem fegyveres tusáról van szó, hanem mondjuk arról az igyekezetről, hogy például egy hinduval összekapaszkodva vasmarkának «egyetlen» szorításával sajtolja ki a szuszt ellenfeléből, akkor két eset lehetséges. 1. A hős fölényes erővel keni péppé ellenfelét, 2. Az ellenfél szélesebb, nehezebb, erősebbnek látszik, de mindig esetlen. A hős nyulánkabb, de viszont ügyesebb és szívósabb. A tusa jó ideig tart, de csak a gyakorlatlan olvasónak áll el a lélekzete. Én nyugodt vagyok, pedig a hős már-már elalél. Az ellenfélnek bizonyosan a karja, ha nem a gerince törik el (egyik szeme feltétlenül csunyán bedagad), a hős ellenben három kikezdéssel odább már nem is liheg, hanem nyájas mosollyal vesz elő az ezüst tárcából az aranyvégű cigarettát.

Van Artúrnak egy alfaja is. A külső megjelenés, testi csodák nem változnak, de baj van látszólag a jellemmel. Kérem, ne ijedjenek meg. Artúr II. felfelhasználva előnyeit, csal, lop, hamisan kártyázik, bankót hamisít, olykor gyilkol, sőt rablógyilkol is. De nem kell félni. Mindvégig egyenes, vakmerően bátor, özvegyek és árvák gyámolítója, más huncutok leleplezője és megfenyítője. Voltaképen nagyon rokonszenves fiatalember, akit a körülmények stb. stb. Sok jó tulajdonsága miatt inkább szánalmat érdemelne, mint megvetést, talán csak félreértés volt az egész, lám roskatag anyja betegágyánál, hogy magába szállt. Harmadik kötet vége: ajkaik hosszú, édes... a többit már úgy is tudják.

A «másik»-ról majd máskor.

Nagytoronyay György.

A honorárium. (Tanyai író Pesten.) Tek. Szerkesztőség! Tanyai író vagyok s minthogy Figyelő kollegám a minap ügyesen figurázta ki, hogy mit látott a pesti író a «tanyán», hadd mondjam el én meg: mit hallottam Pesten.

Valamelyik hirlapíró barátom révén bejutottam egy írói körbe, ahol hamarosan otthon éreztem magam. Otthon, mert csupa lángelme közé keveredtem, már pedig tanyai kis könyvtáramban is azok között élek. A különbség csak az, hogy az utóbbiak műveikkel igazolták lángészvoltukat, a pestiek meg honoráriumokkal próbálták ezt bizonyítani.

A Társaságban t. i. egyebet se hallottam, mint hogy ki mennyit keres. Az egyik költő azt mondta, hogy neki 50 pengőt fizetnek egy versért. A novellista azt állította: neki előlegként adnak 500 pengőt egy elbeszélésért. Egy regényíró készülő regényeinek csak címét mondja meg s a szerkesztők máris versenyezve fizetik neki az 5—10.000 pengőket. Sőt olyasmit is hallottam, hogy elveszett kéziratát valamelyik írónő 16.000 pengőre becsülte. Valószínűleg nem azért, mert annyit ért, hanem mert ami messze van tőlünk, annak az értéke nő. Egy drámaíró olyasmit mondott, hogy Hevesi éjjel-nappal ostromolja a darabjáért, de ő nem adja oda. Megvárja, míg a Nemzeti jobb színészeket szerződtet.

Mikor otthagytuk a Társaságot, megkérdeztem barátomat, igaz-e mindez, amit hallottam? Hiszen, ha ez így

van, akkor az írók aranykorát éljük s tanyai hasonlattal élve az író egy ökör árát pár óra alatt megkeresi. S ha egy novella egy ökörrel ér fel, akkor egy regény valóságos marhaállomány. Ha pedig a vers ötven pengő, akkor fölér egy kisebbfajta lóval. Most értem csak igazán Ady Endre versét, amely sír, nyerít és búg: a költő jelezni akarta, hogy testvérek közt is megér egy lovat.

— Ne hagyd magad lóvá tenni Barátom — szólt barátom henye szójátékkal. — Az írónak ma már nem a «négy ökrös szekér» az ideálja, mint hajdan Petőfinek, hanem az autó. Amint a színész egyik színháztól a másikig robog s ugrik be egy-egy jelenetbe, úgy fog robogni az író is egyik szerkesztőségből a másikba s mintegy beugrik a rovatokba. Hátha még repülőgép lesz! Akkor az írók létszáma akkép lesz csökkenthető, hogy csak a legkiválóbb írópéldányok maradnak meg s ezek egy központi szerkesztőségi garázsból egyszerűen berobognak, vagy berepülnek a különböző lapok rovataiba.

— De lesz-e autója? — kérdeztem a tanyai ember kíváncsiságával.

— Tán mégsem lesz, — szólt barátom. Az ökrök, mikről említést tettél, nem valódi, csak stilizált ökrök. Az író a tizedrészét sem kapja annak a honoráriumnak, amiről beszél. Hogy mért nagyít? Úgy képzeli, hogy az írónak a honorárium nagysága az értékmérője s ha nagyobb tiszteletdíjat kap, mint a másik, akkor szankciót nyer, hogy nagyobb író a másiknál. Van író, akinek honoráriumából a ló csak szafaládé alakban nyerít és búg.

— Szóval az írók szegények s mégis gazdagok, mert gazdagoknak képzelik magukat szegények — szóltam mérsékelt elmésséggel.

— Dehogy képzelik. Csak hirdetik. A honoráriumnak van egy reális fele: amit az író kap; s egy fantasztikus fele, amit hozzáad. Amit kap, az a jelen, amit hozzáad, azzal építi a jövőt: jó hírnevét.

— S Te mit kapsz, mondjuk, egy cikkért? — kérdém tőről metszett indiszkrécióval.

— Ötven pengőt — szólt barátom, édesdeden szürcsölve a szavak zamatát.

— Szóval huszonötöt! vágtam rá némi kímélettel. — Lásd, egy ily cikk árát felajánlhatnád a tanyai jégkárosultaknak...

— Tán inkább a fantasztikus felét — szólt barátom, betérve egy kávéházba, ahol megírt egy cikket — 12 pengő ötven fillérért.

Tisztelettel *Tanyai.*

Az állami kedvezményes, illetve kamatmentes akcióban részesül, ha nálunk idejében a szükséglendő műtrágya mennyiséget bejelenti!

23—26%-os könnyen oldható foszforsavat tartalmazó

RHENÁNIA-FOSZFÁT.

Nem mar! Nem savanyít! Nem csomósodik!

Talajának savanyúsági fokát pedig azonnal megismeri a legegyszerűbb kezeléssel a: **„FÖLDFÉNY“** talajreakció (pH) meghatározó készülékkel. **Ára 10 pengő.**

Az utódállamok részére beszerezhető:

DUKES és HERZOG cégnél **Budapest, V., Géza-utca 1.**

Telefon: 288—09. és Automata 121—74,

valamint műtrágyákat forgalomba hozó előkelőbb cégeknél.

A Napkelet minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: Tormay Cecile; főmunkatársa: Hartmann János. A kiadásért felelős: Hegedüs István.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.